

RĒZEKNES AUGSTSKOLAS
SPECIĀLĀS IZGLĪTĪBAS LABORATORIJA

METODISKAIS MATERIĀLS PEDAGOGIEM
**izglītojamo ar garīgās
attīstības traucējumiem
sociālo prasmju, uzvedības un
mācību sasniegumu izvērtēšanai**

Eiropas Sociālā fonda projekts „Izglītojamo ar funkcionāliem traucējumiem
atbalsta sistēmas izveide” (vienošanās Nr. 2010/0330/1DP/1.2.2.4.1/10/IPIA/VIAA/001)

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

Tereško A., Kondrova A., Rozenfelde M., Želve I.
Metodiskais materiāls pedagogiem izglītojamo ar garīgās attīstības traucējumiem
sociālo prasmju, uzvedības un mācību sasniegumu izvērtēšanai
Rīga: VISC, 2013. 84 lpp.

Autori

© A. Tereško, A. Kondrova, M. Rozenfelde, I. Želve

Dizains un druka

SIA "McĀbols poligrāfija"

Izdevējs

© VISC

Materiāls elektroniski pieejams
Valsts izglītības satura centra mājas lapā
www.visc.gov.lv

ISBN 978-9984-573-73-1

SATURS

PRIEKŠVārds	3
IEVADS	4
APZĪMĒJUMI	5
1. IZGLĪTOJAMO ar GARĪGĀS ATTĪSTĪBAS TRAUCĒJUMIEM RAKSTUROJUMS	7
2. VĒRTĒŠANA PEDAGOĢISKAJĀ PROCESĀ IEKĻAUJOŠĀ IZGLĪTĪBĀ	21
3. SOCIĀLO PRASMJU IZVĒRTĒŠANA IZGLĪTOJAMIEM ar GARĪGĀS ATTĪSTĪBAS TRAUCĒJUMIEM	27
3.1. Sociālo prasmju izvērtēšana pirmsskolas vecumposma izglītojamiem ar garīgās attīstības traucējumiem	29
3.2. Sociālo prasmju izvērtēšana sākumskolas vecumposma izglītojamiem ar garīgās attīstības traucējumiem	33
3.3. Sociālo prasmju izvērtēšana pamatskolas vecumposma izglītojamiem ar garīgās attīstības traucējumiem	36
3.4. Sociālo prasmju izvērtēšana profesionālās izglītības vecumposma izglītojamiem ar garīgās attīstības traucējumiem	39
4. UZVEDĪBAS IZVĒRTĒŠANA IZGLĪTOJAMIEM ar GARĪGĀS ATTĪSTĪBAS TRAUCĒJUMIEM ...	45
4.1. Uzvedības izvērtēšana pirmsskolas vecumposma izglītojamiem ar garīgās attīstības traucējumiem	46
4.2. Uzvedības izvērtēšana sākumskolas vecumposma izglītojamiem ar garīgās attīstības traucējumiem	49
4.3. Uzvedības izvērtēšana pamatskolas vecumposma izglītojamiem ar garīgās attīstības traucējumiem	54
4.4. Uzvedības izvērtēšana profesionālās izglītības vecumposma izglītojamiem ar garīgās attīstības traucējumiem	58
5. MĀCĪBU SASNIEGUMU IZVĒRTĒŠANA IZGLĪTOJAMIEM ar GARĪGĀS ATTĪSTĪBAS TRAUCĒJUMIEM	63
5.1. Mācību sasniegumu izvērtēšana pirmsskolas vecumposma izglītojamiem ar garīgās attīstības traucējumiem	67
5.2. Mācību sasniegumu izvērtēšana sākumskolas vecumposma izglītojamiem ar garīgās attīstības traucējumiem	68
5.3. Mācību sasniegumu izvērtēšana pamatskolas un profesionālās izglītības vecumposma izglītojamiem ar garīgās attīstības traucējumiem	71
6. PRASĪBAS PEDAGOGA PERSONĪBAI DROŠAS VIDES VEIDOŠANĀ UN NODROŠINĀŠANĀ IZGLĪTĪBAS IESTĀDĒ, REALIZĒJOT IZGLĪTOJAMO ar GARĪGĀS ATTĪSTĪBAS TRAUCĒJUMIEM IEKĻAUJOŠO IZGLĪTĪBU	75

PRIEKŠVārds

Projekts "Izglītojamo ar funkcionāliem traucējumiem atbalsta sistēmas izveide" (vienošanās Nr. 2010/0330/1DP/1.2.2.4.1/10/IPIA/VIAA/001) tiek realizēts Eiropas Savienības fonda ietvaros ar Eiropas Savienības līdzfinansējumu. Projektu īsteno Valsts izglītības satura centrs sadarbībā ar izglītības iestādēm, augstskolām, pašvaldībām un nevalstiskām organizācijām.

Projekta mērķis – izveidot atbalsta sistēmu izglītojamo ar funkcionāliem traucējumiem kvalitatīvas izglītības nodrošināšanai, sekmējot viņu iekļaušanu sabiedrībā.

Metodiskais materiāls pedagogiem izglītojamo ar garīgās attīstības traucējumiem sociālo prasību, uzvedības un mācību sasniegumu izvērtēšanai tapis Rēzeknes Augstskolas projekta ietvaros izveidotajā Speciālās izglītības laboratorijā (SIL). Izstrādātā materiāla aprobācijā piedalījās Latgales un Vidzemes atbalsta izglītības iestāžu pedagogi.

Izsakām pateicību Liepnas internātpamatskolas, Nautrēnu vidusskolas, Valmieras speciālās PII "Bitīte", Aleksandrovas speciālās internātpamatskolas, Kalupes pamatskolas, Ezersalas speciālās internātpamatskolas, Daugavpils bērnu invalīdu PII pedagogiem, kuri sadarbojās un piedalījās metodiskā materiāla aprobācijā!

IEVADS

Latvijā turpinās sabiedrības demokratizācijas process, kas nav iespējams bez visas sabiedrības izglītošanas un sapratnes par vienlīdzības iespējām visās dzīves norisēs. Tāpēc izglītojamo ar speciālām vajadzībām savlaicīga iekļaušana vispārējās izglītības iestādēs ir pirmais solis ceļā uz iekļaujošu sabiedrību.

Latvijā iekļaujošas izglītības nodrošināšanā šobrīd vēl nav izveidota vienota atbalsta sistēma izglītojamiem ar speciālām vajadzībām. Nav veikta zinātniski pamatota analīze par vajadzībām speciālās izglītības jomā. Vairums konceptu ir pārņemti no Krievijas un citām valstīm bez sistemātiski pārdomātas pielāgošanas, līdz ar to kavējas mūsdienīga mācību satura un metodikas izstrāde. Lai sekmētu vienotas atbalsta sistēmas izveidi un nodrošinātu iekļaujošu izglītības vidi, 2011. gada 4. janvārī Valsts izglītības satura centrs un Valsts izglītības aģentūra parakstīja vienošanos (Nr. 2010/0330/1.2.2.4.1/IPIA/VIAA/001) par Eiropas Sociālā fonda projekta "Izglītojamo ar funkcionāliem traucējumiem atbalsta sistēmas izveide" īstenošanas uzsākšanu. Viens no projekta uzdevumiem ir speciālo izglītības laboratoriju (SIL) izveide un to darbības nodrošināšana Latvijas augstskolās speciālās izglītības jautājumu zinātniskai izpētei un pedagogu sagatavošanai. Tā rezultātā Rēzeknes Augstskolā tika izveidota SIL. Viens no materiāliem, kas izstrādāts RA SIL ekspertu darbības rezultātā, ir "Metodiskais materiāls pedagogiem darbam ar izglītojamiem ar garīgās attīstības traucējumiem sociālo prasmju, uzvedības un mācību sasniegumu izvērtēšanai."

Izstrādātā metodiskā materiāla mērķis – pedagogu zināšanu pilnveidošana par izglītojamo ar GAT sociālo prasmju, uzvedības un mācību sasniegumu izvērtēšanu iekļaujošās izglītības realizēšanā.

Uzdevumi:

- apkopot informāciju par izglītojamiem ar GAT;
- sniegt ieskatu par jaunākajām teorētiskajām atziņām vērtēšanas jautājumos iekļaujošā izglītībā;
- izstrādāt izglītojamo ar GAT vērtēšanas kritērijus sociālo prasmju, uzvedības un mācību sasniegumu izvērtēšanai;
- izvērtēt prasības pedagoga personībai un drošas vides nodrošināšanai iekļaujošās izglītības realizēšanā.

Izstrādātais metodiskais materiāls paredzēts iekļaujošajā izglītībā iesaistītajiem pedagogiem, kuri strādā ar izglītojamiem ar GAT.

APZĪMĒJUMI

Pievērsiet uzmanību apzīmējumiem tekstā!

Komponents	Piktogramma
Termini	
Rekomendācijas	
Situācija/situācijas apraksts un analīze	
Izmantoto avotu un literatūras saraksts	

1. nodaļa

IZGLĪTOJAMO AR GARĪGĀS ATTĪSTĪBAS TRAUCĒJUMIEM RAKSTUROJUMS

ŠAJĀ NODAĻĀ

- Garīgās attīstības traucējumi un to klasifikācija
- Bērnu ar GAT psihiskās attīstības īpatnības dažādos vecumposmos
- Izziņas procesu īpatnību ievērošana mācību darbā ar izglītojamiem ar GAT
- Didaktiskie principi mācību procesā ar izglītojamiem ar GAT

Garīgās attīstības traucējumi – etimoloģiski dažādu mantoto, iedzimto vai agri iegūto noturīgu, neprogresējošu psihiskās attīstības traucējumu simptomu kopums, kas izpaužas sociālās adaptēšanās grūtībās, galvenokārt intelektuālu traucējumu dēļ.

GAT – garīgās attīstības traucējumi.

Prenatāls – tāds, kas attiecas uz periodu no bērna ieņemšanas līdz piedzimšanai, kamēr bērns atrodas mātes miesās.

Sociālā adaptācija – indivīda vai sociālas grupas mijiedarbība ar sociālo vidi, tās gaitā tiek saskaņotas dalībnieku vajadzības.

Propēdiskais posms – sagatavošanas posms pirms kādu zināšanu apgūšanas.

Pasīvā runa – vārdu krājums, kurus bērns saprot, bet pats neizrunā.

Situatīvā runa – runa, kas ir tipiska maziem bērniem, kad vienam un tam pašam vārdam ir vairākas nozīmes, kuras ir saprotamas situācijas kontekstā.

Hiperkinēze – paaugstināta muskuļu aktivitāte.

Izziņas procesi – galvenie avoti, pa kuriem cilvēks iegūst informāciju par apkārtējo pasauli. Izziņas procesus iedala: sajūtas un uztvere, domāšana un runa, atmiņa, iztēle. Katrs no šiem procesiem pasaules atspoguļošanā un izziņāšanā izpilda savu specifisku funkciju, tiem ir savas likumsakarības un iespējas. Izziņas procesi nav izolēti – tie ir savstarpēji saistīti, bagātina savstarpējo funkcionēšanu un veido dialektisko vienību.

Uztvere – apjēgta, viengabalaina dažādu sajūtu sintēze tēla veidā, kas iegūts, apkārtējās pasaules elementiem tieši iedarbojoties uz sajūtu orgāniem.

Atmiņa – uztveres un pagātnes pieredzes rezultātu organizēšanas un saglabāšanas process, kas ievērojamā mērā ir atkarīgs no augstākās nervu sistēmas darbības īpatnībām.

Domāšana – iespēja iegūt informāciju par priekšmetiem un parādībām vai to īpašībām netieši, pastarpināti, secinājumu rezultātā, balstoties uz savu un citu cilvēku pieredzi.

Uzmanība – cilvēka apziņas stāvoklis, kas izpaužas spējā koncentrēties uz kaut ko gan ārējā, gan iekšējā pasaulē.

GARĪGĀS ATTĪSTĪBAS TRAUCĒJUMI UN TO KLASIFIKĀCIJA

Garīgās attīstības traucējumi – neatgriezeniski traucējumi, kas skar galvenokārt izziņas darbību, kā arī emocionāli – voluntāro jomu un uzvedību. Tos rada organiski bojājumi galvas smadzeņu garozā, tiem ir difūzs raksturs. Šie bojājumi var rasties prenatālajā periodā, bērnam atrodoties mātes miesās, dzemdību laikā, kā arī pirmajos trijos dzīves gados. Daudzi bērni ar GAT ir praktiski veseli, tiem nav psihisku saslimšanu, taču no agras bērnības viņu attīstība noris palēnināti un īpatnēji. Visspilgtāk tas izpaužas augstāko psihisko funkciju attīstībā un tīšās uzmanības, uztveres, atmiņas, verbāli – loģiskās domāšanas attīstības ierobežotajās iespējās. Tas īpaši apgrūtina izziņas darbību un rada nepieciešamību pēc speciāliem apstākļiem šo bērnu apmācībā. Atbilstoši starptautiskajai klasifikācijai ir 4 garīgās attīstības traucējumu formas: viegla, vidēja, smaga, dziļa.

BĒRNU AR GAT PSIHISKĀS ATTĪSTĪBAS ĪPATNĪBAS DAŽĀDOS VECUMPOSMAKOS

Zīdaiņa vecumposms (līdz 1 gadam). Šajā vecumā būtiskākie ir fiziskās attīstības rādītāji. Bērniem ar GAT aizkavējas kustību iemaņas – viņi vēlāk sāk turēt galviņu, velties uz sāniem, stāvēt ar atbalstu, sēdēt, rāpot, staigāt. Vēlāk attīstās tveršanas kustības un koordinācija starp rokas un

acu kustībām, to kontrole un sinhronizācija. Tāpēc izzināt apkārt esošos priekšmetus bērni ar GAT sāk vēlāk. Sajūtas un uztvere attīstās lēnāk, ar daudzām īpatnībām un nepilnībām. To ietekmē vājā uzmanības noturība, orientēšanās refleksa vājums. Uzmanības noturības problēmas ir saistītas ar līdzsvara traucējumiem starp uzbudinājuma un bremzēšanas procesiem smadzenēs. Problēmas ar uzmanību ietekmē atspoguļošanu, bez kuras šajā vecumā nav iespējama iemācīšanās.

Jūtami aizkavējas sociāli – emocionālā attīstība. Bērniem ar normālu intelektu smaids parādās 2.–3. mēnesī, turpretī zīdaiņiem ar GAT tikai 5.–6. mēnesī. Smaids ir īslaicīgs, emocionālās reakcijas nabadzīgas, neizteikta kustību aktivitāte. Zīdains netiecas pēc aktīvas saskarsmes ar pieaugušo. Tādejādi pirmajā dzīves gadā zīdaiņiem ar GAT vērojama šī vecumposma vadošo jaunveidojumu aizkavēšanās:

- nepietiekami veidojas vai vispār neveidojas saskarsme ar pieaugušajiem;
- nenotiek praktisko darbību ar priekšmetiem apgūšana;
- izziņas joma neiegūst atbilstošu stimulu daudzumu, kas nepieciešams personības attīstībai.

Diemžēl vecāki parasti neievēro aizkavēšanos bērna attīstībā, vai arī cer, ka atpalikšana attīstībā drīzumā izlīdzināsies. Viņi nesteidzas vērsties pie speciālistiem.

Mazbērna vecumposms (līdz 3 gadiem). Šajā vecumā bērniem ir jāapgūst staigāšana, runāšana, darbošanās ar priekšmetiem. Viņiem veidojas personības jaunveidojums *es pats*. Vairums bērnu ar GAT sāk staigāt pusotra vai divu gadu vecumā, bet daļai šis iemaņas izveidojas tikai triju gadu vecumā. Bērniem ilgstoši saglabājas neveikla, nestabila, gāzelīga gaita. Iešanas mākas apguve rada izmaiņas visā bērna attīstībā – viņam rodas iespējas patstāvīgi pārvietoties, iepazīt apkārtējo vidi, paplašināt redzesloku. Taču bērni ar GAT ir pasīvi, mazkustīgi un reti izmanto šīs iespējas. Smalkā motorika nav attīstīta, grūti koordinēt savas kustības un darbības.

Pirmais, ko parasti ievēro vecāki, ir *aizkavētā runas attīstība* – vairums bērnu ar GAT runāt sāk tikai pēc triju gadu vecuma, jo viņiem vēl izveidojas tādi valodas attīstības priekšnoteikumi kā pietiekami attīstījusies fonemātiskā dzirde, skaņu artikulācijas aparāts un emocionālās saskarsmes vajadzība. Tādiem bērniem daudz lēnāk veidojas vārdu krājums, tas ir neliels, dominē lietvārdi, mazāk darbības vārdu, gandrīz nav īpašības vārdu. Attīstās pasīvā runa. Valoda vēl neklūst par sazināšanās līdzekli. Bērni ar GAT neatpazīst pazīstamus priekšmetus attēlos, jo viņiem šajā vecumā apziņā neveidojas zīmju simboliskā funkcija. Tas ir saistīts arī ar aizkavēto runas attīstību.

Ar lielu aizkavēšanos veidojas priekšstati par apkārtējiem priekšmetiem. Palēnināti notiek pāreja no manipulācijas ar priekšmetiem uz priekšmetisko darbību. Priekšmetisko darbību tie neapgūst pilnvērtīgi, tāpēc ar priekšmetiem veic vienvēidīgas, bezmērķīgas, atkārtotas kustības, no kurām daudzas nav adekvātas. Par rotaļlietām izrāda īslaicīgu interesi, tās nerosina bērnu darbībai. Bērniem ar normālu intelektu raksturīga ieinteresētība par priekšmetiem, viņi tos ilgstoši aplūko, jautā *Kas tas ir? Ko ar to dara?* Bērni ar GAT tā nedara, tiem trūkst aktīvas tieksmes izzināt apkārtējo pasauli, tāpēc pieaugušajiem jāuzņemas pedagoģiskās vadības loma šajā procesā, rosinot jautājumus, sniedzot atbildes un demonstrējot attiecīgo darbību paraugus. Svarīgi radīt bērnos vēlēšanos sadarboties ar pieaugušo, atdarināt demonstrēto darbību, vārdiski to komentēt un priecāties par rezultātiem.

Līdz triju gadu vecumam bērni ar GAT neizdala sevi no apkārtējās pasaules, kā to jau dara bērni ar normālu intelektu. Tādejādi viņi atpaliek no vienaudžiem psiķes, runas, sociālās un priekšmetiskās darbības attīstībā.

Pirmsskolas vecumposms (5–7 gadi). Šajā vecumposmā bērniem ar GAT tie traucējumi, kas nebija pamanāmi iepriekš, kļūst spilgtāk redzami. Viņiem nepietiekami attīstās rotaļu darbība un produktīvā darbība, kā arī saskarsme, ko šajā vecumposmā aktīvi apgūst vienaudži ar normālu intelekta attīstību. Rotaļu darbībā, kas ir vadošā šajā vecumposmā, viņi sasniedz tikai pašu sākumu – apgūst procesuālās darbības ar priekšmetiem. Darbības tiek pārāk detalizētas, nav darbošanās iztēlotā situācijā. Bērni neizmanto priekšmetus – aizvītotājus. Diemžēl šāda rotaļa nespēj sekmēt psiķes

attīstību. Sakarā ar traucēto motoriku, kā arī neprasmi izprast sadzīves darbību loģiku, bērni ar GAT ar grūtībām un daudz vēlāk apgūst pašapkalpošanās iemaņas.

Runas attīstībā problēmas rada pāreja no situatīvās runas uz frāžu runu. Pasīvās runas vārdu krājums vairākas reizes pārspēj aktīvajā runā izmantoto vārdu skaitu. Runa ilgi saglabā agramatisku raksturu (skaņu, zilbju samainīšana vietām, aizvietošana, izlaišana, izkropļošana). Bez speciālas apmācības viņiem neveidojas produktīvie darbības veidi – zīmēšana, veidošana, aplicēšana, konstruēšana. Bērnu ar GAT radošās iespējas ir primitīvas. Parasti viņi zīmē vienu un to pašu priekšmetu, ilgi spēlē vienu un to pašu spēli. Iestrēgšanas dēļ tiem ir grūti pārslēgties no viena darbības veida uz citu, tie lēni paplašina iespējamo darbību loku, nespēj piefiksēt izmaiņas apstākļos, cilvēku noskaņojumā.

Pirmsskolas vecumposmā bērniem ar GAT spilgti izpaužas izziņas sfēras traucējumi. Viņiem ir nepietiekama uzmanības, uztveres, atmiņas, domāšanas attīstība. Vadošais izziņas process šajā vecumposmā ir uzmanība, uz kuras bāzējas uztvere, nodrošinot informatīvo materiālu atmiņai un domāšanai. Priekšplānā izvirzās uzmanības problēmas – bērniem ar GAT ir grūti sakoncentrēt uzmanību uzdevuma izpildīšanai, viņi ir izklaidīgi, viss novērš viņu uzmanību – piesaista tikai spilgti, krāsaini priekšmeti un rotaļlietas, taču interese ātri zūd. Netiek apgūtas vai tiek nepietiekami apgūtas uztveres darbības – vērošana, aptaustīšana, ieklausīšanās. Spilgti izpaužas atmiņas traucējumi, īpaši grūti ir iegaumēt instrukcijas, kurās nosaka darbības izpildes kārtību. Toties pieaugušo vadībā var attīstīties mehāniskā atmiņa. Domāšanā vadošā ir uzskatāmi darbīgā domāšana, lai gan tā nesaņiedz tādu līmeni kā bērniem ar normālu intelektu. Ja nav speciālas korekcijas, šī vecumposma beigās nefunkcionē uzskatāmi tēlainā domāšana. Iztēles trūkums ir viens no garīgās attīstības traucējumu indikatoriem. Tas ir cieši saistīts ar gribas darbības vājumu, līdz ar to pirmsskolas vecumposma beigās bērniem ar GAT neizveidojas tīšās psihiskās darbības – tīšā uzmanība, tīšā iegaumēšana, tīšā uzvedība, kas ir būtiskākais gatavības rādītājs, lai uzsāktu mācības izglītības iestādē. Tāpēc pirmsskolas vecumposma beigās bērni ar GAT, ja vien nav saņēmuši speciālu apmācību, nav gatavi mācību uzsākšanai vispārīgā skolā. Ja traucējumi netiek savlaicīgi koriģēti, tie kļūst vairāk izteikti.

Sākumskolas vecumposms (1.–4. klase). Šajā attīstības posmā vadošā ir mācību darbība. Tās specifiku nosaka katra bērna ar GAT psihiski – fiziskās attīstības līmenis. Fiziskajā attīstībā bērni ar GAT atpaliek no vienaudžiem. Tiem ir īsāks augums, mazāks svars, mazāks krūšu kurvja apmērs. Daudziem ir stājas un kustību koordinācijas problēmas, trūkst plastiskuma, kustību emocionālās izteiksmības. Spēks, izturība, ātrums – šie rādītāji ir zemāki par normu.

Bieži bērniem ar GAT nav apgūtas vai tikai daļēji apgūtas pašapkalpošanās iemaņas, kas jūtami apgrūtina to adaptēšanos izglītības iestādē. Viņiem ir īpaši grūti noturēt darba pozu visu mācību stundu – bērni ātri nogurst, jo tiem ir pazeminātas darbaspējas.

Sākumskolas vecumposma bērniem ar GAT piemīt virkne specifisku iezīmju izziņu funkciju darbībā. Tās ir uzmanības piesaistīšanas grūtības, nespēja ilgstoši koncentrēties, ātra un viegla novēršanās, uzmanības nenoturība, izklaidība, mazs uzmanības apjoms. Arī uztveres ātrums ir ļoti lēns. Lai iepazītu kādu priekšmetu vai parādību, viņiem ir nepieciešams ilgāks laiks. Pazeminātais uztveres apjoms izpaužas nespējā aptvert vienlaikus vairākus objektus. Uztvere ir nediferencēta – apkārtējā vidē bērni ar GAT izdala daudz mazāk objektu, redz tos globāli, nevis situatīvi, nereti arī priekšmetu forma tiek uztverta vienkāršoti. Vieglāk atpazīst vienkāršākus objektus, kurus var uztvert bez īpašas daļu un īpašību analīzes. Psihisko procesu inertuma dēļ iestrēgst detaļās, tāpēc nevar aptvert pietiekamu materiāla apjomu. Iestrēgšana detaļās rada sintēzes grūtības. Tas apgrūtina lasīšanas apgūšanu, darbības ar daudzciparu skaitļiem u. c. Bērni ar GAT slikti orientējas vidē. Viņiem nav telpiskās izpratnes, kas apgrūtina ne tikai matemātikas, ģeogrāfijas u. c. priekšmetu mācību vielas apguvi, bet pat orientēšanos burtnīcas lapā. Bieži rodas grūtības attēlu uztveršanā, jo bērni ar GAT parasti ne-

saskata saistību starp attēlotajiem personāžiem, neizprot attēloto personāžu emocionālo stāvokli, sižetu, cēloņsakarības, attēloto kustību.

Sākumskolas vecumposma bērniem ar GAT atmiņa ir specifiska – iegaumēšana ir lēna, pārsvarā mehāniska, nepieciešamības gadījumā ir grūtības atsaukt atmiņā vajadzīgo informāciju. Reproducē neprecīzi, ar daudzām kļūdām, ātri aizmirst. Iegaumē parasti bez izpratnes, jo slikti izprot mācību materiālu. Iegaumē tikai nejaušas, nebūtiskas lietas. Pedagogam jāvada šādu izglītojamo izziņas darbība, akcentējot viņu uzmanību uz būtiskāko.

Sākumskolas vecumposmā bērniem ar GAT vārdu krājums ir nabadzīgs, sastāv galvenokārt no lietvārdiem, darbības vārdiem un palīgvārdiem. Pirmās klases izglītojamie var nezināt bieži sastopamu priekšmetu nosaukumus, īpaši priekšmetu daļu nosaukumus, neizmanto, nesaprot un nelieto darbības vārdus ar priedēkļiem. Savā runā nelieto īpašības vārdus. Gramatiskie traucējumi izpaužas fragmentārisma, teikumu struktūras nenoformēšanā, galveno teikuma locekļu izlaidumos. Ne vienmēr tiek saskaņoti lietvārdi ar darbības vārdiem un īpašības vārdiem, kā arī skaitļa vārdiem. Sākumskolas vecumposmā saistītās runas veidošanās bērniem ar GAT notiek lēnāk nekā bērniem ar normālu intelektu. Ilgstošu laiku viņi nespēj paši sakarīgi izteikties – ir nepieciešama palīdzība. Skaņu izrunas traucējumi sastopami biežāk un skaņu defektu ir vairāk – gan skaņu izrunas defektu, gan skaņu aizvietošanas. Daži bērni prot pareizi izrunāt izolētas skaņas, bet runā tās izkropļo – vienos vārdos izrunā kļūdaini, bet citos pareizi. Skaņu izrunas defekti var būt kopā ar skaņu struktūras traucējumiem. Runa ir monotona, neizteismīga.

Galvenais domāšanas trūkums sākumskolas vecumposma bērniem ar GAT ir vispārināšanas vājums – viņu domāšana ir ļoti konkrēta. Bieži vien vispārināšanā izmanto laikā vai vietā līdzās esošas pazīmes. Tā ir vispārināšana pēc situatīvām pazīmēm. Bērnu ar GAT vispārinājumi ir ļoti plaši, maz diferencēti. Ar to jāreķinās mācību organizēšanā, piebremzējot visas liekās sakarības, kas traucē un apgrūtina saskatīt galveno, kā arī maksimāli jāizceļ tā sakarību sistēma, kura ir pamatā. Īpašas grūtības rada izmantotās klasifikācijas principa mainīšana. Piemēram, ja klasificē pēc krāsām, grūti pārslēgties uz klasificēšanu pēc formas. Vispārināšanas spēju traucējumu padziļina citu domāšanas operāciju nepilnvērtība – tā ir salīdzināšana, analīze, sintēze, abstrahēšana. Sākumskolas vecumposma bērni ar GAT bieži vien salīdzina savā starpā nesamērojamas priekšmetu pazīmes. Domāšana ir neelastīga, bērni nespēj pārnest savas zināšanas uz jauniem apstākļiem. Piemēram, apguvuši reizināšanas tabulu matemātikas stundā, nespēj to izmantot mājdarbības un tehnoloģiju stundā.

Sākumskolas vecumposma bērniem ar GAT ir raksturīgs gribas vājums – nav iniciatīvas, traucēta mērķa un darbības attiecināšana, kā rezultātā darbības veikšana ir formāla, nav orientēta uz reālu rezultātu gūšanu. Gribas vājums izpaužas arī situācijās, kad sastopas ar grūtībām vai šķēršļiem – tos nespēj pārvarēt. Bieži vien viņi nomaina vai vienkāršo mērķi, pielāgojot mācību uzdevumu savām spējām. Parasti izvērzīto uzdevumu pilda bez sākotnējās noorientēšanās, bez satura un prasību analīzes.

Emocionālo sfēru sākumskolas vecumposma bērniem ar GAT raksturo brieduma trūkums. Emocijas nav pietiekami diferencētas – pārdzīvojumi primitīvi, galēji. Bērniem, kuriem dominē bremzēšanas procesi, raksturīgs emocionālais kurlums, bet dominējošu uzbudinājuma procesu gadījumā emocijas ir ļoti izteiktas un ilgstošas pat niecīgu iemeslu gadījumā. Ar grūtībām veidojas augstākās jūtas – tikumiskās, izziņas, estētiskās. Viņiem raksturīgi tieši sadzīviski pārdzīvojumi. Ir raksturīgas tiešas, impulsīvas reakcijas uz ārējiem iespaidiem, neapdomāta rīcība, neprasme nostāties pret cita cilvēka gribu, tāpēc viegli pakļaujas citu ietekmei – viņus var pierunāt arī uz nevēlamu rīcību.

Sākumskolas vecumposma bērniem ar GAT izziņas intereses mācību procesā veidojas lēni. Sākotnēji interešu nav pavisam vai tās ir paviršas, vienpusīgas, nestabilas. Personīgās intereses ir sva-

rīgākas par visu pārējo. Tikai pēc 4–5 gadiem, kas ir pavadīti izglītības iestādē, parādās interese par mācību priekšmetiem, kuri patīk – visbiežāk tā ir mājturība, sports, informātika.

Viena no personības komponentēm, kas nodrošina sociālo adaptēšanos sociumā, ir pašvērtējums. Sākumskolas vecumposmā bērni ar GAT parasti nespēj adekvāti novērtēt savas spējas un kritiski izvērtēt savu rīcību. Pašvērtējums var būt gan paaugstināts, gan pazemināts. Bieži vien zems pašvērtējums veidojas no apkārtējo vērtējuma. Piemēram, pedagogs uzsver izglītojamā vājās sekmes vai nevēlamu uzvedību, arī klasesbiedri uz viņu sāk raudzīties negatīvi. Līdz ar to bērns var kļūt naidīgi noskaņots, agresīvs, viegli izprovocējams. Paaugstināta pašvērtējuma pamatā ir bērna nespēja sevi objektīvi novērtēt, jo nav raksturīga kritiskā domāšana.

Pusaudžu un jauniešu vecumposms (5.–9. klase, profesionālā izglītība). Bērniem ar GAT ir diezgan grūti nošķirt, kad beidzas pusaudžu un sākas jauniešu vecumposms, jo problēmjautājumi, kas šajos vecumposmos tiek risināti, nav nemaz tik konkrēti nodalāmi. Gan pusaudžu, gan jauniešu vecumposmā bērniem ar GAT notiek izmaiņas gan fiziskajā, gan garīgajā attīstībā. Tie ir vecumposmi, kad pamazām notiek pāreja no bērnības uz pieaugušo dzīvi. Par pusaudžu vecumposmu tiek uzskatīts vecums no 11 līdz 15 gadiem, bet par jauniešu – no 16 līdz 20, 21 gadam.

Daļai izglītojamo ar GAT pusaudžu un jauniešu vecums aizkavējas par vienu vai diviem gadiem. Pusaudži 5. un 6. klasē vēl ir sākumskolēna vecumposma attīstības stadijā. Tas sarežģī pedagoga darbu, veidojot mācību stundu. Ir bērni, kuriem sākoties fizioloģiskajai attīstībai, garīgā attīstība apstājas, slimība saasinās. Viņi sāk sliktāk lasīt, rakstīt, nespēj apgūt jauno vielu. Bieži sastopama slimīga jūtu izpausme: aizkaitinošs vājums ar niknuma uzliesmojumiem, disforija (epizodiski drūms aizkaitinājums), nemotivēts pacilāts noskaņojums, apātija, nevēlēšanās kustēties, intereses un pieķeršanās zudums. Gribas traucējumi izpaužas kā iniciatīvas trūkums, ietiepība, neapvaldītas vēlmes, neprasme vadīt savu darbību. Lai gan var būt arī pilnīgi pretējas izpausmes: negaidīta uzstājība, prasme pārvarēt grūtības, neatlaidība, kas rodas kā elementāra tieksme barības apmierinājuma gūšanai vai egoistisku interešu apmierināšanai.

15–16 gados izglītojamiem ar GAT turpinās fiziskā un garīgā attīstība. Šajā vecumposmā novērojama liela individuālā atšķirība arī starp bērnu ar normālu intelektu fizisko un garīgo attīstību, bet starp izglītojamo ar GAT jo sevišķi. Šajā periodā strauji pieaug interese par sava fiziskā *Es* tēla ārējām izmaiņām un iekšējo pasauli arī pusaudžiem ar GAT. 7.–9. klases izglītojamiem ir svarīgi būt pieņemtiem vienaudžu vidū. Viņi baidās tikt atstumti, noraidīti, nesaprasti. Izglītojamo savstarpējās attiecības mainās. Dominē *bara instinkts*.

Gan vēlīnā vecumposma pusaudžiem, gan jauniešiem ar GAT dominējošā kļūst vēlme būt pieaugušiem, tikt atzītiem par tādiem. Savu identitāti viņi integrē savā iepriekšējā dzīves pieredzē, kas bieži vien ir negatīva. Tā rodas uzvedības problēmas, kas izpaužas kā zagšana, melošana, klaiņošana, agresija, alkohola, narkotiku lietošana, prostitūcija u. c. Te atklājas izglītojamo ar GAT emocionālās un gribas sfēras traucējumi. Viņi ir viegli ietekmējami, pakļaujas stiprākajiem, neapzinās savas negatīvās uzvedības sekas. Raksturīgi tas, ka lielākajai daļai izglītojamo ar GAT trūkst tādu jūtu kā žēlsirdība, līdzjūtība, līdzpārdzīvojums. Bieži raksturīga pastiprināta dzimumtieksme. Tā kā izglītojamie ar GAT nespēj verbalizēt savas jūtas, tad tas kavē veidot normālas saskarsmes prasmes ar pretējo dzimumu. Tā rezultātā zēni var kļūt agresīvi, vardarbīgi, var izvarot, bet meitenes kļūst par prostitūtām, izvarošanas upuriem (S. Liepiņa, 2008).

Pašvērtējums pusaudžiem un jauniešiem ar GAT ir svārstīgs un pretrunīgs, bieži vien zems, neadekvāts. Pretrunīgs pašvērtējums, motivācijas trūkums, garīgās attīstības traucējumi nosaka interešu ierobežotību par nākotni. Jaunieši nespēj izvēlēties savām spējām atbilstošu profesiju, nespēj iesaistīties nekādās aktivitātēs un darbībās.

Pusaudžu un jauniešu ar GAT izziņas funkciju darbībā arī notiek pārmaiņas. Bērniem ar GAT jau tāpat ir nenoturīga, sekla uzmanība, bet, sākoties pusaudžu vecumposmam, jaunu iespaidu un pārdzīvojumu rezultātā uzmanība kļūst vēl nenoturīgāka.

Izglītojamiem ar GAT dominē netīšā iztēle, kas raksturīga arī pusaudžu vecumposmā, dažiem pat beidzot pamatskolu un iegūstot profesionālo izglītību, kas nav raksturīgi izglītojamiem ar normālu intelektu. Domāšanas regulējošās funkcijas vājums ir saistīts ar to, ka izglītojamie ar GAT vajadzības gadījumā neprot izmantot jau apgūtās prāta darbības. Saskaroties ar jaunu uzdevumu, viņi uzreiz ķeras pie tā risināšanas. Viņiem nerodas jautājumi, izpaliek orientēšanās posms. Viņi nepārdomā savu darbību, neiztēlojas tās rezultātu. Veicot kādu darbu, pusaudži un jaunieši ar GAT orientējas uz konkrētu situāciju un tūlītēju motivāciju, tāpēc darbības, kuras jāveic konkrēta produkta izgatavošanai, viņi apgūst daudz labāk par izziņas darbībām.

Arī pusaudžu un jauniešu ar GAT vecumposmā saglabājas grūtības atklāt sakarības starp priekšmetiem un parādībām. Analīzes, sintēzes, klasificēšanas, vispārināšanas procesi ir maz pieejami, tāpēc domāšanas operācijas viņi veic ar grūtībām. Līdz ar to pedagogam ir jāvada mācību materiāla apjēgšanas process, veicot konkrētas parādības precizēšanu, pretnostatīšanu, salīdzināšanu, raksturošanu.

Jauniešu vecumposmā izglītojamiem ar GAT ir svarīgi apgūt darba iemaņas, tāpēc ir nepieciešams iemācīties apgūtās zināšanas un prasmes pielietot praktiskajā darbībā. Taču jauniešiem ar GAT ne vienmēr ir novērojama iegūto zināšanu prasmīga pielietošana praksē. Tāpēc svarīgs nosacījums ir pielietošanas procesā pastāvīgi atgriezties pie apstākļiem, kuros zināšanas veidojas. Krasi mainīt nosacījumus nedrīkst, jo tad izglītojamie nespēj attiecināt zināšanas uz situāciju. Izglītojamo ar GAT iesaistīšana praktiskajā darbībā jāveic pakāpeniski: mācību saturs jāadaptē izglītojamo izziņas iespējām, jānodrošina mācību materiāla uzskatāmība – visam jābūt pilnībā *acīmredzamam*. Mācību tempam jābūt palēninātam. Svarīga ir sistemātiska apgūtās vielas atkārtošana, secīga izglītojamo iesaistīšana mācību darbībā ar daudzveidīgu vingrinājumu izmantošanu, mācību procesa individualizācija un diferenciācija, saudzējoša pedagoģiskās darbības režīma ievērošana, darba kā korekcijas līdzekļa izmantošana.

IZZIŅAS PROCESU ĪPATNĪBU IEVĒROŠANA MĀCĪBU PROCESĀ AR IZGLĪTOJAMIEM AR GAT

Sajūtas un uztvere ir izziņas darbības sākotnējās formas. Sajūtas ir priekšmetiem un parādībām piemītošo atsevišķo īpašību atspoguļojums, tām tieši iedarbojoties uz sajūtu orgāniem. Bez sajūtām nav iedomājama uztvere – priekšmetu vai parādību īpašību kopums, vienots tēls, kas rodas sajūtu sintēzes rezultātā. Uztvere ietver pagātnes pieredzi. Uztverot priekšmetus atkārtoti, izglītojamie tos jau pazīst un ar pedagogu palīdzību sāk saistīt priekšmetus ar to nosaukumiem, vārdiem. Liela nozīme uztveres attīstībā ir praktiskai darbībai ar priekšmetiem. Darbojoties ar tiem, izglītojamie mācās novērot, ieklausīties, izpētīt.

Izglītojamiem ar GAT uztverei trūkst virzības un mērķtiecības, tā ir pasīva, izziņas objekts viņus neinteresē, nerada nekādus jautājumus, viņi par to nevar neko pateikt. Uztveres apjoms daudz šaurāks nekā izglītojamiem ar normālu intelektu. Pat sākumskolā izglītojamie ar GAT bieži vien nespēj vienlaicīgi uztvert vairāk kā vienu objektu vai aprobežojas ar kādas tā daļas uztveri, nesaskatot visu priekšmetu kopumā. Piemēram, zilbes uztvere, kurā ir vairāk par 2 burtiem, rada grūtības nevis tāpēc, ka nezina burtus, bet gan šaurā uztveres apjoma dēļ. Izglītojamiem ar GAT uztvere ir ļoti neprecīza. Aplūkojot priekšmetu, nesaskata visas tā daļas, bieži neievēro pašu svarīgāko, būtiskāko. Ar lielu novēlošanas veidojas uztveres konstantums, tāpēc īpatnēji uztver attēlus. Ierobežotā uztveres apjoma dēļ objektus uztver pa vienam vai nelielās kopās. Tas traucē uztvert attēloto sižetu. Izglītojamiem ar pavājinātu ierosas procesu ir ļoti lēns uztveres temps. Viegli uzbudināmiem izglītojamiem ar GAT uztverei raksturīga neprecizitāte, vājas diferencēšanas spējas, mērķtiecības trūkums.

Izglītojamiem ar GAT CNS darbības traucējumu rezultātā ir apgrūtināta sajūtu rašanās un to izšķiršana (diferencēšana). Sajūtu veidošanās notiek palēnināti, savdabīgi. Daudziem izglītojamiem ar GAT ir pavājināta spēja sajūst, kas bieži vien saglabājas visu mūžu. Sastopami bērni, kuriem ir pastiprināta slāpju, bada sajūta. Ir arī tādi, kas slikti sajūt sāpes, temperatūru. Daudziem ir dziļi kinētisko sajūtu traucējumi – viņi slikti uztver sava ķermeņa vai tā locekļu stāvokli telpā. Tas rada kustību koordinācijas traucējumus. Daļa izglītojamo ar GAT neatšķir daudzas krāsas, skaņas, smaržas, nevar pēc garšas noteikt dažādus labi pazīstamus produktus. Pat sākumskolas vecumposmā saglabājas diferencēšanas un uztveres tēla atpazīšanas grūtības, kas ir cēlonis tam, ka rodas grūtības burtu un ciparu atpazīšanā (b un d, z un s, 6 un 9, 3 un 8). Dzirdes un kustību diferenciācijas traucējumi kavē normālu runas attīstību un orientēšanos apkārtējā vidē gan rotaļās, gan sadzīvē, gan praktiskajā darbībā.

REKOMENDĀCIJAS PEDAGOGIEM IZGLĪTOJAMO AR GAT UZTVERES UN SAJŪTU ATTĪSTĪŠANAI

- *Māciet izglītojamiem ar GAT novērot, pētīt, ieklausīties! Tikai vairākkārtēji atkārtotumi un vingrinājumi palīdzēs viņiem izkopt sajūtu un uztveres diferenciācijas spējas.*
- *Izmantojiet darbā ar izglītojamiem ar GAT izziņas darbību aktivizējošus paņēmienus! Māciet vērot, saskatīt objekta īpašības, izdalīt svarīgākās detaļas!*
- *Ar jautājumu un norādījumu palīdzību vingriniet izglītojamos ar GAT pēc iespējas precīzāk uztvert priekšmetus, parādības, ievērot to būtiskākās īpašības vai detaļas!*
- *Atcerieties, ka izglītojamiem ar GAT piedāvātajiem attēliem jābūt vienkāršiem! Nav vēlams ietvert daudz objektu, to savstarpējām sakarībām jābūt spilgti izteiktām.*
- *Izglītojamiem ar pavājinātu ierosas procesu mācību tempam jābūt lēnam, tāpēc pastāvīgi stimulējiet viņu aktivitāti!*
- *Viegli uzbudināmiem izglītojamiem sensorās audzināšanas nolūkā izmantojiet gan speciālus vingrinājumus, gan praktisko darbu, gan pastaigas un rotaļas!*

Atmiņas materiālais pamats ir nervu pagaidu sakaru sistēmu rašanās, saglabāšanās un aktualizācija galvas smadzeņu garozā. Šie sakari veidojas uz sajūtu un uztveres pamata. Tā kā izglītojamie ar GAT nespēj izvīzīt sev mērķi iegaumēt, nemāk pielietot dažādus iegaumēšanas paņēmienus (atkārtotu informācijas uztveri, saistīt apgūstamo ar jau pazīstamo u. c.), viņiem trūkst tīšās iegaumēšanas priekšrocību. Tāpēc izglītojamiem ar GAT mācīšanās prasmju un iemaņu veidošanā nepieciešams daudz ilgāk izmantot netīšās iegaumēšanas variantus, rotaļu elementus, inscenējumus, ekskursijas, spilgtu uzskati, praktisko darbošanos ar priekšmetiem saistībā ar iegaumējamo materiālu.

Izglītojamiem ar GAT ir palēnināts iegaumēšanas temps, paātrināta aizmiršana. Tas ir saistīts ar palēninātu nervu procesu tempu, saslēgšanās funkciju traucējumiem, izveidoto sakaru nenoturību. Viņiem ir tendence materiālu iegaumēt galvenokārt mehāniski, neapzinoties loģisko sakarību starp iegaumējamā materiāla daļām (to jāakcentē pedagogam). Tas, kas tiek uztverts ar redzes, dzirdes, garšas palīdzību un vienlaicīgi izteikts vārdos, tiek precīzāk iegaumēts, mazāk saplūst ar līdzīgiem uztveres tēliem, labāk saglabājas atmiņā.

Pirmsskolas un sākumskolas vecumposmā galvenais ir pedagoga stāstījums, bet apmēram 5. klasē izglītojamie jau labāk sāk iegaumēt pašu lasītu tekstu, pie tam tad, ja lasa to balsī. Izglītojamiem, kuri nav pietiekami labi apguvuši skaļo lasīšanu, nav paraduma lasīt klusu. Tas traucē iegaumēšanu. Ja materiāls ir grūts, arī vecākajās klasēs labāki iegaumēšanas rezultāti ir skaļai lasīšanai. Tādā veidā viņi ne tikai iegaumē tekstu ar redzes palīdzību, bet arī dzird savu lasījumu. Bez tam zināma nozīme ir artikulācijas kustībām lasīšanas laikā, kas labāk palīdz domās atveidot vārda skaņas tēlu.

Iegaumēšanas sekmes nosaka atmiņas apjoma īpatnības. Pirmsskolas vecumposmā izglītojamie ar GAT spēj īslaicīgi iegaumēt 1–2, sākumskolas vecumposmā 3–4, bet vecākajās klasēs 5–7 vārdus. Vārdiskās iegaumēšanas procesā liela nozīme ir zināšanu paškontrolei un pašanalīzei. Tikai tad, ja pedagogs pastāvīgi rūpējas par paškontroles spēju izkopšanu, pusaudžu vecumposmā izglītojamie sāk apzināties iegaumēšanas precizitāti, spēj ievērot kļūdas savās atbildēs un pat paši tās izlabot. Vecākajās klasēs mācību darba rezultātā iegaumēšanas spējas ievērojami uzlabojas – atstāstījumi kļūst plašāki, plānveidīgāki, precīzāki, mainās atbilžu gramatiskā struktūra, pieaug lietoto aktīvo vārdu skaits.

Kustību atmiņas traucējumi izglītojamiem ar GAT skar motorisko prasmju un iemaņu apguves pamatu, tāpēc rodas grūtības rakstīšanas, zīmēšanas un dažādu citu darba prasmju un iemaņu apguvē. Izrunas traucējumus dažkārt ir grūti novērst jau tāpēc vien, ka izglītojamais nespēj orientēties, kā un kur virzāma mēle, kādu stāvokli jāieņem citiem runas orgāniem.

No tā, kā tiek organizēta iegaumēšana, ir atkarīga iegaumētā stabilitāte un precizitāte. Reprodukciju apgrūtina domāšanas traucējumi, gribas vājums, uztraukums. Tā rezultātā smadzeņu garozā rodas jauna ierosas ligzda, kas apkārtējos iecirkņos rada aizturi, apgrūtinot nepieciešamo zināšanu aktualizēšanu. Izglītojamiem ar GAT garīgās darba slodzes rezultātā iestājas aizsargājošā aizture, kuras laikā tie nespēj atbildēt pat uz jautājumiem, kuri parasti grūtības nesagādā. Pēc atpūtas izglītojamie atkal var atcerēties apgūto mācību materiālu.

REKOMENDĀCIJAS PEDAGOGIEM IZGLĪTOJAMO AR GAT ATMIŅAS ATTĪSTĪŠANAI

- *Strādājot ar izglītojamiem ar GAT, izvēlieties mazāku mācību vielas apjomu un ierobežojiet mājas darbos uzdevumu daudzumu!*
- *Vairākas reizes atkārtojiet apgūstamo vielu! Izmantojiet dažādus atkārtošanas veidus!*
- *Ja mācību materiāls jāiegaumē ātri un labi, konstruējiet to tā, lai attiecīgo loģisko vienību skaits nepārsniegtu iepriekš minētās īslaicīgās atmiņas robežas! Plašāku tekstu izglītojamie nespēs ne iegaumēt, ne izprast, ne analizēt, ne pareizi pielietot.*
- *Novērsiet mehānisku mācību vielas apguvi bez izpratnes!*
- *Atcerieties, jūsu runai, strādājot ar pirmsskolas un sākumskolas vecumposma izglītojamiem ar GAT, jābūt skaidrai un vienkāršai, jālieto īsi teikumi!*
- *Veiciet mācību materiāla strukturēšanu, vienkāršojot tekstu un sadalot to loģiskās vienībās! Svarīgs ir ne tikai teksta saturs, bet arī pati klausīšanās. Tā izglītojamie mācās koncentrēt uzmanību svarīgākajiem notikumiem, to secībai.*
- *Atcerieties, ja jūs uzdodat papildjautājumus izglītojamiem, liekat stāstīt pēc attēla, atveidot stāstāmās situācijas ar rotaļlietām, izglītojamie atceras daudz vairāk un labāk, nekā reproducējuši vienkāršā atstāstījumā!*
- *Pievērsiet uzmanību kustību atmiņas traucējumu korekcijai gan rotaļās, gan mācību stundās, gan praktiskajā darbībā!*
- *Rūpējieties par izglītojamo ar GAT atpūtu, novērsiet liekus satraukumus! Atpūta izglītojamiem palīdzēs labāk atcerēties apgūto vielu.*

Tikai **domāšanas** rezultātā cilvēkam var rasties priekšstati par apkārtējo pasauli, dažādiem priekšmetiem, parādībām. Domāšanas īpatnības izglītojamiem ar GAT izpaužas gan atmiņā, gan uztverē, gan gribas darbībā. Ja izglītojamiem ar normālu intelektu senso – motorā jeb uzskatāmi darbīgā domāšana ir tipiska pirmsskolas vecumposmā, tad izglītojamiem ar GAT tā ir raksturīga arī

sākumskolas vecumposmā. Domāšana norit ciešā saistībā ar praktisko darbību. Pakāpeniski praktiskā darbība ar priekšmetiem jāaizvieto ar darbību domās, prātā (uzskatāmi tēlainā domāšana), uzdevuma risināšanā, izmantojot atmiņas tēlus (tēlainā domāšana).

Domāšanas konkrētība un tēlainība ir raksturīga vecāko klašu izglītojamiem ar GAT. Jāatceras, ka tie neprot šajos tēlos izdalīt galvenās, būtiskās pazīmes, bet saglabā tās, kuras viņu pašu pieredzē ir guvušas spēcīgāko pastiprinājumu. Izglītojamo ar GAT domāšanas konkrētība un tēlainība neizslēdz arī zināmu spriedumu un slēdzienu veidošanas iespējas. Viņu spriedumi bieži vien nav objektīvi pamatoti, tie veidojas situatīvi, nereti ir vienpusīgi. Spriedumiem piemīt kategorisms, gandrīz nekad netiek lietoti tādi vārdi kā *varbūt, droši vien, iespējams*.

Spilgta izglītojamo ar GAT prāta īpatnība – zinātkāres trūkums. Viņiem neparādās *kāpēcīšu periods*. Arī sākumskolas vecumposmā nav tieksmes uzzināt jauno, nesaprasto, ar ko sastopas izglītības iestādē. Pret apkārtējiem notikumiem un parādībām, arī pret mācībām izturas pasīvi. Ziņkārība ir, taču tā izpaužas situatīvā interesē par ārēji spilgto, neparasto – jauna vidē visu grib aptaustīt, paņemt rokās, uzdod jautājumus, bet atbildes nemaz nenoklausās, uzdod jaunus jautājumus.

Vēl viena raksturīga īpatnība – elastības trūkums domāšanā. Tas izpaužas nespējā izmantot agrāko pieredzi vai iegūtās zināšanas jaunā, neierastā situācijā un iestrādāto intelektuālās darbības paņēmieni stereotipos – izglītojamie ar GAT ar grūtībām pārslēdzas no ierastā rīcības šablona.

Izglītojamo ar GAT prāta darbību raksturo patstāvības trūkums, viegla ietekmējamība, atdarināšanas tieksme, nosliece savu domāšanu organizēt pēc jau apgūtiem paraugiem.

REKOMENDĀCIJAS PEDAGOGIEM IZGLĪTOJAMO AR GAT DOMĀŠANAS ATTĪSTĪŠANAI

- *Sekmējiet izglītojamo ar GAT vajadzību domāt! Radiet dažādas vienkāršas problēmsituācijas, kurās izglītojamiem pašiem ir jāpieņem noteikti lēmumi!*
- *Uzdodiet jautājumu, kas rosina noskaidrot un izprast parādību būtību, saskatīt cēloņus un sakarības!*
- *Sekmējiet izglītojamo ar GAT analītiski sintezējošās domāšanas spēju izkopšanu! Māciet veikt analīzi – izdalīt priekšmeta galvenās daļas, tās analizēt, izdalot daļas, ievērot noteiktu secību utt.*
- *Dodiet iespēju izglītojamiem praktiski darboties ar dažādiem priekšmetiem, lai viņi labāk atklātu to pazīmes un varētu veikt secinājumus!*
- *Atcerieties, izglītojamiem ar GAT ir svarīgi uzdot tādus uzdevumus, kuru risināšanā iespējami vairāki varianti! Sekojiet tam, lai pildot uzdevumus, izglītojamie pielietotu iegūtās zināšanas!*
- *Māciet izglītojamos kontrolēt savu prāta darbību un paškritiski vērtēt tās rezultātus!*
- *Izmantojiet izglītojamo ar GAT ziņkārību, lai ievirzītu izziņas aktivitāti pareizā gultnē, veidojot izziņas intereses un jūtas!*

Uzmanība starp visām psihiskajām parādībām ieņem īpašu vietu, tā virza visu darbību uz noteiktu objektu. Bez uzmanības nav iespējams veidot jaunas prasmes un iemaņas. Pirmsskolas un sākumskolas vecumposmā, bieži vien arī vecākajās klasēs izglītojamiem ar GAT dominē netīšā uzmanība. Tīšā uzmanība veidojas gausi, saistās ar zināmu sasprindzinājumu, tās attīstību sekmē viss, kas stabilizē un nostiprina bērnu nervu sistēmu, mobilizē gribu un attīsta intereses. Vienmēr ir svarīgi, vai darbs izglītojamos aizrauj, rada patiesu apmierinājumu. Liela nozīme uzmanības radīšanā ir pedago-

gu vārdiskajām instrukcijām, izteiktajiem pamudinājumiem, ierosinājumiem. Apzināta uzmanības pašorganizēšana izglītojamiem ar GAT veidojas tikai vecākajās klasēs un ne visiem.

Uzmanības novirzes rada grūtības izglītojamiem ar GAT mācīšanās procesā, jo viņiem ir grūti koncentrēties. Uzmanība ir nenoturīga, raksturīga liela nogurdināmība. Pat sākumskolas vecumposma izglītojamie pēc 10–15 minūtēm tā nogurst, ka nespēj uztvert pedagoga stāstījumu, sekot darbam. Daļa pēc noguruma iestāšanās kļūst nemierīgi, kustīgi, nevaldāmi, citi – kūtri, inerti, miegaini. Uzmanības sadalīšana rada lielas grūtības pat vecāko klašu izglītojamiem ar GAT. Pirmsskolas un sākumskolas vecumposma izglītojamie nespēj vienlaikus veikt pat divas darbības. Pedagogiem, liekot izglītojamiem ar GAT vienlaikus veikt divus uzdevumus, jāizvēlas labi zināmi darbības veidi, kurus izglītojamie spēj veikt jau daļēji automatizēti. Arī šajā gadījumā darba kvalitāte pazeminās, palēninās darba temps, palielinās kļūdu skaits.

Izglītojamie ar GAT ar pastiprinātu ierosu ātrāji ir ļoti aktīvi, tomēr šī aktivitāte neveicina uzmanību, bet traucē, jo tās rezultātā apgūstamā viela tiek uztverta tik neprecīzi, ka izglītojamie nevar uztverto aktualizēt. Šie izglītojamie gandrīz visu laiku ir ļoti neuzmanīgi, kas izpaužas nevajadzīgā steigā, to darba temps ir sasteigts, pieļauto kļūdu skaits ir liels. Turpretī izglītojamiem ar pastiprinātu aiztures procesu uzmanības apjoms ir visšaurākais, uzdevumus viņi veic ļoti lēni, bet mācību darbības rezultātā uzmanības attīstības progress tieši šiem izglītojamiem ir relatīvi lielāks.

Uzmanības pārslēgšanu no viena objekta uz otru izglītojamiem ar GAT nosaka ārējie faktori. Apzinātas uzmanības pārslēgšanas spējas veidojamas pamazām, izmantojot visus iespējamus ārējos stimulus – pedagoga runu, attēlus, rotaļu elementus, lai pārslēgtu izglītojamo uzmanību no starpbrīža uz mācību stundu, no lasīšanas uz rakstīšanu u. c. Liela nozīme ir noteiktai atkārtotai darbību secībai, noteiktai kārtībai, kas palīdz veidot paradumu pārslēgt uzmanību pēc noteikta laika vai signāliem.

Uzmanību raksturo apjoms, koncentrācija, noturība, sadalīšana, pārslēgšana. Uzmanības apjoms sakrīt ar uztveres apjomu. Mācību darba ietekmē uzmanības apjoms paplašinās, notiek arī kvalitatīvas izmaiņas – uztveramos objektus izglītojamie spēj grupēt pēc to loģiskajām sakarībām, izveidojas ciešākas saites starp uzmanību un domāšanas procesiem, atmiņu.

Svarīgi veidot tādas īpašības kā neatlaidība, pacietība, izturība. Uzmanības attīstīšana cieši saistīta ar atbildības un pienākuma jūtu veidošanu. Izglītojamiem ar GAT jā mācās pašiem regulēt un kontrolēt savu darbību un piespiest sevi iesāktu vienmēr pabeigt. Tam pamatā ir uzmanības noturības un koncentrēšanās spējas attīstīšana. Izglītojamo ar GAT uzmanības noturībā un aktivizēšanā liela nozīme pedagoga emocionalitātei, izteismīgai runai. Svarīga arī attieksme pret izglītojamiem, pacietība, izturība, neatlaidība, prasme saskatīt izmaiņas uzmanības attīstībā.

REKOMENDĀCIJAS PEDAGOGIEM IZGLĪTOJAMO AR GAT UZMANĪBAS ATTĪSTĪBAI

- *Atcerieties, ka izglītojamo ar GAT uzmanības veidošana un attīstība jāsāk jau no pirmsskolas vecumposma!*
- *Veiciniet gan tīšās, gan netīšās uzmanības attīstību!*
- *Piedāvājiet izglītojamiem daudzveidīgus uzdevumus, lai aktivizētu viņu uzmanību!*
- *Atcerieties, ka aktivizējoša instrukcija veicina uzmanības apjoma palielināšanos!*
- *Strādājot ar pastiprinātas ierosas izglītojamiem ar GAT stingri reglamentējiet mācību darba posmus, nosakiet mazākus darba apjomus, pieradiniet viņus strādāt lēnāk! Atcerieties, ka šiem izglītojamiem nepieciešama biežāka nodarbību veida maiņa, biežāk nepieciešami jūsu atgādinājumi un norādījumi!*

- *Strādājot ar izglītojamiem ar GAT, kuriem ir aiztures procesu pārsvars, reglamentējiet izpildes laiku, dodiet neliela apjoma darbus! Atcerieties, ka šiem izglītojamiem nepieciešami jūsu pamudinājumi!*

DIDAKTISKIE PRINCIPI MĀCĪBU PROCESĀ AR IZGLĪTOJAMIEM AR GAT

Darbā ar izglītojamiem ar GAT ir jāievēro noteikti didaktiskie principi – pamatnoteikumi, kuri ir universāli visiem mācību priekšmetiem. Gan izglītojamo ar normālu intelekta attīstību, gan ar GAT mācību procesā ievēro vienus un tos pašus principus, tikai tie realizējas atšķirīgi. Ir kopīgie didaktiskie principi – mācībām jābūt audzinošām un attīstošām, saistītām ar dzīvi, zinātniskām un pieejamām, sistemātiskām un secīgām, apzinātām un aktīvām, uzskatāmām, ar stabiliem rezultātiem. Ir arī specifiskie didaktiskie principi, kurus lieto tikai mācību un audzināšanas darbā ar izglītojamiem ar GAT.

KOPĪGIE DIDAKTISKIE PRINCIPI

1. Mācību audzinošais un apmācošais raksturs pauž nepieciešamību sekmēt izglītojamo ar GAT personības attīstību, veidojot pasaules uzskatu un tikumības pamatus. Viņiem tiek ieaudzinātas uzvedības normas, pozitīva attieksme pret darbu, prasme sadzīvot, komunicēties un sadarboties ar citiem cilvēkiem. Veidojas tikumiskie priekšstatī par draudzību, godīgumu, taisnīgumu u. c. Attīstošās apmācības princips tiek izmantots, veidojot izziņas spējas, attīstot emocionālo un gribas sfēru. Tas cieši saistās ar korekcijas principu.

2. Mācību sasaiste ar dzīvi sekmē pasaules izzināšanu, prasmi pielietot iegūtās zināšanas praktiskajā darbībā ikdienā. Ļoti būtiski tas ir mācību motivācijas veidošanā, radot izpratni par to, kāpēc nepieciešamas tās vai citas zināšanas. Tā kā izglītojamiem ar GAT ir konkrēta domāšana, tad mācību materiāls, kurš nav saistīts ar to darbību un ikdienas dzīvi, viņos neizraisa interesi. Tāpēc šiem izglītojamiem pirms katras tēmas ir jāizskaidro, kur iegūtās zināšanas varēs izmantot turpmāk savā dzīvē. Iegūtās zināšanas jānostiprina praktiski, jaunās situācijās, arī reālajā dzīvē.

3. Zinātniskuma un pieejamības princips paredz mācību procesā ievērot izglītojamo vecuma un individuālās īpatnības. Mācību saturs ir jāadaptē izglītojamo ar GAT spējām. Mācību materiāls jāapgūst lēnā tempā. Neskatoties uz to, ka pēc sava satura zināšanas ir elementāras, tām jābūt zinātniskām. Sākumskolas vecumposmā izglītojamie ar GAT nav gatavi apgūt mācību priekšmetu zinātņu sistēmu, jo nav pilnībā izveidojusies uztvere, vāja analīze, sintēze un citas domāšanas operācijas, nav vajadzīgo priekšstatu, tie var būt nepilnīgi vai izkropļoti.

4. Sistemātiskuma un secīguma princips ir nepieciešams apkārtējās pasaules ainas veseluma veidošanai. Strādājot ar izglītojamiem ar GAT, šis princips ir īpaši svarīgs, jo viņu priekšstatī un zināšanas ir fragmentāras, nesistematizētas, kas apgrūtina to izmantošanu, īpaši pārvešanu uz citu situāciju. Mācību procesā tiek veidota pieejamo zināšanu sistēma. Atsevišķu mācību priekšmetu apgūšana nerada veselumu zināšanās, tāpēc īpaši jāparedz starppriekšmetu saiknes un integratīvie priekšmeti. Pedagogiem jāpārzina arī citu mācību priekšmetu mācību materiāls. Sistemātiskums un secīgums tiek apgūts arī pedagoga un izglītojamo mijiedarbībā mācību stundās. Lieliski noder atgādnēs, shēmas, tehnoloģiskās kartes, kas nosaka darbību secību. Būtiskas ir arī vispārinātas atkārtšanas stundas. Šis princips realizējas arī tajā, ka, uzsākot mācības, tiek noskaidrotas izglītojamo zināšanas, prasmes un iemaņas. Tas ir nepieciešams, jo ikvienam ir atšķirīga mācību un dzīves pieredze.

5. Apzinātības un aktivitātes princips paredz apzinātu attieksmi pret mācībām, zināšanu apguvi, to izmantošanu, kā arī aktivitāti. Izglītojamie ar GAT atnāk uz izglītības iestādi ar neizveidotām izziņas interesēm, bez izpratnes par mācību darba nozīmi. Mācību sākumā jāveido interese par mācību materiālu, tāpēc ir jāizmanto uzskate, didaktiskās spēles, pārsteiguma momenti, apbalvojumi. Sekmīgāk tiek apgūts materiāls, kuram ir personiska nozīme, tāpēc tas jāsaista ar izglītojamo pieredzi.

Tas nenozīmē, ka pedagogam ir pasīvi jāpielāgojas izglītojamo īpatnībām, bet gan aktīvi jāiedarbojas uz viņu izziņas attīstīšanu, lai maksimāli izmantotu katra potenciālās iespējas. Pedagogam ir jāmaca vērot, salīdzināt novēroto, atšķirt būtisko no nebūtiskā, secināt un vispārināt. Tiek izmantota gan izziņas, gan praktiskā aktivitāte. Kritērijs, pēc kura var novērtēt apzinātu zināšanu apguvi, ir to patstāvīga pielietošana jaunos apstākļos.

6. Uzskatāmības princips ir svarīgs līdzeklis apkārtējās pasaules izzināšanā un ļoti atbilst izglītojamo ar GAT domāšanas īpatnībām (tā attīstās no konkrētas uz abstrakto), kā arī paaugstina interesi par zināšanām. Šo principu darbā ar izglītojamiem ar GAT ietekmē viņu uztveres īpatnības – tā ir palēnināta, šaura, nepietiekami diferencēta (gan redzes, gan dzirdes), kas apgrūtina iepazīšanos ar apkārtējo pasauli un dažu iemaņu veidošanos – rakstīšanas, lasīšanas, skaitīšanas. Izglītojamie ar GAT pievērš uzmanību lielām detaļām un priekšmetiem, bet mazas nepamana, nenosauc būtiskās. Bieži vien nepareizi nosauc priekšmetus, vāji atpazīst kopīgo, īpašo, individuālo. Attēlos neizprot sakarības starp priekšmetiem, pieļauj rupjas kļūdas mīmikas un pantomīmikas izprašanā. Tas traucē precīzi izprast situāciju, kas saistās ar attēla sižetu. Īpaša loma ir uzskates izvēlei. Sākumā tie ir reāli priekšmeti, rotaļlietas, spilgti, pievilcīgi attēli un ilustrācijas. Vēlāk uzskate kļūst shematiskāka, vispārinātāka. Lielas iespējas paver jaunāko tehnoloģiju izmantošana.

7. Kolektīvā mācību rakstura un izglītojamo individuālo īpatnību ievērošanas princips rada apstākļus aktīvai, organizētai visu izglītojamo ar GAT darbībai. Viņi ir ļoti neviendabīgi pēc savām spējām apgūt programmas materiālu. Galvenais cēlonis – dažādie veselības traucējumi, individuālās īpatnības, sociālā vide, kurā izglītojamie dzīvo. Katram izglītojamajam, rēķinoties ar viņa individuālajām īpašībām, tiek meklēti optimālie mācīšanas ceļi. To noteikšanā palīdz izpēte, kas balstās uz medicīnisko un pedagoģiski – psiholoģisko izpēti.

8. Zināšanu stabilitātes princips pamatā ir objektīvas atmiņas likumsakarības, tās nozīme cilvēka psihiskajā dzīvē. Izglītojamiem ar GAT var būt dažādas izteiktības pakāpes atmiņas traucējumi. Visbiežāk ir samazināts iegaumējamā materiāla apjoms, pie tam tas ir saistīts ar iegaumējamā materiāla abstraktuma pakāpi – jo tā lielāka, jo grūtāk iegaumēt. Pazemināta arī atmiņas precizitāte un noturība. Izmanto netīšo iegaumēšanu. Šo iemeslu dēļ stabilitātes principa ievērošana ir ļoti būtiska. Pētījumi liecina, ka apzinātas iegaumēšanas paņēmieni apgūšana uzlabo rezultātus. Pedagogam izglītojamie ir jāiemāca sadalīt mācību tekstu daļās, izdalīt galveno domu, atbalsta vārdus, jēdzieniskās sakarības starp teksta daļām. Atkārtošanai jābūt sistemātiskai, to nevajag koncentrēt uz vienu stundu, bet gan uz vairākām stundām pēc kārtas. Skolotājam jādažādo atkārtošanas process.

SPECIFISKIE DIDAKTISKIE PRINCIPI

1. Korekcijas princips pamatā ir ideja par kompensācijas iespējām, realizējot mācību vadošo lomu attīstībā. Šis princips paredz izglītojamo ar GAT izziņas, emocionālās, gribas un uzvedības korekciju. Tam paredzēti īpaši mācību priekšmeti, ar kuru palīdzību tiek risināti korekcijas uzdevumi – tiek paplašināti, bagātināti, precizēti un sistematizēti priekšstati un zināšanas par apkārtējo pasauli – kā priekšmetisko, tā sociālo. Notiek uztveres, domāšanas, runas korekcija, tiek apgūtas uzvedības normas gan sabiedriskajās vietās, gan sadzīvē. Pedagoģiskā procesa visās izglītības pakāpēs notiek korekcijas darbs ar izglītojamiem ar GAT.

2. Darba apmācības profesionālā rakstura princips paredz izglītojamiem ar GAT pieejamas profesijas iemaņu apgūšanu. Tas notiek darbnīcās, kurās darba apstākļi ir līdzīgi reālai darba situācijai. Profesijas apgūšana palīdz atrast savu vietu sabiedrībā.

3. Saistības starp vispārizglītojošo un darba apmācību princips paredz, ka visi vispārizglītojošie priekšmeti nodrošina nepieciešamo bāzi sekmīgai profesijas apgūšanai.

DIDAKTISKO PRINCIPU IZMANTOŠANA MĀCĪBU PROCESĀ AR IZGLĪTOJAMIEM AR GAT

- *levērojiet savā darbā ar izglītojamiem ar GAT kopīgos didaktiskos principus! Tas nozīmē, ka izglītojamo ar GAT mācību procesam jābūt audzinošam un attīstošam, saistītam ar dzīvi, zinātniskam un pieejamam, sistemātiskam un secīgam, apzinātam un aktīvam, uzskatāmam, ar stabiliem rezultātiem. levērojiet katra izglītojamā individuālās attīstības īpatnības!*
- *levērojiet savā darbā ar izglītojamiem ar GAT specifiskos didaktiskos principus! Veiciet izglītojamo ar GAT izziņas, emocionālās, gribas un uzvedības korekciju! Nodrošiniet izglītības iestādē nepieciešamos apstākļus darba iemaņu apgūšanai!*

IZMANTOTO AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS

1. *Bluķe M., Kliesmete R., Celmiņa M. (2008) Bērns ar garīgās attīstības traucējumiem izglītības procesā. Rēzekne.*
2. *Baka A., Grunevalds K. (1998) Grāmata par aprūpi. Rīga: Preses nams.*
3. *Grunevalds K. (1994). Apmācību kurss personālam garīgi atpalikušo bērnu un jauniešu iestādēs. Zvaigzne ABC.*
4. *Freimanis I. (2007) Ieskats speciālās skolas darbā. Rīga: RaKa.*
5. *Liepiņa S. (2008) Speciālā psiholoģija. Rīga: RaKa.*
6. *Rozenfelde M. (2008) Bērns ar attīstības problēmām vispārējās izglītības iestādēs. Rēzekne.*
7. *Tūbele S., Šteinberga A. (2004) Ievads speciālajā pedagogijā. Rīga: RaKa.*
8. *Vīgante R. (1998) Bērni ar garīgās attīstības traucējumiem sākumskolā. – R.: Mācību Apgāds NT*
9. *Glynis Hannell (2006) Identifying children with Special Needs: Checklists and Action Plans for teachers. Corwin Press. 180.lpp*
10. *Glynis Hannell (2006) Identifying children with special needs. Corwin Press. California*
11. *Turnbull Rud, Turnbull Ann, Shank Marilyn, Smith Sean J. (2004) Exceptional Lives. Special Education in todays schools. 565.lpp., Pearson Prentice Hall. USA.*
12. *Исаев Д.Н. (2007) Умственная отсталость у детей и подростков. М: Речь.*
13. *Мозговой В. М., Яковлева И. М., Еремина А. А. (2006) Основы олигофренопедагогики. Москва: Издательский центр Академия.*
14. *Щипицына Л. М. Необучаемый ребенок в семье и обществе. Социализация детей с нарушениями интеллекта. СПб: Дидактика Плюс.*
15. *Грабов А. Н.(2005) Основы олигофрено – педагогики. – М.: Класика Стиль, 248 с.*
16. *Назарова М. И. (2004) Специальная педагогика. – М.: Асадемия, 395 стр.*

2. nodaļa

VĒRTĒŠANA PEDAGOĢISKAJĀ PROCESĀ IEKĻAUJOŠĀ IZGLĪTĪBĀ

ŠAJĀ NODAĻĀ

- Kontrole kā pedagoģiskās darbības vadīšanas forma
- Kontroles psiholoģiskā problēma – vērtēšana
- Izglītojamo vajadzību apmierināšanas tipiskākās problēmas, to raksturīgākās izpausmes un saistība ar vērtēšanu

Iekļaujoša izglītība – šaurākā izpratnē tiek runāts par izglītojamiem, kuriem ir speciālās vajadzības, ko nosaka funkcionāli traucējumi, bet šī jēdziena plašākā izpratnē – iekļaujoša izglītība ir izglītība, kad ikvienam, neatkarīgi no fiziskiem dotumiem, materiālā nodrošinājuma un daudziem citiem iemesliem, ir dotas iespējas iegūt savām spējām un vajadzībām atbilstošu izglītību.

Vērtēšana – pedagoģiskajā procesā faktisko rezultātu salīdzināšana ar dotajām normām un iegūto rezultātu interpretēšana.

Atzīme – ballēs fiksēts vērtēšanas rezultāts.

Kontrole – mehānisms, kas konstatē un izvērtē veiktās darbības rezultātus. Tās pamatzdevums – atgriezeniskās informācijas nodrošināšana par faktisko rezultātu atbilstību izvirzītajam uzdevumam.

Psiholoģiskie rezultāti – jaunveidojumi zināšanu, prasmju, iemaņu struktūrā, uzvedībā, personības virzībā.

Funkcionālie rezultāti – pedagoģiskās iedarbības paņēmieni izglītojamo darbības vadīšanā.

IZGLĪTOJAMO AR GAT VĒRTĒŠANA

Vērtēšana ir viena no sarežģītākajām mācīšanas funkcijām, kuras procesus un jēdzienus ir jāizprot katram pedagogam. Svarīgākās vērtēšanas funkcijas ir kontrolējošā (zināšanu un prasmju noteikšana), apmācošā (pārbaudes darbu analīze, jaunu zināšanu apguve, vielas nostiprināšana), audzinošā (izglītojamo pieradināšana pie sistemātiskuma, disciplīnas) un attīstošā (domāšanas, gribas u. c. funkciju un īpašību attīstīšana). Sākot izglītojamo ar GAT vērtēšanu, jānoskaidro daži jautājumi.

Kas vērtē?

Izglītojamo ar GAT sasniegumu vērtēšanā tiek iekļautas ne tikai viņu iegūtās zināšanas mācību procesā, bet vispārējās prasmes un iemaņas, kas sekmē personības attīstību, piemēram, saskarsmes prasmes, pašapkalpošanās iemaņas, orientēšanās spējas, uzvedība u. c. Līdz ar to vērtēšanā var iesaistīties pedagogi, paši izglītojamie (pašvērtējums), viņu vecāki un aizbildņi, izglītības iestādes administrācija, izglītības iestādes atbalsta komandas locekļi (psihologs, logopēds, sociālais pedagogs, medicīniskais personāls u. c.).

Ko vērtē?

Vērtē izglītojamo ar GAT zināšanu apguvi mācību procesā, attieksmi pret mācīšanos, uzvedību, uzcītību, ieinteresētību, sadarbības un saziņas prasmes, vispārējās personības attīstības prasmes un iemaņas, izziņas procesu darbības līmeni un attīstību. Pedagogs vērtē arī savu darbu – vai ir spējis sasniegt noteiktus rezultātus darbā ar izglītojamiem ar GAT.

Kādam nolūkam vērtē?

Izglītojamo zināšanas un prasmes vērtē, lai noskaidrotu, vai notiek mācību materiāla apguve un izglītojamo attīstības dinamika. Tas dod iespēju pedagogam uzkrāt informāciju par izglītojamo zināšanām un prasmēm, nepieciešamības gadījumā veikt izmaiņas plānotajās aktivitātēs izglītojamo darbības turpmākai uzlabošanai. Vērtēšana palīdz izglītojamos pieradināt pie sistemātiska darba.

Kādi vērtēšanas kritēriji tiek izstrādāti?

Iekļaujošajā izglītībā vērtēšanas kritēriji ir jāizstrādā atbilstoši katra izglītojamā vecumposma un individuālajām īpatnībām un vajadzībām, veselības stāvoklim un spējām. Tie ir jāizprot gan pašam izglītojamajam, gan viņa vecākiem.

Kādas problēmas rodas vērtētājam?

Tas var būt laika trūkums, pārslogotība, vērtēšanas iemaņu un motivācijas trūkums, kā arī citi subjektīvi iemesli.

KONTROLE KĀ PEDAGOĢISKĀS DARBĪBAS VADĪŠANAS FORMA

Kontrole ir mehānisms, kas konstatē un izvērtē veiktās darbības rezultātus. Tās pamatuzdevums – atgriezeniskās saites nodrošināšana, lai pārliecinātos par faktisko rezultātu atbilstību galamērķim (V. Jakunins, 1998). Kontroles saistība visciešāk izpaužas ar mācību mērķiem, kurus parasti fiksē plānos un kuri kļūst par kontroles pamatu. Kontrole ir saistīta ar mērķu un plānu realizāciju, salīdzinot faktisko ar iecerēto. Ja reālie rezultāti vienmēr sakrītu ar sākotnēji plānotajiem, kontrole nebūtu nepieciešama. Parasti vēlamais un esošais nesakrīt. To rada ārējo un iekšējo faktoru ietekme, visbiežāk dalībnieku personīgo mērķu un mācību mērķu atšķirība. Kontroles galvenais uzdevums – mazināt šo starpību. Mācību process nevar notikt bez kontroles. Pedagoģiskā kontrole ir nepieciešama mācību procesa sastāvdaļa.

Kontrolei ir vairākas funkcijas. Kontrole kā vadības funkcija iekļauj sevī kontroles un pārbaudes uzdevumus, pārbaudes realizēšanas metodes un formas – mutiskas, rakstiskas, praktiskas, didaktiskus testus u. c., kontroles veidus – tekošā, periodiskā, noslēguma kontrole. Kontrole kā diagnostiski – pedagoģiska sistēma paredz ne tikai kontroles veidu izvēli, bet arī uzdevumu, iedarbošanās veidu noteikšanu, kā arī pareizas attieksmes veidošanu pret sasniegtajiem rezultātiem. Pārbaudot zināšanas un prasmes, pedagogs noskaidro izglītojamo izziņas darbības līmeni un īpatnības. Vērtējošā funkcija realizējas tikai tad, ja pedagogs zina izglītojamo psihisko procesu attīstības īpatnības, ievēro izglītojamo darbaspējas, izmanto didaktiskās un korekcijas metodes, veic sistemātisku un objektīvu zināšanu un prasmju uzskaiti.

KONTROLES PSIHOLOĢISKĀS PROBLĒMAS – VĒRTĒŠANA

Pedagoģiskajā procesā faktisko rezultātu salīdzināšanu ar dotajām normām sauc par pārbaudi, bet iegūto rezultātu interpretēšanu – par vērtēšanu. Ballēs fiksēts vērtēšanas rezultāts ir atzīme. Pedagoģiskajam vērtējumam ir 2 galvenās funkcijas – **orientējošā** un **stimulējošā**. Orientējošajā funkcijā pedagoģiskais vērtējums ir kā rezultātu un sasniegumu līmeņa indikators. Izglītojamo ar GAT personīgo spēju un rezultātu zināšana pedagogam ir obligāts noteikums tālākai viņu attīstībai. Stimulējošā funkcija ir saistīta ar iedarbību uz izglītojamo emocionālo un gribas sfēru. Izmaiņas tajās ietekmē izglītojamo pašvērtējumu, pretenziju līmeni, motivāciju un gala rezultātā – uzvedību. Balstoties uz to, paātrinās vai palēninās psihiskās attīstības tempi, notiek kvalitatīvas intelekta un personības izmaiņas.

Pedagoģiskais vērtējums izpaužas dažādās formās. Pēc vispārinājuma pakāpes tas iedalās parciālajā, fiksētajā un integrētajā vērtējumā.

Parciālais vērtējums – atsevišķu prasmju, iemaņu, uzvedības aktu vērtējums. Vienmēr izpaužas verbālā vērtējumā. Tas var būt pozitīvs, nenoteikts vai negatīvs. Pārāk biežs parciālo vērtējumu pielietojums un pārmērīga ārējā kontrole bremsē izglītojamo patstāvības, iniciatīvas, atbildības, paškontroles attīstību, kā arī rada neapmierinātību par stingrību un pašizpaušmes ierobežošanu.

Fiksētais vērtējums atspoguļo starprezultātu vai galarezultātu. To parasti izsaka kvantitatīvā formā (ar atzīmi). Ja pedagogs ieliek atzīmi, neizskaidrojot, kāpēc tā ir tāda, ko varētu darīt, lai to labotu, izglītojamie nokļūst nenoteiktības, šaubu un minējumu situācijā, kas dezorganizē mācības, uzvedību, saskarsmi.

Parciālie un fiksētie vērtējumi kalpo par pamatu pedagoģiskajam raksturojumam kā integrētai vērtējuma formai, kas katra izglītojamā personību un uzvedību vērtē kopumā. Tā kā pedagoģiskais vērtējums rada piesātinātu emocionālo, motivācijas un sociāli – psiholoģisko kontekstu, ir ļoti svarīgi, lai tas būtu **adekvāts, taisnīgs un objektīvs**.

Pedagoģiskais vērtējums kļūst par grupas līdzvērtējumu, izpaužoties savstarpējo attiecību struktūrā un kopīgajā grupas atmosfērā. Grupas biedru attieksme ir atkarīga no pedagoga vērtējuma – **pozitīvs vērtējums** nostiprina izglītojamo sociālpsiholoģisko pozīciju, labvēlīgi ietekmē mācību sasniegumus un attiecības ar pārējiem, bet **negatīvs vērtējums** var būt par iemeslu izglītojamā izolēšanai un atraidīšanai no klasesbiedru puses. Sociālā atbalsta trūkums samazina izglītojamo mācību motivāciju, aktivitāti un liek meklēt referento grupu ārpus mācību kolektīva. Iekļaujošā izglītībā tam ir jāpievērš liela uzmanība, jo izglītojamajiem ar GAT ir liels risks nokļūt tādā pozīcijā. Arī neadekvātai slavēšanai rezultāts var būt līdzīgs. Ja pedagogs, vērtējot izglītojamo ar GAT zināšanas un prasmes, nerēķinās ar viņu vajadzībām, veselības stāvokli un individuālajām īpatnībām, tad vērtēšana nav efektīva, tā nemotivē izglītojamos.

Iekļaujošā izglītībā pedagogiem izglītojamo ar GAT zināšanu un prasmju apguves process jāplāno tā, lai tas balstītos uz katra izglītojamā attīstības līmeni, jāatrod veidi, kā atbalstīt katra individuālo mācīšanās stilu un atšķirīgos tempus. Pedagogiem ir jāpiedāvā dažādas metodes un darba formas, lai izglītojamie būtu motivēti iesaistīties un darboties. Īstenojot iekļaujošo izglītību, ikvienam izglītojamajam ar GAT ir jāizstrādā individuāla programma un viņam atbilstošas normas – psiholoģisko rezultātu izvērtēšanas kvalitatīvie un kvantitatīvie rādītāji, kas nosaka darbības sekmīguma nosacījumus un vēlamos rezultātus. Normas izriet no pedagoģiskā procesa mērķiem un ir obligāta prasība jebkurai programmai. Tās reglamentē rīcību un uzvedību, izveidojot uzvedības stereotipus. Darbā ar izglītojamajiem, kuriem it GAT, tas ir ļoti būtisks moments. Svarīgi veidot tādus uzvedības stereotipus, kas izglītojamajiem ļauj efektīvi funkcionēt sabiedrībā un atvieglo viņu adaptēšanos sociālajā vidē. Tām jābūt saskaņotām ar katra izglītojamā ar GAT iespējām, jābūt tādām, ko viņš var realizēt. Bez tam normām jābūt izmērāmām un pielietojamām, lai uz to pamata pedagogs varētu veikt pedagoģiskā procesā iegūto rezultātu saturisku izvērtējumu un korekciju. Īpaša uzmanība jāpievērš izglītojamo tipiskāko vajadzību apmierināšanas problēmām saistībā ar vērtēšanu.

IZGLĪTOJAMO AR GAT TIPISKĀKO VAJADZĪBU APMIERINĀŠANAS PROBLĒMU SAISTĪBA AR VĒRTĒŠANU

1. **Vajadzība pēc kustību aktivitātes.** Ja izglītojamajiem ar GAT pārsvarā jāveic tikai garīgais darbs, samazinās viņu izziņas procesu efektivitāte pat uz mācību stundas beigām (nemaz nerunājot par dienas un nedēļas beigām). Izglītojamie ātri nogurst, tiem iestājas nemiers, stress. Ja pedagogs nepievērš uzmanību tādām izglītojamo stāvoklim pārbaudes darba veikšanas laikā, tad palielinās darba neadekvāta vērtējuma varbūtība.
2. **Vajadzība pēc enerģijas atjaunošanas.** Izglītojamie ar GAT ne sevišķi apzinās savu ķermeņa un prāta izturīguma robežas, viņiem ir grūti laikus piefiksēt nogurumu, psihisko, fizisko, garīgo spēku izsīkumu. No malas tas bieži vien izskatās kā pārspīlēta fiziskā aktivitāte vai uzkrītoša pasivitāte visos darbības un uzvedības līmeņos. Tādos gadījumos pasliktinās izglītojamo sasniegumi pat labi apgūtās jomās. Neizprotot šo situāciju, pedagogs var neadekvāti novērtēt izglītojamo sniegumu.

3. **Drošības vajadzība.** Ja vērtēšanas sistēma, kritēriji, formas pastāvīgi mainās, izglītojamie vairs nespēj elastīgi reaģēt uz mācību vides prasībām un pat paši sekmīgākie vairs nejūtas klasē kā drošā vidē. Tas rada adaptācijas problēmas. Īpaši izglītojamajiem ar GAT straujās un haotiskās darbības nosacījumu izmaiņas izsauc stresu, bailes, trauksmainību, kas var izpausties kā nemotivēta agresija vai pašizolācija.
4. **Vajadzība pēc piederības grupai, tās cieņas un atzinības.** Iekļaujošās izglītības procesā tā nav vienkārši realizējama. Pedagogam jāpievērš pastiprināta uzmanība izglītojamiem, kuriem raksturīgas jebkādas atšķirības (etniskās, sociāli ekonomiskās, fiziskās, garīgās u. c.), jo neapmierinošs sociālais statuss klasē apdraud izglītojamo pašcieņas jūtas. Izglītojamie ar GAT bieži vien nonāk *sociāli kritisko* bērnu kategorijā. Izglītojamie ar *zemu pašcieņu* ir sociāli neaktīvi, tiem ir grūtāk piesaistīt sev pedagoga uzmanību, kas var slikti ietekmēt viņu darba vērtējumu, turpretī *klaunu* un agresīvu izglītojamo darbu vērtējumā var nostrādāt negatīva subjektīvā ievirze. Atšķirīgu izglītojamo vērtējums ir īpaši grūta psiholoģiska problēma gan pedagogam, gan klasei.
5. **Vajadzība pēc emocionāliem kontaktiem.** Vēl viena problēma, kas var rasties izglītojamo ar GAT vērtēšanā, ir saistīta ar vajadzību pēc emocionāliem kontaktiem. Ja izglītojamie ar GAT klasē neatrod viņiem nepieciešamo emocionālās saskarsmes līmeni, viņi kļūst nedroši, kautrīgi, noslēgti, vai otrādi – naidīgi, agresīvi, konkurējoši. Problēmas emocionālajā saskarsmē gan ar pedagogu, gan ar grupas biedriem var pasliktināt izglītojamo ar GAT reālo sekmju līmeni.
6. **Vajadzība pēc pasaules izzināšanas.** Ļoti problemātiska ir vajadzības pēc pasaules izzināšanas respektēšana izglītojamajiem ar GAT, jo nereti tiem nav apgūtas prasmes un iemaņas, lai iegūtu zināšanas par pasauli. Tās izzināšana viņiem notiek reproduktīvā, nevis izpētes un atklāšanas līmenī. Tāpēc stundās viņi izvairās no jautājumu uzdošanas, neizrāda iniciatīvu, nespēj izmantot radošu pieeju. Līdz ar to pedagogam rodas grūtības, vērtējot tieši izglītojamo dalību atklāšanas un izpētes procesā, kur ir nepieciešama aktīva, radoša, patstāvīgas izziņas pieeja. Bieži vien grupu darbā, nespējot iekļauties kopīgajā izzināšanas procesā, izglītojamo ar GAT aktivitāte izpaužas nedisciplinētībā, un pedagogs viņu darba rezultātu vērtējumu pazemina tieši disciplīnas dēļ.
7. **Vajadzība pēc kompetences un sasniegumiem.** Tā ir svarīga arī izglītojamajiem ar GAT, tomēr viņu ierobežotās spējas ietekmē vērtējumu un nenodrošina viņu pašcieņu un adekvātu savu spēju izpratni. Tas mudina viņus meklēt citus ceļus panākumu gūšanai, dažkārt tie ir morāli apšaubāmi.
8. **Vajadzība pēc pozitīva pašvērtējuma.** Tā ir apgrūtināta, ja izglītojamie ar GAT saņem tikai negatīvu atgriezenisko saikni attiecībā uz sevi, vispārinot vērtējumu, kas tiek izteikts par darba rezultātu vai uzvedību. Negatīvais vērtējums tiek uztverts personiskāk un sāpīgāk.
9. **Vajadzība pēc pašizpratnes, identitātes.** Tā ir saistīta ar iespēju gūt sociālo vērtējumu un salīdzināt sevi ar citiem. Pedagoga pavirša attieksme pret vērtēšanu, izpaužoties nekonsekvencē, atgriezeniskās saiknes nesniegšanā, kļūdu neizskaidrošanā, nespējā identificēt izglītojamā spējas, var radīt izglītojamajam nepareizu izpratni par sevi, citiem, savām spējām un izkropļot viņa *Es* – koncepciju (E. Krastiņa, A. Pipere, 2004).

REKOMENDĀCIJAS PEDAGOGIEM VĒRTĒŠANAS PROCESĀ DARBĀ AR IZGLĪTOJAMIEM AR GAT

- *Atcerieties, ka izglītojamo ar GAT vērtēšanas procesā ir jāņem vērā viņu stiprās puses, individuālās vajadzības, vecumposma īpatnības, intereses, veselības stāvoklis!*
- *Sekoiet tam, lai kontrole un vērtēšana būtu sistemātiska, regulāra, nodrošinātu teorētisko zināšanu, praktisko prasmju un iemaņu pārbaudi!*
- *Atcerieties, ka kontrolei un vērtēšanai ir jābūt objektīvai – to nedrīkst ietekmēt izglītojamo uzvedības problēmas un pedagoga personīgā attieksme!*
- *Iepriekš izskaidrojiet izglītojamiem kritērijus, pēc kādiem viņu darbs tiks vērtēts!*
- *Katru ielikto vērtējumu izskaidrojiet izglītojamajiem!*
- *Atcerieties, ka pozitīvs vērtējums labvēlīgi ietekmē mācību sasniegumus!*
- *Sekoiet tam, lai vērtējums būtu taisnīgs, objektīvs un adekvāts! Pretējā gadījumā izglītojamie zaudēs motivāciju mācīties.*
- *Māciet izglītojamos ar GAT izvērtēt adekvāti viņu sasniegumus, kā arī māciet izvērtēt citu izglītojamo darbu un uzvedību!*
- *Pēc vajadzības iesaistiet vērtēšanas procesā vecākus un citus izglītības iestādes speciālistus – psihologu, logopēdu, sociālo pedagogu u. c.!*

IZMANTOTO AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS

1. Garleja R. (2006) *Cilvēkpotenciāls sociālā vidē*. Rīga: RaKa.
2. Geidžs N. L., Berliners D. C. (2001) *Pedagoģiskā psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne ABC.
3. Hahele R. (2006) *Pašnovērtējums mācību procesā*. Rīga: RaKa.
4. Krastiņa E., Pipere A. (2004) *Mācību sasniegumu pašizvērtēšana*. Rīga: RaKa.
5. Tūna A. (2013) *Kompetents pedagogs 21. gadsimtā (kvalitatīvas pedagoģijas principi)*. Tulkojums latviešu valodā. Izglītības iniciatīvu centrs. International Step by Step Association (2011)
6. Молодцова Н. Г. (2007) *Практикум педагогической психологии*. СПб: Пупер.

3. nodaļa

SOCIĀLO PRASMJU IZVĒRTĒŠANA IZGLĪTOJAMIEM AR GARĪGĀS ATTĪSTĪBAS TRAUCĒJUMIEM

ŠAJĀ NODAĻĀ

- Sociālo prasmju vērtēšanas metodiskie paņēmieni izglītojamiem ar GAT dažādos vecumos
- Metodes un darba formas sociālo prasmju apguvei izglītojamiem ar GAT dažādos vecumos
- Situāciju apraksti un analīze sociālo prasmju izvērtēšanai un apguvei dažādos vecumos

Sociālās prasmes – iespēja katram izmantot savu pieredzi un mācīties vienam no otra, pašapziņas, savas vērtības un citu cilvēku kā unikālās vērtības apzināšanās, interese un rūpes vienam par otru un par grupas kopējo darba rezultātu, humānas un emocionālas savstarpējās attiecības ar citiem, prasme sadarbības situācijā uzņemties atbildību par sevi un citiem. Sociālās prasmes nepastāv katra par sevi, tās aplūkojamās sistēmā.

Sociālā attīstība – process, kurā izglītojamajam izveidojas paštēls jeb priekšstats par sevi. Tas tiek pielietots veidojot attiecības ar citiem.

Korekcija – labošana, regulēšana, precizēšana.

Motivācija – iekšējās intereses, dziņas, vēlmes, nostājas, kas izraisa aktivitāti un virza izglītojamā rīcību.

Pašvērtējums – savu spēju, īpašību vērtējums attiecībā pret kādu atskautes punktu.

Iemaņa – māka, kas iegūta ilgstošas vingrināšanās procesā un tiek veikta automātiski. Iemaņa kopā ar zināšanām veido prasmes pamatu.

Prasme – māka veikt kādu darbību atbilstoši nepieciešamajai kvalitātei un apjomam, darbības izpildes priekšnosacījums. Prasmes saturs ir sarežģīts. Tajā ietilpst priekšstati, sapratne, spēja koncentrēties, dalīt un pārslēgt uzmanību, iemaņas uztvert, domāt, kontrolēt sevi un regulēt darbības procesu.

Emocionālā attīstība – process, kurā izglītojamais iegūst emocionālu inteliģenci. To raksturo spēja izprast savas un citu emocijas un rīkoties saskaņā ar tām.

Kognitīvā attīstība – ietver psihiskās aktivitātes veidus, kas rada intelektuālu inteliģenci. Izglītojamajam ir jāatrod veidi, kā saprast, atcerēties un risināt problēmas, kā mijiedarboties ar vidi, kurā viņš atrodas. Kognitīvās attīstības procesu sistēma izskaidro atmiņas, domāšanas, uztveres lomu.

Izglītojamiem ar GAT nozīmīga ir sociālo prasmju apguve. Izglītības iestādi beidzot, katrs no viņiem nonāk konkrētā sociālā vidē, kur bieži vien ir jādzīvo vienam, bez citu palīdzības. Ja izglītojamais nav apguvis noteiktas prasmes, mācoties izglītības iestādē un dzīvojot ģimenē, tad viņam turpmākajā dzīvē būs grūti, dažreiz pat neiespējami, veidot saskarsmi ar citiem cilvēkiem un iekļauties dažādās dzīves situācijās.

Apgūstot sociālās iemaņas un prasmes, izglītojamie iegūst sociālo pieredzi, kas veido viņus par sabiedrības locekļiem, palīdz un māca integrēties, patstāvīgi dzīvot sabiedrībā. Sociālo prasmju apguve ir ilgstošs process, kura rezultātā izglītojamiem ar GAT ir jāiemācās

- emocionāli reaģēt dažādās situācijās;
- pārdzīvot un izrādīt dažādas jūtas;
- izzināt apkārtējo dabas un sociālo vidi;
- piemēroties sabiedriskajai videi un tās nosacījumiem;
- organizēt savu sadzīvi;
- efektīvi piedalīties starppersonu saskarsmē un kopīgajā darbībā (S. Liepiņa, 2008).

Lielākai daļai izglītojamo ar GAT, uzsākot apmeklēt noteiktu izglītības iestādi, sociālās prasmes ir vāji attīstītas. Izglītojamo attīstību, sociālo prasmju apguves līmeni nosaka sabiedrība un sociālā vide, kurā viņi ir auguši, guvuši savu pirmo sociālo pieredzi. Bieži vien šī vide ir nelabvēlīga bērniem, līdz ar to viņu pasaules uztvere ir vienveidīga un aprobežota. Tā rezultātā tiek kavēta runas apguve, traucēti izziņas procesi, nav pietiekami attīstītas komunikēšanās prasmes. Tas nozīmē, ka sociālo

prasmju apguvi izglītojamiem ar GAT ir vēlams sākt jau pirmsskolas vecumposmā. Agri uzsākts korekcijas darbs, labvēlīga vide ģimenē un izglītības iestādē, pareizas mācību un audzināšanas darba metodes, atbilstoši izglītojamo ar GAT vecumam, attīstības līmenim un interesēm, sniegs vajadzīgos rezultātus prasmju apguvē.

Sociālo prasmju apguvē un izvērtēšanā noteikti ir jāiesaistās ne tikai pedagogiem, bet arī izglītojamo vecākiem, izglītības iestādes atbalsta komandai (speciālais pedagogs, psihologs, sociālais pedagogs, medicīnas darbinieki u. c.), nepieciešamības gadījumā sociālajiem dienestiem.

3.1. SOCIĀLO PRASMJU IZVĒRTĒŠANA PIRMSSKOLAS VECUMPOSMA IZGLĪTOJAMIEM AR GARĪGĀS ATTĪSTĪBAS TRAUCĒJUMIEM

Pirmsskolas izglītības saturs ir veidots tā, lai tiktu veicināta izglītojamo ar GAT sociālā attīstība. Jo agrāk izglītojami ar GAT apgūs sociālās prasmes, jo labāk viņi tiks sagatavoti skolai un dažādām dzīves situācijām.

Pirmsskolas vecumposmā izglītojamajiem ar GAT vēlams apgūt noteiktas sociālās prasmes un iemaņas. Izglītojamajiem ir jāprot

- apģērbties, noģērbties, sakārtot apģērbus, ar ziepēm nomazgāt rokas, seju, iztīrīt zobus, noslaucīties dvielī, patstāvīgi apmeklēt un apkopt sevi tualetē, saķemmēt matus;
- prast lietot karoti, dakšīņu, patstāvīgi dzert no krūzītes, lietot salveti nepieciešamības gadījumā, ēdot nesasmērēt apģērbus, pateikties par ēdienreizi, nerunāt ēdot;
- kontaktēties un rotaļāties ar citiem grupas biedriem, kontaktēties ar pieaugušajiem, palīdzēt citiem bērniem, pieaugušajiem, pašam lūgt palīdzību;
- orientēties savas grupas, izglītības iestādes telpās un tās apkārtnē;
- sasveicināties, atvadīties, pateikties, palūgt;
- ievērot noteikumus grupā un izglītības iestādē, ievērot dienas režīmu;
- prast nosaukt savu vārdu, uzvārdu, nosaukt savu vecumu, pateikt vecāku vārdus, citu ģimenes locekļu vārdus, aprakstīt savu māju, dzīvokli.

Pirmsskolas izglītības iestādēs ir ļoti svarīgi veikt sociālo prasmju apguves izpēti. Jo agrāk pedagogs nosaka izglītojamo ar GAT spējas un prasmes, jo ātrāk tiek uzsākts korekcijas darbs, kas labvēlīgi ietekmē katra izglītojamā gan fiziskās, gan emocionālās sfēras attīstību.

Lai pedagogi varētu novērtēt izglītojamo sociālo prasmju apguvi, ir jāveic regulāra viņu novērošana, sociālo prasmju apguves analīze un izvērtējums, izaugsmes dinamika. Pirmsskolas izglītības iestādēs sociālo prasmju apguves izvērtēšanu ieteicams veikt ne retāk kā trīs reizes mācību gada laikā.

IEVADVĒRTĒŠANA (DIAGNOSTICĒJOŠĀ VĒRTĒŠANA)

Ievadvērtēšana jeb diagnosticējošā vērtēšana notiek mācību gada sākumā, septembrī. Tās mērķis ir iegūt informāciju par izglītojamo sociālo prasmju zināšanu apjomu un līmeni. Pedagogi izvērtē, kādas sociālās prasmes apguvis katrs izglītojamais, izvirza uzdevumus un izvēlas metodes sociālo prasmju turpmākai apguvei un korekcijai. **Ieteicamie metodiskie paņēmieni:** pedagoģiskā novērošana (katru izglītojamo novēro individuāli, dažādos dienas režīma momentos, izglītojamajam nezinot), pārrunas (ja izglītojamais spēj atbildēt, runāt), vecāku un aizbildņu anketēšana (skatīt 3.1. pielikumu), lai noskaidrotu, kādas sociālās prasmes izglītojamais jau ir apguvis, dzīvojot mājās. Var anketēt arī pašus izglītojamos tad, ja viņi runā, tikai atbildes pieraksta pedagogs. Anketēšanas jautājumiem ir jābūt īsiem, vienkāršiem, labi saprotamiem.

KĀRTĒJĀ VĒRTĒŠANA

Kārtējā vērtēšana notiek mācību gada vidū, decembra beigās vai janvāra sākumā. Tās mērķis ir iegūt informāciju par sociālo prasmju apguves procesa norisi pirmajā mācību pusgadā. Pedagogi izvērtē sasniegto, nosaka turpmākos uzdevumus un metodes. **Ieteicamie metodiskie paņēmieni:** novērošana, pārrunas, izglītojamo darba mapes (zīmējumi, darba lapas, aplikācijas u. c.), praktiskais darbs.

NOBEIGUMA VĒRTĒŠANA (SUMMATĪVĀ VĒRTĒŠANA)

Nobeiguma vērtēšana jeb summatīvā vērtēšana notiek mācību gada beigās, maijā. Pedagogi iegūst trīs rezultātus, summē un izvērtē tos. Līdz ar to kļūst redzama katra izglītojamā izaugsmes dinamika sociālo prasmju apgūvē. Pedagogi var izvērtēt, vai izglītojamais ir apguvis nepieciešamās sociālās prasmes, vai ir izpildīti izvirzītie uzdevumi, vai darbojas izmantotās metodes prasmju apguvei. **Ieteicamie metodiskie paņēmieni:** novērošana, pārrunas, praktiskais darbs, vecāku un aizbildņu, izglītojamo anketēšana, darbu mapes. Lai iegūtos rezultātus apkopotu, var izmantot vērtēšanas tabulas ar izstrādātiem vērtēšanas kritērijiem (skatīt 3.4. pielikumu).

Svarīgi iesaistīt izglītojamo sociālo prasmju apgūvē un izvērtēšanā viņu ģimenes locekļus, jo ģimenei ir liela loma katra bērna attīstībā. Tur viņš gūst savas pirmās zināšanas un pieredzi dažādos dzīves jautājumos. Veiksmīga un cieša sadarbība ar izglītojamo ģimenēm veicina viņu attīstību. Noteikti ir jāsadarbojas ar izglītības iestādes atbalsta komandu – izglītības iestādes psihologu, speciālās psihiskās attīstības noviržu pirmsskolas skolotāju, medicīnas darbinieku u. c., nepieciešamības gadījumā arī ar sociālajiem dienestiem.

Sociālo prasmju apguve sniedz vēlamos rezultātus tikai tad, ja izglītojamie ir motivēti darbībai. To var panākt ar **pozitīvu vērtējumu, uzslavu, iedrošinājumu**. Arī pedagoga darbības paraugs sekmē sociālo prasmju apguvi. Izglītojamie, sevišķi pirmsskolas vecumposmā, pilnībā atveido pieaugušo darbības. Ja pedagogs pats neievēro sociālo prasmju apguves normas, nepilda tās ikdienā, tad arī viņa izglītojamie to nedarīs.

Mērķu un uzdevumu sasniegšanai pirmsskolas izglītības iestādēs sociālo prasmju apgūvē un vērtēšanā izglītojamiem ar GAT visefektīvākā metode ir **rotaļa**. Tā attīsta un sekmē ne tikai sociālo prasmju apguvi, bet arī rada labvēlīgu emocionālo fonu, sniedz izglītojamiem fizisko un izziņas attīstību. Apgūstot sociālās prasmes ar rotaļas palīdzību, imitējot ikdienā veicamas darbības (iepirkšanās, braukšana, telpu sakopšana u. c.), izglītojamie attīsta uzmanību, valodu, apgūst pašapkalpošanās prasmes, iemācās atdarināt citus sabiedrības locekļus, mācās izzināt apkārtējo vidi, kas ir svarīgs priekšnoteikums viņu turpmākajām mācībām sākumskolā. Rotaļai jābūt brīvprātīgai, neuzspiestai darbībai, jāatbilst izglītojamo vecumam un intelekta līmenim. Tajā vēlams iesaistīt visus izglītojamos, dodot iespēju piedalīties katram.

SITUĀCIJAS APRAKSTS UN ANALĪZE SOCIĀLO PRASMJU IZVĒRTĒŠANAI UN APGUVEI PIRMSSKOLAS IZGLĪTĪBAS IESTĀDĒ

Izglītojamais – zēns, 6 gadi.

Diagnoze – garīgās attīstības traucējumi F – 70, psihiskās motorikas aizture.

Īss izglītojamā raksturojums **sākumā** – izglītojamā uzmanību ir viegli piesaistīt, bet tā ir nenoturīga. Ir grūtības vienlaicīgi koncentrēt uzmanību uz vairākiem darbības veidiem – klausīties, skatīties, reaģēt. Atmiņa vāja, attīstīta mehāniskā atmiņa. Nespēj mērķtiecīgi organizēt savu darbību. Nprot salīdzināt priekšmetus, nespēj analizēt un sintezēt doto uzdevumu. Uztver un saprot apkārtējo runu, piedalās

vienkāršās sarunās. Klausās daiļdarbu, taču neuztver tā saturu. Vārdu krājums nabadzīgs un neprecīzs. Traucēta fonemātiskā uztvere – kļūdas zilbju rindas atkārtotā, skaņu diferencēšanā, trīszilbju un sarežģītu vārdu izrunā. Izglītojamajam ir vāja informētība un izpratne par apkārtējo pasauli. Izglītojamais prot nosaukt savu vārdu, bet nezina mātes un tēva vārdus. Nevar nosaukt dzīvesvietas adresi. Nav izpratnes par gadalaikiem. Skaitīt neprot, nav priekšstata par jēdzieniem viens un daudz. Nezina pamatkrāsas. Prot parādīt ķermeņa daļas. Pašapkalpošanās, pareizas ēšanas iemaņas un galda piederumu lietošanas prasmes ir apguvis. Lieto vārdu paldies. Izglītojamais izrāda rūpes par ģimenes locekļiem – māsu. Prot pastāvīgi rotaļāties. Grūtības sagādā problēmu risināšana dažādās sociālās situācijās. Ar pieaugušajiem kontaktējas bikli.

METODISKIE PAŅĒMIENI IZGLĪTOJAMĀ SOCIĀLO PRASMJU IZVĒRTĒŠANAI

Novērošana – izglītojamais tika novērots dažādos dienas režīma momentos, individuāli – no rīta un pēcpusdienas cēlienā, rotaļnodarbību laikā, pastaigās un pedagogiskajās situācijās. Pedagogi novēroja, ka izglītojamajam nav draugu grupā, viņš neievēro iekšējās kārtības noteikumus grupā, neprot dalīties ar citiem, ir nepacietīgs, nespēj sagaidīt savu kārtu.

Anketēšana – pedagogi izglītojamajam piedāvāja nelielu anketu par sevi. Protams, rakstīt viņš vēl neprot, tāpēc atbildes pierakstīja paši. Atbildot uz anketas jautājumiem, izglītojamais attīstīja prasmi labāk iepazīt un izprast pats sevi. Zēnam bija jāatbild uz tādiem jautājumiem kā *Cik tev ir gadu? Kas tev patīk? Kas tev nepatīk? Kas tu būsi, kad izaugsi? Ko tu vislabāk proti? Ko tu gribi iemācīties? Kāds tavs mīļākais gadalaiks, rotaļlieta, rotaļa? Kā sauc tavu labāko draugu? Kāda ir tava mīļākā mūzikas filma, grāmata, krāsa? Ar ko tev vislabāk patīk būt?*

Izvirzītais mērķis – pedagogi izvirzīja mērķi – attīstīt izglītojamā sadarbības prasmes ar pārējiem grupas biedriem, ievērot iekšējās kārtības noteikumus grupā.

IZMANTOTĀS METODES

Lai izpildītu noteikto mērķi izglītojamā sociālo prasmju apguvē, pedagogi izvēlējās dažādas metodes.

Rotaļa – pedagogi pēc iespējas vairāk iesaistīja izglītojamo dažādās rotaļās, kur nepieciešami vairāki dalībnieki. Rotaļas laikā pedagogi centās radīt labvēlīgu emocionālo fonu, kas izglītojamajam palīdzēja sekmīgi veidot nepieciešamās sadarbības prasmes ar pārējiem grupas biedriem, ievērot izvirzītos spēles noteikumus. Tika izmantotas rotaļas *"Iepazīšanās ar rotaļlietu," "Bumba pa apli," "Sarokoties ar maksimāli lielāku bērnu skaitu," "Cik mēs esam līdzīgi," "Ko mēs zinām viens par otru," "Ko mēs zinām par (bērna vārds)."*

Pārrunas – pedagogi izglītojamo kopā ar citiem bērniem iesaistīja dažādās pārrunās. Tas sekmēja zēna saskarsmes prasmju un runas attīstību, veicināja prasmes izteikt savu viedokli attīstību. Piemēram, pārrunu cikls *"Ko mēs saucam par labsirdīgu, godīgu, pieklājīgu."* Pedagogi ar izglītojamiem apsprieda atsevišķas cilvēka rakstura iezīmes, kuras veicina efektīvu saskarsmi. Kopā ar izglītojamiem izstrādāja noteikumus, kā attīstīt sevī šīs īpašības (*labsirdība – palīdzēt mazākiem, slimiem, veciem, nonākušiem nelaimē, piedot citu kļūdas, neskopoties, neapskaust, būt iejūtīgiem; go-*

dīguma noteikumi – ja solīji, tad izdari, neesi pārlicināts – nesoli, kļūdījies – atzīsti, aizmirsi – atvainojies; pieklājības noteikumi – izturies tā, lai citiem ar tevi būtu patīkami, esi vienmēr laipns, satiekoties sveicinies, pateicies par palīdzību, aizejot atvadies u. c.).

Pāru darbs – pedagogi piedāvāja izglītojamajam darboties pāri ar kādu grupas biedru rotaļas laikā. Piemēram, bumbas spēle pa pāriem.

Grupas darbs – pedagogi piedāvāja dažādas grupas rotaļas, lai izglītojamais rotaļas laikā iemācītos sadarboties ne tikai ar vienu grupas biedru, bet vairākiem.

Demonstrējums – pedagogi paši piedalījās rotaļās, demonstrēja, komentēja un paskaidroja notiekošo.

Izskaidrojoši ilustratīvā metode – ar dažādiem līdzekļiem pedagogi sniedza informāciju par sociālajām prasmēm un to apgūšanu. Izmantoja stāstījumu, skaidrojumu, palīglīdzekļus, uzskates līdzekļus – attēlus, dabiskos objektus grupā.

Multisensorā metode – palīdzēja izglītojamajam labāk uztvert un apgūt sociālās prasmes konkrētā situācijā, izmantojot vairāk kā vienu no maņām. Rotaļnodarbību laikā izmantoja vairākas sajūtas, it īpaši pieskārienus un kustības. Tā rezultātā izglītojamam tika veicinātas redzes un dzirdes maņas.

Izmantotie motivācijas veidi – uzslava, iedrošinājums, pamudinājums, pozitīvs vērtējums.

Iegūtos rezultātus pedagogi apkopoja tabulā.

Sasniegtais rezultāts – izglītojamais, piedaloties dažādās rotaļās, attīstīja savas sadarbības prasmes ar pārējiem grupas biedriem. Zēns pamazām sāka draudzēties ar citiem grupas biedriem – parādījās draugi grupā. Viņš iemācījās darboties nelielās grupās, sāka ievērot iekšējās kārtības noteikumus. Līdz ar to tika sasniegts izvirzītais mērķis – attīstītas izglītojamā sadarbības prasmes ar citiem grupas biedriem. Rotaļas kā metodes izmantošana sociālo prasmju apgūvē veicināja aktīvu mijiedarbību starp grupas biedriem, savstarpējo uzticēšanos un komunikāciju, kā arī nostiprināja zināšanas par sociālajām prasmēm, kas nepieciešamas turpmākajā dzīvē.

REKOMENDĀCIJAS PEDAGOGIEM SOCIĀLO PRASMJU APGUVĒ UN IZVĒRTĒŠANĀ IZGLĪTOJAMIEM AR GAT PIRMSSKOLAS VECUMPOSMĀ

- *Iesaistiet izglītojamo sociālo prasmju apgūvē un izvērtēšanā viņu ģimenes locekļus un izglītības iestādes atbalsta komandas personālu – izglītības iestādes psihologu, speciālās psihiskās attīstības noviržu pirmsskolas skolotāju, medicīnas darbinieku u. c.!*
- *Atcerieties, ka tikai regulāri un sistemātiski veicot katra izglītojamā novērošanu, izpēti, izvērtēšanu, izzinot viņa fizisko un psihisko stāvokli, intereses, prasmes, izmantojot atbilstošas metodes, var nodrošināt sociālo prasmju apguvi!*
- *Pieradiniet izglītojamos pie dienas režīma, grupas un izglītības iestādes iekšējās kārtības noteikumu ievērošanas! Tas viņus disciplinēs un organizēs ievērot sabiedrībā pieņemtās normas.*
- *Iesaistiet visus izglītojamos ar GAT dažādās rotaļās, lai viņi mācās sadarboties un palīdzēt viens otram!*

- *Runājiet ar izglītojamiem! Radiet tādas situācijas grupā, lai katram izglītojamajam ar GAT būtu dota iespēja runāt, piedalīties sarunā! Tā tiks attīstīta valoda un komunikēšanās prasmes.*
- *Jums ir jākļūst par paraugu izglītojamiem, tāpēc esiet emocionāli līdzsvaroti, taisnīgi, iekļūstīgi! Tā palīdzēsiet izglītojamiem veidot pozitīvu attieksmi pret citiem cilvēkiem un apkārtējo pasauli.*
- *Slavējiet, pozitīvi novērtējiet izglītojamo paveikto! Viņiem tas ir svarīgi. Nekritizējiet, bet izskaidrojiet izglītojamajiem viņu pieļautās kļūdas!*
- *Panāciet emocionālu kontaktu ar katru izglītojamo!*

3.2. SOCIĀLO PRASMJU IZVĒRTĒŠANA SĀKUMSKOLAS VECUMPOSMA IZGLĪTOJAMIEM AR GARĪGĀS ATTĪSTĪBAS TRAUCĒJUMIEM

Pozitīvas motivācijas veidošana sākumskolā izglītojamiem ar GAT sociālo prasmju apguvē nodrošina izglītojamo turpmāko integrāciju sabiedrībā. Sociālo prasmju apguve atkarīga no pedagogu pareizi izvirzītiem mērķiem, uzdevumiem un metodēm sociālo prasmju un iemaņu pilnveidošanā, izglītojamo dzīvojošās vides specifikas, individuālajām spējām, veselības stāvokļa. Lai sociālās prasmes izglītojamie varētu sekmīgi apgūt, ir jāattīsta visas psiholoģiskās funkcijas un izzinošās darbības. Liela nozīme sociālo prasmju apguvē sākumskolas vecumposma izglītojamiem ar GAT ir valodas attīstībai, kas dod iespēju apgūt komunikēšanās un sadarbības prasmes ar vienaudžiem un pieaugušajiem. Nozīmīgas ir arī izglītojamo spējas koncentrēt uzmanību, ievērot veicamā uzdevuma kārtību, prast atkārtot, izmantot pašam, bez citu palīdzības, iegūtās zināšanas un prasmes. Ir ļoti labi, ja izglītojamais ir apmeklējis pirmsskolas izglītības iestādi, jo tad viņa adaptācija pirmajā klasē notiek sekmīgāk – jau ir apgūtas noteiktas prasmes un iemaņas. Viņi prot komunicēties, sadarboties, rotaļāties kopā ar citiem vienaudžiem. Tiem izglītojamiem, kuri nav apmeklējuši pirmsskolas izglītības iestādi, sociālo prasmju apguves process bieži vien ietilpst, jo korekcijas darbs sākts novēloti.

Lai sākumskolas izglītojamo ar GAT sociālo prasmju apguve noritētu sekmīgi, pedagogiem ir jāpievērš liela uzmanība izglītojamo darba, fiziskajai, tikumiskajai audzināšanai, pašapkalpošanās iemaņu apguvei. Iegūt pozitīvu rezultātu palīdzēs arī paralēla sadarbība ar izglītojamo ģimenēm, izglītības iestādes atbalsta komandu, sociālajiem dienestiem. Beidzot sākumskolu, izglītojamiem ar GAT, vajadzētu apgūt noteiktas sociālās prasmes un iemaņas. Tās ir prasmes

- komunicēties, klausīties;
- pastāstīt par sevi, savu ģimeni;
- paust savas emocijas;
- lūgt palīdzību, palīdzēt citiem;
- izprast sevi, citus, savas, citu jūtas;
- rēķināties ar citiem;
- risināt vienkāršas problēmas;
- rūpēties par sevi;
- uzturēt kārtībā savas mantas, darba vietu;
- ievērot uzvedības normas;
- uzvesties pie galda;
- apkopt sevi;
- paveikt līdz galam iesākto;
- orientēties dzīvesvietas, skolas apkārtnē;

- uzvesties uz ielas;
- pastāstīt par valsts tradīcijām, svētkiem;
- pastāstīt par tradīcijām ģimenē.

Lai pedagogi varētu izvērtēt izglītojamo ar GAT sociālo prasmju apguvi, ir jāveic regulāra izglītojamo novērošana, sociālo prasmju apguves analīze, izaugsmes dinamikas izvērtējums.

IEVADVĒRTĒŠANA (DIAGNOSTICĒJOŠĀ VĒRTĒŠANA)

Ievadvērtēšana jeb diagnosticējošā vērtēšana 1. klasē sniedz informāciju par to, kāds ir sociālo prasmju apguves līmenis izglītojamiem ar GAT, atnākot mācīties uz izglītības iestādi. 2.–4. klasē ievadvērtēšanas rezultāti parāda, vai izglītojamiem ir saglabājušās iepriekšējā mācību gadā apgūtās prasmes un iemaņas. Pēc iegūtās informācijas rezultātiem pedagogi, sadarbojoties viens ar otru, izglītības iestādes atbalsta komandu, nosaka mērķus un uzdevumus, metodes un darba formas katram izglītojamam ar GAT turpmākai sociālo prasmju apguvei. **leteicamie metodiskie paņēmieni:** vecāku un aizbildņu anketēšana (skatīt 3.2. pielikumu), lai noskaidrotu, kādas sociālās prasmes izglītojamais jau ir apguvis mājās, pārrunas, praktiskais darbs, novērošana (izglītojamais novēro mācību stundu laikā, starpbrīžos, pasākumos, pastaigās u. c.), var būt arī izglītojamo anketēšana (īsi, vienkārši, labi saprotami teikumi). Ja izglītojamais pats vēl neprot rakstīt un lasīt, tad anketu aizpilda pedagogs – ieraksta izglītojamā atbildes. Pedagogam, anketējot izglītojamais, ir jāseko līdzi savai intonācijai, mimikai, žestiem, ir jāuzdod konkrēti jautājumi, bez uzvedinošas informācijas, lai izglītojamie nevarētu noteikt, kādu atbildi grib dzirdēt pedagogs.

KĀRTĒJĀ VĒRTĒŠANA

Kārtējā vērtēšana notiek mācību gada vidū – decembra beigās vai janvāra sākumā. Pedagogi izvērtē sociālo prasmju apguves līmeni izglītojamiem. Atkal izvēlas mērķus un uzdevumus turpmāko rezultātu sasniegšanai sociālo prasmju apgūvē. Ja izglītojamais nav apguvis noteiktas sociālās prasmes vai to apguve noris lēni, tad ir nepieciešams uzzināt iemeslu, kāpēc reālā situācija atšķiras no plānotās. Tam par iemeslu var būt izglītojamā motivācijas trūkums, veselības stāvoklis, neatbilstošas mācību metodes un darba formas sociālo prasmju apguvei. **leteicamie metodiskie paņēmieni:** novērošana, praktiskais darbs, pašvērtējums, pārrunas, darbu mapes.

NOBEIGUMA VĒRTĒŠANA (SUMMATĪVĀ VĒRTĒŠANA)

Nobeiguma vērtēšana jeb summatīvā vērtēšana notiek mācību gada beigās. Pedagogi summē iegūtos rezultātus un konstatē, vai izglītojamie ir apguvuši noteiktas sociālās iemaņas, kādā līmenī, vai nospraustie mērķi un uzdevumi, metodes un darba formas atbilda izglītojamo veselības stāvoklim, individuālajām īpatnībām. **leteicamie metodiskie paņēmieni:** praktiskais darbs, vecāku un aizbildņu, izglītojamo anketēšana, pašvērtējums, pārrunas, darbu mapes.

Sociālo prasmju sekmīgai apguvei un novērtēšanai izglītojamiem ar GAT sākumskolas vecumposmā pedagogi var izmantot dažādas metodes. To izvēle katram izglītojamajam ir individuāla.

METODES UN DARBA FORMAS SOCIĀLO PRASMJU APGUVEI

Viena no efektīvākajām metodēm sākumskolā ir **spēle, rotaļa**, kas veicina izglītojamo darbības radošo procesu, palīdz realizēt neparastas ieceres, sniedz pozitīvas emocijas, attīsta fiziskos un izziņas procesus, sadarbības un komunikācijas prasmes. Rotaļas un spēles sociālo prasmju apguvei var būt dažādas – didaktiskās, sižetiskās, kustīgās, muzikālās.

Nozīmīga metode sociālo prasmju apgūvē ir **lomu spēles**. Tās ir virzītas uz apkārtējās pasaules izzināšanu, noteiktu darbību apgūšanu un radošumu. Ar to palīdzību izglītojamie mācās iejusties

dzīves situācijās, veido integrētu pieeju dažādām problēmām. Tā izglītojamie, praktiski darbojoties, apgūst tās sociālās prasmes un iemaņas, kas eksistē pieaugušo dzīvē, piemēram, iepirkšanās veikalā, autobusa biļetes nopirkšana u. c. Lomu spēles attīsta arī izglītojamo sadarbības prasmes – viņi mācās komunicēties.

Sākumskolas izglītojamiem ar GAT dominējoša ir netiešā iztēle, kas nozīmē, ka izglītojamo priekšstati veidojas ar grūtībām, pēc vārdiskā apraksta viņiem ir grūti izprast pedagoga stāstīto. Tāpēc sociālo prasmju apguvē labi izmantot tādu metodi kā **demonstrējums**. Šī metode dod iespēju izglītojamiem paplašināt priekšstatu loku, bagātināt viņu pieredzi, māca novērot. Pedagoģs parāda kādus priekšmetus, piemēram, galda piederumus un demonstrē, kā ar tiem rīkoties. Var noskatīties kādu pamācošu videofilmu, kas ir kā papildus informācijas avots par kādu noteiktu tēmu.

Mācību ekskursija pa apkārtējo vidi dod iespēju izglītojamiem vērot reālo dzīvi, citu cilvēku uzvedību un darbības uz ielas, veikalā, pastā u. c., māca sabiedrisko normu ievērošanu, attīsta runas kultūru.

Izglītojamo darbošanās pāros un grupās jeb **pāru** un **grupu darbs** sekmē sadarbības prasmju attīstību, kas sākumskolas vecumposma izglītojamiem bieži vien nemaz nav attīstītas. Strādājot pāros un grupās, izglītojamie mācās palīdzēt viens otram, sadarboties. Tas rada kopības izjūtu, noārda psiholoģisko barjeru.

Praktiskās nodarbības dod iespēju izglītojamiem praktiski apgūt sociālās prasmes un iesaistīties darbībā, piemēram, galda klāšana, darba vietas uzkopšana u. c.

Viena no metodēm, ko arī izmanto sociālo prasmju apguvē un novērtēšanā, ir **pārrunas**. Pedagoģs sarunājas ar izglītojamiem, uzdod jautājumus, viņi cenšas atbildēt. Tā izglītojamie apgūst sadarbības un komunicēšanās prasmes, mācās paši atbildēt, runāt, kā arī attīsta prasmi ieklausīties citos. Ir jādod iespēja izteikties katram izglītojamajam.

Pedagoģam ir jāklūst par **pozitīvu paraugu** izglītojamiem. Viņam ir jāprot kontrolēt savu uzvedību, valoda, žesti, mīmika, reakcija uz dažādiem notikumiem, lai izglītojamie redzētu, ka pedagogs pats ikdienā izpilda visu to, ko māca viņiem. Pedagoga pozitīvs paraugs ir kā motivācija izglītojamiem apgūt nepieciešamās prasmes un izmantot tās ikdienā.

Lai izglītojamo sociālo prasmju izvērtēšana būtu labi pārskatāma un apkopota, var izmantot sociālo prasmju apguves novērošanas tabulas (skatīt 3.5. un 3.6. pielikumu), kur tiek uzrādītas tās sociālās prasmes, kuras noteiktā vecumposmā ir jāapgūst izglītojamiem. Novērošanas tabulās pedagogi atzīmē katra izglītojamā apgūtās prasmes un iemaņas pēc noteiktiem, izstrādātiem kritērijiem. Lai sociālo prasmju apguves izaugsmes dinamika būtu viegli pārskatāma, var izmantot dažādus grafiskus attēlus (skatīt 3.10. pielikumu).

REKOMENDĀCIJAS PEDAGOĢIEM SOCIĀLO PRASMJU APGUVĒ UN IZVĒRTĒŠANĀ IZGLĪTOJAMIEM AR GAT SĀKUMSKOLAS VECUMPOSMĀ

- *Sistemātiski un regulāri veiciet izglītojamo sociālo prasmju apguves izpēti un izvērtēšanu, rezultātu analīzi, lai varētu izvirzīt konkrētu mērķi un uzdevumus katram izglītojamajam ar GAT viņa sociālo prasmju attīstībai!*
- *Sadarbojieties ar izglītojamo vecākiem un aizbildņiem!*
- *Veidojiet katra izglītojamā individuālo sociālo prasmju apguves plānu kopā ar viņa ģimenes locekļiem un izglītības iestādes atbalsta komandas personālu (psihologs, sociālais pedagogs, medicīnas darbinieks u. c.)!*

- *Izglītojamie sākumskolas vecumposmā atdarina pieaugušos, tāpēc kļūstiet par pozitīvu paraugu viņiem! Veidojiet tādu vidi, ko vēlaties, lai izglītojamie atdarina!*
- *Pieradiniet ievērot izglītības iestādes iekšējās kārtības noteikumus, kas palīdzēs izglītojamiem iekļauties dažādās sabiedrībā pieņemtās situācijās!*
- *Atcerieties, ka pareizi izvēlētas metodes katra izglītojamā sociālo prasmju apguvē dod iespēju tālākai viņa attīstībai!*
- *Tikai praktiski darbojoties, izglītojamie ar GAT var apgūt noteiktas prasmes un iemaņas!*

3.3. SOCIĀLO PRASMJU IZVĒRTĒŠANA PAMATSKOLAS VECUMPOSMA IZGLĪTOJAMIEM AR GARĪGĀS ATTĪSTĪBAS TRAUCĒJUMIEM

Izglītojamiem ar GAT psiholoģisko un fizisko procesu attīstības pakāpes ir atšķirīgas – dažāda uztvere, domāšana, atmiņa, veselības stāvoklis. Sevišķi tas izpaužas pusaudžu vecumposmā. 5. un 6. klasē sākās pusaudžu periods, kad notiek pārmaiņas gan fiziskajā, gan psihiskajā attīstībā. Izglītojamiem kļūst svarīgs apkārtējo cilvēku un vienaudžu viedoklis un vērtējums. Mainās apkārtējās pasaules uztvere, attieksme pret sevi un citiem, paplašinās redzesloks. Pusaudžiem ir jāapgūst jaunas sociālās un uzvedības normas. 8. un 9. klasē izglītojamie jau sāk pamazām gatavoties pieaugušo dzīvei, tāpēc kļūst svarīga darba iemaņu apguve. Beidzot pamatskolu, izglītojamiem ar GAT jau jāprot pašiem noteikt, ko viņi darīs, kā darīs, jāiemācās pieņemt lēmumi, nevis tikai jāizpilda pedagogu komandas.

Sociālo prasmju apguve pamatskolā notiek visa mācību un audzināšanas procesa laikā, taču visvairāk mājturības un tehnoloģiju, sociālo zinību stundās, kā arī ārpusstundu pasākumos. Tie ir konkursi, ekskursijas, pārgājieni, fakultatīvu un pulciņu nodarbības, svētku pasākumi un koncerti, sporta nodarbības. Plānojot savu darbu ar pamatskolas vecumposma izglītojamiem ar GAT, pedagogiem ir jāsekmē, lai izglītojamie apgūst dažādas sociālās prasmes, nepieciešamas ikdienā. Tās ir prasmes

- sarunāties, izteikties, sadarboties, palīdzēt, uzklaustīt;
- ievērot ceļu satiksmes noteikumus;
- rīkoties ar elektrību, sērkokiem, uguni;
- uzkopt telpas, savu darba vietu;
- sakopt un sakārtot apģērbus un apavus, mazgāt un tīrīt tos;
- orientēties izglītības iestādes, ārpus izglītības iestādes apkārtnē;
- izvēlēties sabiedrisko transportu;
- ievērot personīgo higiēnu, zināt par dzimumaudzināšanu;
- uzvesties pie galda, lietot ēšanas piederumus, sakārtot galdu pēc ēšanas;
- kopt mājdzīvniekus;
- zināt tautas tradīcijas un svētkus, valsts svētkus, to svinēšanas tradīcijas;
- izprast darba nozīmi, novērtēt citu cilvēku paveikto.

Sociālo prasmju apguves vērtēšanu ieteicams veikt tāpat kā jebkurā citā izglītības apgūšanas posmā, vismaz trīs reizes mācību gada laikā. Tā ir ievadvērtēšana jeb diagnosticējošā vērtēšana, kārtējā vērtēšana un nobeiguma jeb summatīvā vērtēšana.

IEVADVĒRTĒŠANA JEB DIAGNOSTICĒJOŠĀ VĒRTĒŠANA

Ievadvērtēšanā pedagogi ar dažādiem metodiskajiem paņēmieniem iegūst nepieciešamo informāciju par sociālo prasmju apguves līmeni izglītojamiem ar GAT. Balstoties uz iegūtajiem rezultātiem,

tiem, pedagogi, sadarbojoties viens ar otru, izglītības iestādes atbalsta komandas dalībniekiem – psihologu, speciālo pedagogu, sociālo pedagogu u. c., nosaka mērķus un uzdevumus, mācību metodes un darba formas katram izglītojamam ar GAT turpmākai sociālo prasmju apguvei. **leteicamie meto- diskie paņēmieni:** pārrunas, praktiskais darbs, novērošana (mācību stundu laikā, starpbrīžos, pasākumos u. c.), darba mapes, izglītojamo un viņu vecāku un aizbildņu anketēšana (skatīt 3.3. pielikumu), lai pedagogs iegūtu nepieciešamo informāciju par to, kādas prasmes izglītojamais ir apguvis mājās.

KĀRTĒJĀ VĒRTĒŠANA

Kārtējā vērtēšana notiek mācību gada vidū – decembra beigās vai janvāra sākumā. Veicot izglītojamo vērtēšanu, pedagogi izanalizē iegūtos rezultātus, nosaka mērķi un uzdevumus, metodes un darba formas turpmākai sociālo prasmju apguvei. Ja nepieciešams, korekcijas darbā iesaista arī izglītības iestādes atbalsta komandas dalībniekus, sociālos dienestus. Pedagogi izvērtē sociālo prasmju apguves līmeni izglītojamiem, noskaidro, vai izvēlētās metodes ir bijušas efektīvas. Ja izglītojamais nav apguvis noteiktas sociālās prasmes, pedagogi noskaidro cēloņus – motivācijas trūkums, veselības pasliktināšanās, nepareizi izvēlētās metodes sociālo prasmju apguvei u. c. **leteicamie metodiskie paņēmieni:** novērošana, praktiskais darbs, pašvērtējums, pārrunas, izglītojamo anketēšana, darbu mapes, testi, diskusijas, situācijas analīze, lomu spēles.

NOBEIGUMA VĒRTĒŠANA JEB SUMMATĪVĀ VĒRTĒŠANA

Nobeiguma vērtēšana (summatīvā vērtēšana) notiek mācību gada beigās. Pedagogi konstatē, vai izglītojamie ir apguvuši noteiktas sociālās prasmes, summē mācību gada laikā iegūtos rezultātus, veic to analīzi. **leteicamie metodiskie paņēmieni:** praktiskais darbs, izglītojamo un viņu vecāku un aizbildņu anketēšana, pašvērtējums, pārrunas, novērošana, darbu mapes.

Izglītojamo sociālo prasmju izvērtēšanas apkopošanai var izmantot novērtēšanas tabulas (skatīt 3.7. un 3.8. pielikumu) ar izstrādātiem vērtēšanas kritērijiem. Lai sociālo prasmju apguves izaugsmes dinamika būtu viegli pārskatāma, var izmantot dažādus grafiskus attēlus (skatīt 3.10. pielikumu).

METODES UN DARBA FORMAS SOCIĀLO PRASMJU APGUVEI

Grupu, pāru darbs – rada sadarbības, kopības izjūtu, noārda psiholoģiskās barjeras, palīdz labāk iepazīt izglītojamiem vienam otru, attīsta komunikēšanās prasmes.

Spēle – izglītojamiem tiek piedāvāta spēle kā brīva, neuzspiesta darbība, kurai jāatbilst izglītojamo vecumam, attīstības līmenim. Vēlams iesaistīt visus izglītojamos, dodot iespēju piedalīties. Nedrīkst piespiest piedalīties. Spēle māca sadarboties, komunicēties, realizēt dažādas ieceres, kā arī dod iespēju atpūsties.

Lomu spēles – ar to palīdzību izglītojamie iepazīst un izzina apkārtējo pasauli. Tiek apgūtas noteiktas darbības. Izglītojamie mācās iejusties dažādās dzīves situācijās.

Mācību ekskursija – dod iespēju izglītojamiem vērot reālo dzīvi, citu cilvēku uzvedību un darbības uz ielas, veikalā, pastā u. c., māca sabiedrisko normu ievērošanu, attīsta runas kultūru.

Demonstrējums – izglītojamiem ar GAT noteikti apgūstamās prasmes ir jāparāda praktiski, jo pēc vārdiskā apraksta viņiem ir grūti veidot priekšstatu par apgūstamo materiālu. Tā var būt videofilma, pedagoga demonstrējums.

Praktiskais darbs – izglītojamie apgūst sociālās prasmes, praktiski iesaistoties darbībā. Piemēram, pogas piešūšana – izglītojamiem ne tikai jāparāda, kā to dara, bet arī pašiem jāļauj izmēģināt.

Situācijas analīze – tā ir reālu dzīves situāciju analīze, ko var īstenot ar diskusiju, lomu spēlēm, videofilmu. Piemēram, izglītojamiem piedāvā situāciju ar galda uzklāšanu. Pedagogs saliek galda piederumus nepareizi. Izglītojamie izvērtē, kas ir pareizi izdarīts, kas nav. Cenšas atrast kopējo viedokli,

kā pareizi jāsaliek galda piederumi. Pedagoģs vada un kontrolē izglītojamo darbības. Izglītojamie sadarbības rezultātā mācās komunicēties, izteikt savas domas, uz klausīt citus, neapvainojot viņus, ja domas nesakrīt.

Saruna, jautājumi – atbildes – izglītojamie mācās komunicēties, uzdot jautājumus, atbildēt uz tiem. Sarunās jācenšas iesaistīt visi izglītojamie ar GAT.

Pedagoģa pozitīvs paraugs – katram pedagoģam ir jākontrolē savas darbības – uzvedība, valoda, žesti, mīmika, reakcija uz dažādiem notikumiem, lai izglītojamie redzētu, ka pedagoģs pats ikdienā izpilda dažādas sociālās prasmes, kuras tiek mācītas viņiem.

SITUĀCIJAS APRAKSTS UN ANALĪZE SOCIĀLO PRASMJU IZVĒRTĒŠANAI UN APGUBEI PAMATSKOLAS IZGLĪTĪBAS IESTĀDĒ

Izglītojamais – zēns, 16 gadi, mācās 8. klasē.

Diagnoze – garīgās attīstības traucējumi F – 70.

Īss izglītojamā raksturojums sākumā – uzmanība nenoturīga, īslaicīga, ilgi nevar koncentrēties. Atmiņa mehāniska, iegaumē tikai to, kas piesaista uzmanību, izraisa emocijas. Ātri aizmirst mācīto. Domāšana gausa, apgrūtināta darba plānošana, nespēj analizēt, sintezēt procesus. Mazs vārdu krājums, lasa lēni, kļūdaini. Ar grūtībām izprot izlasīto. Rakstos daudz kļūdu – nelieto pieturzīmes, garumzīmes, neievēro lielo sākumburtu rakstību teikumu sākumos. Izglītojamajam nepatīk apmeklēt stundas, dažreiz klaiņo pa skolas apkārtni mācību stundu laikā. Nepatīk strādāt fizisku darbu. Izglītojamais nerunīgs, nesabiedrīgs, neiesaistās skolas pasākumos, bieži neapmeklē skolu. Nekārtīgs, nerūpējas par savu ārējo izskatu.

METODISKIE PAŅĒMIENI IZGLĪTOJAMĀ SOCIĀLO PRASMJU IZVĒRTĒŠANAI

Novērošana – pedagoģi veica izglītojamā novērošanu mācību stundu un ārpusstundu laikā – izglītojamā aktivitātes, sadarbības prasmes ar vienaudžiem, darbs komandā, pašapkalpošanās prasmes u. c. Viņi ievēroja, ka zēnam patīk dažādas sporta aktivitātes. Zēns labprāt apmeklēja sporta stundas, taču, tā kā saskarsmes prasmes bija vāji attīstītas, nespēja iesaistīties komandu spēlēs, kopīgu pasākumu veikšanā. Zēns ar interesi vēroja citu klasesbiedru aktivitātes sporta stundās, tieši spēles ar bumbu, taču darbojās viens.

Pārrunas – pārrunu rezultātā tika noskaidrots, kādas sporta spēles izglītojamajam patīk. Pedagoģe noskaidroja, ko viņš gribētu darīt sporta stundās.

Izvirzītais mērķis – attīstīt zēna saskarsmes prasmes ar sporta nodarbību un pasākumu palīdzību.

IZMANTOTĀS METODES

Pāru darbs – pedagoģs piedāvāja izglītojamajam darboties pāri – dažādi vingrojumi ar bumbu pāri. Sākumā pedagoģs pats, pāri ar izglītojamo, veica visas aktivitātes un darbības ar bumbu. Zēns labprāt iesaistījās. Vēlāk pedagoģs piedāvāja darboties pāri ar citu izglītojamo.

Spēle – pedagoģs piedāvāja izglītojamajam iesaistīties komandas spēlēs – futbols, volejbols. Izglītojamajam patika darboties komandā, lai gan sākumā viņš kautrējās

iesaistīties spēlē kopā ar pārējiem, taču pedagogs vienmēr bija līdzās – uzslavēja, pamudināja darboties.

Demonstrējums – pedagogs ar savu piemēru mācīja izglītojamo apgūt nepieciešamās prasmes.

Izmantotie motivācijas veidi – uzslavas, apbalvojumi par iegūtajām vietām, saldās balvas konkursos, braucieni uz citām izglītības iestādēm, vienaudžu un vecāko izglītības iestādes biedru uzslavas.

Sasniegtais rezultāts – izglītojamais, piedaloties dažādos sporta pasākumos, pamazām iemācījās komunicēt ar vienaudžiem un pieaugušajiem. Apguva prasmi strādāt komandā, uzņemties atbildību par komandas darbu. Sāka aktīvi, bez pamudinājuma, iesaistīties ne tikai izglītības iestādes un ārpus izglītības iestādes sporta aktivitātēs, bet arī dažādos citos pasākumos. Sāka rūpēties par savu ārējo izskatu. Izglītības iestādes un stundu apmeklējums uzlabojās. Sociālo prasmju apguves dinamika manāmi uzlabojās. Tādus rezultātus pedagogi sasniedza 3 gadu laikā.

REKOMENDĀCIJAS PEDAGOGIEM SOCIĀLO PRASMJU APGUVĒ UN IZVĒRTĒŠANĀ IZGLĪTOJAMIEM AR GAT PAMATSKOLAS VECUMPOSMĀ

- *Regulāri un sistemātiski veiciet izglītojamo ar GAT sociālo prasmju apguves izvērtēšanu un analīzi, piesaistot viņu vecākus, izglītības iestādes atbalsta komandu!*
- *Pusaudžu vecumposmā ir svarīga darba iemaņu apguve, tāpēc pievērsiet lielu uzmanību izglītojamo izpratnes veidošanai par darba nepieciešamību cilvēka dzīvē un paveiktā darba nozīmīgumu! Pēc iespējas vairāk darbojieties praktiski!*
- *Atcerieties, ka pusaudžu vecumposms arī izglītojamiem ar GAT ir kritisks periods viņu dzīvē, kas ietekmē viņu turpmāko attīstību, tāpēc esiet iecietīgi un saprotoši!*
- *Dažādojiet izmantotās mācību metodes un darba formas izglītojamo sociālo prasmju apguvē, kas atbilst pusaudžu vecumposma interesēm!*
- *Pusaudžu vecumposmā izglītojamiem ar GAT ir ļoti svarīgs pozitīvs vērtējums, tāpēc izmantojiet pozitīvus motivācijas veidus – pamudinājums, uzslava, ieteikums, uzticēšanās.*

3.4. SOCIĀLO PRASMJU IZVĒRTĒŠANA PROFESIONĀLĀS IZGLĪTĪBAS VECUMPOSMĀ IZGLĪTOJAMIEM AR GARĪGĀS ATTĪSTĪBAS TRAUCĒJUMIEM

Svarīga nozīme izglītojamo ar GAT sociālo prasmju apguvē ir profesionālajai izglītībai, kad izglītojamie apgūst paradumu strādāt un nepieciešamās praktiskās darba prasmes turpmākai dzīvei. Profesionālās izglītības apguves laikā izglītojamie ar GAT attīsta savas dotības, sagatavojas dzīvei un darbam sabiedrībā. Viņi mācās

- apzināties sevi kā sabiedrības locekli;
- attīstīt saskarsmes un sadarbības prasmes, apgūstot noteikta amata iemaņas;
- atrast, izprast un novērtēt savas spējas dažādās jomās, gūstot praktiska darba pieredzi;
- radīt pozitīvu attieksmi pret sevi un citiem;
- izmantot savu pieredzi un apgūt jaunu;
- saskatīt, formulēt un risināt problēmas;
- adaptēties jaunās, neierastos apstākļos;
- pilnveidot savas profesionālās spējas un prasmes.

Pedagogu uzdevums ir izglītojamos ieaudzināt darba mīlestību, radīt iekšējo vajadzību strādāt, lai, beidzot izglītības iestādi, viņi varētu konkurēt darba tirgū. Līdz ar to sociālo prasmju apguvē liela nozīme ir darba audzināšanai, kas veicina sociālo adaptāciju. Ir jāatceras, ka, lai izglītojamie ar GAT apgūtu arodu, ir nepieciešams ilgāks laiks nekā jauniešiem ar normālu intelekta attīstību. Apgūstamās darba prasmes ir jāpiemēro katra izglītojamā ar GAT spējām.

Izglītojamo ar GAT sociālo prasmju vērtēšanai profesionālajā izglītībā izmanto tādas pašas vērtēšanas metodes kā sākumskolā un pamatskolā. Tā ir ievadvērtēšana, kārtējā vērtēšana un nobeiguma vērtēšana. Izglītojamie tiek regulāri novēroti, tiek izvērtētas un analizētas viņu praktiskā darba un sadarbības prasmes. Izvērtēšanā var piedalīties ne tikai pedagogi, bet arī izglītojamo vecāki, izglītības iestādes atbalsta komanda – psihologs, sociālais pedagogs, medicīnas darbinieks u. c., nepieciešamības gadījumā arī sociālie dienesti.

IEVADVĒRTĒŠANA JEB DIAGNOSTICĒJOŠĀ VĒRTĒŠANA

Ievadvērtēšanā pedagogi iegūst informāciju par to, kāds ir sociālo prasmju apguves līmenis izglītojamiem ar GAT, atnākot mācīties uz profesionālās izglītības klasi. Pēc iegūtās informācijas rezultātiem pedagogi nosaka mērķi un uzdevumus, mācību metodes un darba formas katram izglītojamajam ar GAT turpmākai sociālo prasmju apguvei. ***Ieteicamie metodiskie paņēmieni:*** izglītojamo anketēšana, pārrunas, praktiskais darbs, pedagoģiskā novērošana (mācību stundu laikā, starpbrīžos, veicot praktisko darbu u. c.).

KĀRTĒJĀ VĒRTĒŠANA

Kārtējā vērtēšana notiek mācību gada vidū (decembra beigās vai janvāra sākumā). Pedagogi izvērtē sociālo prasmju apguves līmeni izglītojamiem, izvēlas mērķi un uzdevumus turpmāko rezultātu sasniegšanai sociālo prasmju apguvē. Ja nav vērojama izaugsmes dinamika, pedagogiem ir jāizvērtē, kāpēc tas ir tā – varbūt viņu izvēlētajās metodes un noteiktie uzdevumi sociālo prasmju apguvē izglītojamajam ir par grūtu, neatbilst veselības stāvoklim u. c. ***Ieteicamie metodiskie paņēmieni:*** novērošana, praktiskais darbs, pašvērtējums, pārrunas, izglītojamo anketēšana, darbu mapes, tests, situācijas analīze, diskusijas.

NOBEIGUMA VĒRTĒŠANA JEB SUMMATĪVĀ VĒRTĒŠANA

Nobeiguma vērtēšana (summatīvā vērtēšana) notiek mācību gada beigās. Pedagogi summē iegūtos rezultātus un konstatē, vai izglītojamie ir apguvuši noteiktas sociālās iemaņas, veic to analīzi un izaugsmes dinamikas izpēti. ***Ieteicamie metodiskie paņēmieni:*** praktiskais darbs, izglītojamo anketēšana, pašvērtējums, pārrunas, novērošana, darbu mapes, diskusijas, situāciju analīze.

Lai sekmīgi tiktu apgūtas sociālās prasmes, pedagogam ir jāizmanto dažādas metodes un darba formas to apguvei, ievērojot katra izglītojamā spējas, individuālās īpatnības, veselības stāvokli, intereses. Sociālo prasmju apguves pārbaudei var izmantot dažādus testus, vingrinājumus, praktiskos uzdevumus, pārbaudes darbus.

METODES UN DARBA FORMAS SOCIĀLO PRASMJU APGUVEI

Praktiskās nodarbības dod iespēju izglītojamiem apgūtās teorētiskās zināšanas izmantot praktiski.

Pārrunas – dialogs – diskusija – izglītojamie mācās izprast problēmas, risināt tās, analizēt, izteikt savu viedokli, uzklaut citus. Rezultātā tiek apgūtas sadarbības, komunikēšanās, runāšanas prasmes.

Pāru, grupu darbs – izglītojamie iesaistās kopējā darbā, attīsta sadarbības prasmes, mācās cits citam palīdzēt, labāk iepazīst viens otru. Strādājot grupās, izglītojamie izmanto visas savas teorētiskās un praktiskās zināšanas darba veikšanai.

Demonstrējums – nodrošina izglītojamiem apgūstamās prasmes dzīvo vērojumu. Rezultātā tiek labāk izprasts apgūstamais materiāls. Tā varētu būt videofilma, prezentācija par noteiktu tēmu, kā arī pedagoga personīgais demonstrējums.

Prātavētra – pedagogs izvirza problēmu, pieraksta visus izglītojamo izteikumus. Izglītojamie kopā ar pedagogu apspriež, nonāk pie galvenā problēmas atrisinājuma. Tā var uzzināt arī izglītojamo iepriekšējās zināšanas par noteiktu tēmu.

Situācijas analīze – pedagogs piedāvā kādas reālas situācijas analīzi saistībā ar sociālajām prasēm diskusijas formā. Situācijas analīze ir centrēta uz izglītojamo pašpieredzes un pašpiedalīšanās metodēm. Var izmantot videofilmas fragmentu, lomu spēles, diskusiju. Pedagogs ir vadītājs un konsultants.

Izglītojamo sociālo prasmju izvērtēšanai profesionālās izglītības vecumposmā var izmantot sociālo prasmju apguves novērtēšanas tabulas (skatīt 3.9. pielikumu), kur tiek uzrādītas tās sociālās prasmes, kuras ir jāapgūst izglītojamiem dotajā vecumposmā. Novērtēšanas tabulās pedagogi atzīmē katra izglītojamā apgūtās prasmes un iemaņas pēc noteiktiem, izstrādātiem kritērijiem. Sociālo prasmju izaugsmes dinamikas apkopošanai var izmantot grafiskus attēlus (skatīt 3.10. pielikumu).

SITUĀCIJAS APRAKSTS UN ANALĪZE SOCIĀLO PRASMJU IZVĒRTĒŠANAI UN APGUBEI PROFESIONĀLAJĀ IZGLĪTĪBĀ

Izglītojamā – jaunieta, 16 gadi, 1. kurss.

Diagnoze – garīgās attīstības traucējumi, F 70.

Īss izglītojamās **raksturojums** – jaunieta izglītības iestādē mācās pirmo gadu. Izglītojamajai ir vāji attīstīta loģiskā domāšana, atbildes pamatošana ir apgrūtināta. Analīzes un sintēzes procesi atbilst vecumposma garīgās attīstības līmenim. Jaunietai ir verbalizācijas problēmas – nevar izteikt savas domas līdz galam, mazs vārdu krājums, neizprot daudzus jēdzienus. Atmiņa vāja, mehāniska, palēnināts iegaumēšanas temps. Ir grūtības ar uzmanības pārslēgšanu un koncentrēšanu. Izziņas intereses ir attīstītas. Izglītojamā slikti orientējas sociālajos jautājumos, ir viegli ietekmējama. Pašapkalpošanās iemaņas apguvusi viduvēji, uzdevumu izpilda lēni, ilgi. Dažreiz vērojama emocionāla nestabilitāte. Var būt raudulīga, bieži apvainojas. Jaunietai ir trauksmainības pazīmes, pazemināts pašvērtējums, tāpēc arī paaugstināts jūtīgums pret kritiku.

METODISKIE PAŅĒMIENI IZGLĪTOJAMĀ SOCIĀLO PRASMJU IZVĒRTĒŠANAI

Novērošana – izglītojamā tika novērota mācību procesa laikā. Pedagogs novēroja viņas attiecības, saskarsmes prasmes ar vienaudžiem, pieaugušajiem.

Anketēšana – tā kā izglītojamā klasē bija jaunpienācēja, tad pedagogs piedāvāja nelielu iepazīšanās anketu "Es esmu ..." ar nepabeigtiem teikumiem. Tajā izglītojamā pastāstīja par to, ko viņai patīk un nepatīk darīt, kas viņu sarūgtina, kādi cilvēki patīk un nepatīk, kādas ir viņas labās un sliktās rakstura īpašības u. c. Anketa tika

piedāvāta visiem klases izglītojamiem, lai jaunatnākusī meitene varētu iegūt informāciju arī par citiem klasesbiedriem. Visi aizpildīja anketu, tad katrs skaļā balsī to nolasīja.

Izvirzītais mērķis – attīstīt izglītojamās prasmi pastāstīt par sevi, attīstīt sadarbības un klausīšanās prasmes, novērošanas rezultātā veikt jaunietes sadarbības un komunikēšanās prasmju ar klasesbiedriem un skolotāju izvērtēšanu.

IZMANTOTĀS METODES

Pārrunas – pedagoģe iesaistīja izglītojamās sarunā. Katrs centās pastāstīt par sevi kaut ko interesantu. Tā kā jaunatnākušajai izglītojamajai ir verbalizācijas problēmas, pedagoģe dažreiz palīdzēja meitenei izteikties, izmantojot jautājumus, noteiktus vārdus, kuru pietrūka meitenes vārdu krājumā.

Skaidrojums – pedagoģe sniedza informāciju izglītojamiem par anketu, tās aizpildīšanu. Ja bija nepieciešams, skaidroja individuāli.

Izmantotie motivācijas veidi – uzslava, iedrošinājums, pamudinājums.

Sasniegtais rezultāts – jaunpienākusī izglītojamā, iesaistoties anketēšanā, stāstot par sevi, klausoties citus, attīstīja prezentēšanas prasmes, mācījās ieklausīties citos klasesbiedros. Tas deva iespēju jaunietai labāk iepazīt klasesbiedrus, un otrādi, citi izglītojamie ieguva informāciju par meiteni. Arī pedagoģei bija iespēja labāk iepazīt un izvērtēt jaunatnākušo meiteni, viņas sadarbības un komunikēšanās prasmes.

REKOMENDĀCIJAS PEDAGOGIEM SOCIĀLO PRASMJU APGUVĒ UN IZVĒRTĒŠANĀ IZGLĪTOJAMIEM AR GAT PROFESIONĀLĀS IZGLĪTĪBAS VECUMPOSMĀ

- *Regulāri un sistemātiski kontrolējiet, analizējiet un izvērtējiet izglītojamo sociālo prasmju apguvi!*
- *Veiciniet reālajā dzīvē nepieciešamo praktisko darba pamatiemaņu un prasmju apguvi, attīstību un pilnveidošanu, kas sagatavos izglītojamās dzīvei sabiedrībā!*
- *Esiet izglītojamiem padomdevēji un pozitīvs piemērs tam, kā dzīvot un iekļauties sabiedrībā!*
- *Atrodiet katram izglītojamajam atbilstošas mācību metodes un darba stilu, kas viņus motivēs apgūt noteiktas prasmes un sasniegt pozitīvus rezultātus!*
- *Attīstiet izglītojamo komunikatīvās prasmes, ieaudziniet atbildības sajūtu, patstāvību, paaugstiniet pašvērtējumu! Tas viņiem vieglāk palīdzēs adaptēties sabiedrībā.*

IZMANTOTO AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS

1. Andersone R. (2004) *Pusaudžu sociālo prasmju veidošanās*. Rīga: RaKa.
2. Baka A., Grunevalds K. (1999) *Grāmata par aprūpi*. Preses nams.
3. Bluka I., Rubana M. (2002) *Dzīvesprasmju apguve skolā*. Rīga: Preses nams.
4. Birziņa R. *Interaktīvās mācību metodes*. (2012) Pieejama adrese: www.skola.daba.lv
5. Freimanis I. (2007) *Ieskats speciālās skolas darbā*. Rīga: RaKa.
6. Liepiņa S. (2008) *Speciālā psiholoģija*. Rīga: RaKa.
7. Miķelsone L. (2002) *Mācību metodes sociālajās zinībās*. Rīga: RaKa.
8. *Sociālās zinības 1.–4. klasei. Mācību priekšmeta programmas paraugs speciālo izglītības programmu īstenošanai. Valsts izglītības satura centrs*. (2012) Pieejama adrese: www.visc.gov.lv
9. *Sociālās zinības 5.–9. klasei. Mācību priekšmeta programmas paraugs speciālo izglītības programmu īstenošanai. Valsts izglītības satura centrs*. (2012) Pieejama adrese: www.visc.gov.lv
10. Воронова В.В., Казакова С. А. Социально – бытовая ориентировка учащихся 5–9 классов в специальной (коррекционной) общеобразовательной школе (пособие для учителя). (2012) Pieejama adrese: www.av.fictionbook.ru
11. Гладкая В. В. (2010) Особенности планирования педагогической работы по социально – бытовой ориентировке школьников с легкой интеллектуальной недостаточностью. *Научно – методический и практический журнал*.
12. Лузик М. В. Формирование компетентности – путь к социализации умеренно и тяжело отсталых детей. (2012) Pieejama adrese: www.c-psy
13. Малофеев Н. Н. , Никольская О. С., Кукушкина О. И. (2010) Дети с отклонениями в развитии в общеобразовательной школе. Общие и специальные требования к результатам обучения. *Научно – методический и практический журнал*.
14. Проблемы социальной адаптации умственно – отсталых детей. (2012) Pieejama adrese: www.en.coolreferat.com
15. Формирование социальной адаптации у детей младшего дошкольного возраста с нарушениями интеллекта. (2012) pieejama adrese: www.en.coolreferat.com

4. nodaļa

UZVEDĪBAS IZVĒRTĒŠANA IZGLĪTOJAMIEM AR GARĪGĀS ATTĪSTĪBAS TRAUCĒJUMIEM

ŠAJĀ NODAĻĀ

- Uzvedības izvērtēšanas metodiskie paņēmieni izglītojamiem ar GAT dažādos vecumos
- Metodes uzvedības normu apguvei un korekcijai izglītojamiem ar GAT dažādos vecumos
- Situāciju apraksti un analīze uzvedības normu izvērtēšanai, apguvei un korekcijai dažādos vecumos

Uzvedība – indivīda rīcības ārējā izpausme, izturēšanās, attieksme, ko parasti nosaka vitālās vajadzības un vides apstākļi, kā arī tuvākajā apkārtnē vai plašākā sabiedrībā pieņemtās estētiskās, tikumiskās normas etiķete un ko, tāpat kā zināšanas, vērtē izglītības ieguves procesā. Vērtējot uzvedību, jāņem vērā konkrētie apstākļi un situācijas.

Devianta uzvedība – uzvedība, kas neatbilst sabiedrībā pieņemtajām normām vai tradīcijām. Izpaužas kā narkomānija, klaiņošana, noziedzība, alkohola lietošana u. c.

Korekcija – labošana, regulēšana, precizēšana.

Motivācija – motīvu kopums, kas rosina un pamato izglītojamā darbību, rīcību, uzvedību, vajadzības, intereses u. c.

Pašvērtējums – savu spēju, īpašību vērtējums attiecībā pret kādu atskaites punktu.

Emocionālā attīstība – process, kurā izglītojamais iegūst emocionālu inteliģenci. To raksturo spēja izprast savas un citu emocijas un rīkoties saskaņā ar tām.

Kognitīvā attīstība – ietver psihiskās aktivitātes veidus, kas rada intelektuālu inteliģenci. Izglītojamajam ir jāatrod veidi, kā saprast, atcerēties un risināt problēmas, kā mijiedarboties ar vidi, kurā viņš atrodas. Kognitīvās attīstības procesu sistēma izskaidro atmiņas, domāšanas, uztveres lomu.

Izglītojamo ar GAT uzvedība formējas jau agrā bērnībā. To ietekmē gan veselības stāvoklis, gan individuālās īpatnības, gan arī uzvedības normas, kas tiek iegūtas caur pieredzi noteiktā sociālā vidē. Liela nozīme ir ģimenei, jo, kādas attiecības un uzvedības tradīcijas ir ģimenē, tādas apgūst arī izglītojamais. Tā ir viņa pirmā iegūtā pieredze.

Izglītojamo ar GAT uzvedības izvērtēšanu un korekciju būtu nepieciešams sākt jau pirmsskolas izglītības iestādēs, iesaistot šajā procesā pedagogus, psihologus, vecākus un aizbildņus, ja nepieciešams, arī sociālos dienestus, medicīnas darbiniekus. Visas atbalsta komandas saskaņots darbs dod iespēju mērķtiecīgi un organizēti vadīt uzvedības korekcijas darbu. Ja ir radušās uzvedības problēmas, galvenais uzdevums ir noskaidrot problēmu patieso iemeslu. Pedagogs var mainīt izglītojamā uzvedību tikai tad, ja ir skaidri saprotams patiesais uzvedības pārkāpumu cēlonis. Ir svarīgi atcerēties, ka izglītojamie ar GAT ir viegli ietekmējami. Viņi bieži vien **neapzinās savas uzvedības sekas**.

Uzvedības normu apguves organizācija jāsāk ar pirmo dienu, kad izglītojamais ir ieradies izglītības iestādē – jāmača sasveicināties, ievērot iekšējās kārtības noteikumus izglītības iestādē, grupiņā, klasē u. c. Ja visiem izglītojamiem tiek izvirzītas vienotas prasības, tiek mācītas uzvedības normas un pamatprincipi, tad uzlabojas (kaut daļēji) uzvedība arī tiem, kuriem ar to ir problēmas.

Lai pedagogs varētu novērtēt izglītojamo ar GAT uzvedību, ir jāveic regulāra izglītojamo novērošana, uzvedības prasmju izaugsmes dinamikas analīze. Mācību gada laikā uzvedības vērtēšanu ieteicams veikt vismaz trīs reizes: ievadvērtēšana (diagnosticējošā vērtēšana) – veic septembrī, uzsākot mācību gadu, kārtējā vērtēšana – veic decembra beigās vai janvāra sākumā, nobeiguma vērtēšana (summatīvā vērtēšana) – veic maijā, mācību gadu noslēdzot.

4.1. UZVEDĪBAS IZVĒRTĒŠANA PIRMSSKOLAS VECUMPOSMA IZGLĪTOJAMIEM AR GARĪGĀS ATTĪSTĪBAS TRAUCĒJUMIEM

Katram izglītojamajam ar GAT, dzīvojot noteiktā sociālā vidē, ar noteiktām veselības problēmām, veidojas savs uzvedības modelis, ģimenes un sociālās vides ietekmē bieži vien negatīvs, tāpēc ir svarīgi uzvedības normu apguvi un korekciju sākt jau pirmsskolas vecumposmā.

Izglītojamie ar GAT uz pirmsskolas izglītības iestādi atnāk ar dažādām uzvedības problēmām – citi neievēro disciplīnu, noteikumus, ir agresīvi, nesavaldīgi, viegli uzbudināmi, citi, otrādi – ir noslēgti, klusi, lēnīgi, kautrīgi, nekontaktējas ar pārējiem. Ir arī tādi izglītojamie, ar kuriem problēmas nerodas – viņi ir draudzīgi, labsirdīgi, disciplinēti, ievēro visas noteiktās pedagogu prasības. Līdz ar to pedagogiem, lai novērstu izglītojamo uzvedības problēmas un iemācītu uzvedības normas, kas vēlāk palīdzēs viņiem iejusties klases kolektīvā, uzsākot mācības sākumskolā, jāpalīdz izglītojamiem apgūt virkni dažādu uzdevumu, saistītu ar uzvedības normu apguvi. Izglītojamie ir jāiemāca

- veidot pozitīvas attiecības ar citiem cilvēkiem – vienaudžiem, pieaugušajiem;
- ievērot noteikumus un pedagogu prasības grupiņā un izglītības iestādē;
- ievērot dienas režīmu;
- pildīt uzticētos pienākumus;
- izteikt savas vēlmes un domas;
- izprast savas emocijas (prieks, dusmas u. c.).

Pedagogiem ir svarīgi noteikt, kāds ir izglītojamo uzvedības problēmu cēlonis. Tikai noskaidrojot patieso iemeslu, pedagogi var sākt korekcijas darbu. Uzvedības izvērtēšanu pirmsskolas izglītības iestādē izglītojamiem ar GAT ieteicams veikt ne retāk kā trīs reizes mācību gada laikā.

IEVADVĒRTĒŠANA JEB DIAGNOSTICĒJOŠĀ VĒRTĒŠANA

Ievadvērtēšanu jeb diagnosticējošo vērtēšanu veic mācību gada sākumā, izglītojamiem atnākot uz pirmsskolas izglītības iestādi, lai pedagogi varētu iegūt informāciju par izglītojamo uzvedību. **Ieteicamie metodiskie paņēmieni:** novērošana – katra izglītojamā novērošana visas dienas garumā dažādu nodarbību un situāciju laikā; anketēšana – vecāku un aizbildņu anketēšana par to, kādas uzvedības normas izglītojamais ir apguvis mājās, kādas problēmas, saistībā ar uzvedību, izglītojamajam ir mājās u. c. (skatīt 4.1. pielikumu); pārrunas – individuālas pārrunas ar izglītojamiem un viņu vecākiem un aizbildņiem, lai izprastu radušās problēmas. Var veikt arī izglītojamo anketēšanu (ja izglītojamais runā un var atbildēt uz jautājumiem), tikai atbildes pieraksta pedagogs. Tā rezultātā pedagogi noskaidro nepieciešamos jautājumus saistībā ar uzvedību, izvirza mērķi un uzdevumus uzvedības normu apguvei un korekcijai, izvēlas nepieciešamās metodes un darba formas.

KĀRTĒJĀ VĒRTĒŠANA

Kārtējo vērtēšanu veic decembra beigās vai janvāra sākumā. Tā sniedz informāciju par uzvedības normu apguves un korekcijas procesa norisi – vai izvirzītais mērķis un uzdevumi, izvēlētās metodes ir devušas pozitīvus rezultātus. Ja nav iegūts vēlamais rezultāts, nepieciešams uzzināt iemeslus – veselības stāvoklis, sociālā vide, kurā izglītojamais dzīvo, motivācijas trūkums apgūt noteiktas uzvedības normas, vienaudžu ietekme u. c. Pedagogiem noteikti jākonsultējas ar izglītības iestādes psihologu, speciālās psihiskās attīstības noviržu pirmsskolas skolotāju, ja nepieciešams, sociālajiem dienestiem un medicīnas darbiniekiem, lai turpinātu uzvedības normu apguves un korekcijas darbu. **Ieteicamie metodiskie paņēmieni:** novērošana, pārrunas, darbu mapes.

NOBEIGUMA JEB SUMMATĪVĀ VĒRTĒŠANA

Nobeiguma jeb summatīvās vērtēšanas rezultātā pedagogi summē iegūtos rezultātus un izvērtē izglītojamo izaugsmes dinamiku uzvedības normu apguves un korekcijas procesā visa mācību gada laikā. **Ieteicamie metodiskie paņēmieni:** novērošana, vecāku un aizbildņu anketēšana, pārrunas, darbu mapes.

METODES UN DARBA FORMAS UZVEDĪBAS NORMU APGUVĒI UN KOREKCIJAI

Rotaļa – uzvedības normu apguves un korekcijas procesā pirmsskolas izglītības iestādēs vislabāk darbojas rotaļas metode. Šajā gadījumā rotaļa veic audzinošo funkciju – palīdz iegūt izglītojamiem pieredzi par uzvedību, tās normām sabiedrībā. Ar tās palīdzību tiek atainota reālā situācija par apkārtējo pasauli. Izglītojamie sāk sevi identificēt ar noteiktām lomām, mācās ievērot un pierod pie noteiktiem spēles noteikumiem. Rotaļām ir jānotiek pedagogu klātbūtnē, lai viņi jebkurā brīdī varētu palīdzēt izglītojamiem, ja rotaļas laikā rodas konfliktsituācijas – strīdi, fiziska spēka pielietošana u. c.

Pasaku lasīšana un demonstrējums – pirmsskolas vecumposma izglītojamo uzvedības normu apguvē var palīdzēt arī pasaku lasīšana un animācijas filmu skatīšanās. Izglītojamie, klausoties pasaku vai skatoties animācijas filmu, identificē sevi ar kādu no pasaku varoņiem – parasti tas ir pozitīvais varonis. Tā rezultātā izglītojamais, iedomājoties, ka tas notiek ar viņu pašu, iegūst jaunas, pozitīvas emocijas, kas var palīdzēt arī uzvedības normu apguvē. Pedagogam tikai ir jāizvēlas pasakas atbilstoši izglītojamo vecumam un veselības stāvoklim, ar interesantiem un pamācošiem pozitīvajiem varoņiem.

Pārrunas – to rezultātā pedagogam, pārrunājot konkrētu situāciju, ir jānudina izglītojamiem izteikt savas domas, jāvērtē savas uzvedības, attieksmi pret citiem grupas biedriem, atbildību par savu rīcību. Pedagogam ar sapratni un uzmanību ir jāuzklausā katrs izglītojamais.

Pozitīvs pastiprinājums – lai uzvedības normu apguves un korekcijas process ar pirmsskolas vecumposma izglītojamiem ar GAT noritētu sekmīgi, nepieciešams nodibināt pozitīvu un emocionālu kontaktu starp izglītojamiem un pedagogiem. Var motivēt ar pozitīvu pastiprinājumu – uzslavām, iedrošinājumu, pozitīvu vērtējumu u. c. Izglītojamie sākumā jāuzslavē par pozitīvo rezultātu, tikai tad ļoti uzmanīgi jāpārrunā kļūdas.

Pasākumi – dažādi pasākumi grupiņā vai izglītības iestādē, kuros jācenšas iesaistīt visi izglītojamie, māca būt atbildīgiem, ievērot uzvedības noteikumus dažādās dzīves situācijās.

Pedagoga paraugs – pedagogiem ar savu attieksmi pret citiem cilvēkiem, savu pozitīvo uzvedību izglītojamiem ir jāparāda un jāvēl, kā ir jāievēro uzvedības normas sabiedrībā.

Grupā noteikti jābūt **vienotām prasībām**, kas jāievēro visiem izglītojamiem – nedrīkst būt izņēmumi. Tas sekmē disciplinētību. Uzvedības normu apguves un korekcijas darbs ir **komandas darbs**, kurā iesaistās ģimene, pedagogi, speciālās psihiskās attīstības noviržu pirmsskolas pedagogs, speciālās fiziskās attīstības noviržu pirmsskolas izglītības pedagogs, psihologs, logopēds, ja nepieciešams, sociālie un medicīniskie darbinieki. Ļoti svarīgi audzināšanas procesā iesaistīt vecākus un aizbildņus, jo šajā vecumposmā izglītojamie uzvedības normas apgūst tieši ģimenē. Dažreiz ir nepieciešams veikt korekcijas darbu arī ar izglītojamo vecākiem ģimenes iekšienē esošo problēmu dēļ. Atbalsta komandas un sociālo dienestu darbs var palīdzēt mainīt vai uzlabot ģimenē uzvedības noteikumus. Diemžēl realitātē bieži vien notiek tā, ka ģimene tomēr neiesaistās sava bērna audzināšanā un problēmu risināšanā. Līdz ar to pedagogi kļūst par galvenajiem izglītojamo audzinātājiem un padomdevējiem.

Izglītojamo uzvedības normu apguves un korekcijas rezultātus var apkopot dažādās tabulās ar izstrādātiem kritērijiem, kur jebkurš interesents (pedagogi, psihologi, vecāki u. c.) var aplūkot izglītojamo uzvedības izaugsmi (skatīt 4.3. pielikumu). Lai rezultāti būtu labi pārskatāmi, tos var apkopot grafiski, tāpat kā sociālo prasmju vērtēšanas rezultātus.

REKOMENDĀCIJAS PEDAGOGIEM UZVEDĪBAS NORMU APGUVĒ UN IZVĒRTĒŠANĀ IZGLĪTOJAMIEM AR GAT PIRMSSKOLAS VECUMPOSMĀ

- *Lai izglītojamo ar GAT uzvedības normu apguve un korekcija būtu sekmīga, regulāri veiciet izglītojamo uzvedības normu izpēti, izvērtēšanu un izaugsmes dinamikas analīzi! Atzīmējiet jebkuras izglītojamā izmaiņas uzvedībā – gan pozitīvās, gan negatīvās!*
- *Māciet izglītojamos ievērot vienotas prasības un uzvedības normas grupiņā, iekšējās kārtības noteikumus izglītības iestādē!*
- *Veidojiet robežas! Māciet, ko drīkst un ko nedrīkst darīt! Tas palīdzēs izglītojamiem disciplinēties.*
- *Atcerieties! Vienmēr ir jābūt kopā ar izglītojamiem, lai jebkurā brīdī varētu viņiem palīdzēt, ja rotaļas, spēles vai pastaigas laikā rodas konfliktsituācijas – strīdi, fiziska spēka pielietošana u. c.*
- *Sadarbojieties ar izglītojamo vecākiem, izglītības iestādes atbalsta komandu, sociālajiem dienestiem! Tas palīdzēs risināt radušās problēmas.*
- *Pārrunājiet ar izglītojamiem, kas ir laba un slikta uzvedība! Izskaidrojiet, kādas sekas ir labai un kādas sliktai uzvedībai!*
- *Lieliet, slavējiet, pozitīvi novērtējiet izglītojamos par labu uzvedību!*
- *Ja izglītojamais ar agresīvu uzvedību apdraud sevi un citus grupiņā, tad aizvediet viņu uz citu telpu, ja nepieciešams, atstājiet vienatnē vai lūdziet psihologa, medicīnas darbinieka u. c. speciālista palīdzību!*
- *Esiet pozitīvs paraugs izglītojamiem!*
- *Panāciet emocionālu kontaktu ar izglītojamiem!*

4.2. UZVEDĪBAS IZVĒRTĒŠANA SĀKUMSKOLAS VECUMPOSMĀ IZGLĪTOJAMIEM AR GARĪGĀS ATTĪSTĪBAS TRAUCĒJUMIEM

Ja izglītojamie ar GAT sāk apmeklēt sākumskolu pēc pirmsskolas izglītības iestādes, tad viņi jau korekcijas rezultātā attīstošā vidē ir apguvuši noteiktas uzvedības normas. Šie izglītojamie jau ir iemācījušies sadarboties, komunicēties ar vienaudžiem un pieaugušajiem, ievērot prasības izglītības iestādē u. c. Grūtāk ir tiem izglītojamiem, kuri nav apmeklējuši pirmsskolas izglītības iestādi, jo viņu uzvedības normu pieredze nav tik bagāta – tā ir iegūta tikai ģimenē, tajā sociālajā vidē, kur viņi dzīvojuši – bieži vien tā ir negatīva pieredze. Līdz ar to 1. klasē mācību gada sākumā ir svarīgi noskaidrot katra izglītojamā uzvedības normu apguves līmeni.

Mācoties sākumskolā, izglītojamiem ir jāapgūst noteiktas uzvedības normas. Viņiem ir jāiemācās

- ievērot izglītības iestādes iekšējās kārtības noteikumus, pedagoga prasības klasē un stundās, jāzina savas tiesības un pienākumi;
- atpazīt dažādas emocijas (dusmas, prieks, naidis u. c.), tās kontrolēt;
- veidot pozitīvas attiecības ar vienaudžiem un pieaugušajiem;
- uzklausīt citus;
- aizstāvēt sevi;
- neizraisīt konfliktsituācijas.

Lai uzvedības normu apguve un korekcija būtu sekmīga, regulāri jāveic izglītojamo uzvedības normu izpēte, izvērtēšana un izaugsmes dinamikas analīze, ieteicams ne retāk kā trīs reizes gadā.

IEVADVĒRTĒŠANA JEB DIAGNOSTICĒJOŠĀ VĒRTĒŠANA

Ievadvērtēšanas jeb diagnosticējošās vērtēšanas rezultātā pedagogi noskaidro, kādas uzvedības normas izglītojamie jau ir apguvuši, kādas problēmas viņiem ir saistībā ar uzvedību, izvēlas atbilstošu mērķi, uzdevumus un metodes, lai veiktu uzvedības normu apguvi un korekciju. Ievadvērtēšanu veic arī 2.–4. klasē, lai noskaidrotu, vai izglītojamo uzvedības dinamika ir saglabājusies iepriekšējā līmenī. **Ieteicamie metodiskie paņēmieni:** pedagoģiskā novērošana, pārrunas, vecāku un aizbildņu anketēšana par uzvedības normu apguvi un ievērošanu mājās (skatīt 4.1. pielikumu).

KĀRTĒJĀ VĒRTĒŠANA

Kārtējās vērtēšanas rezultātā pedagogi iegūst informāciju par to, vai mērķa, uzdevumu un metožu izvēle ir devusi pozitīvu rezultātu uzvedības normu apguvē un korekcijā. **Ieteicamie metodiskie paņēmieni:** novērošana, pārrunas, izglītojamo pašvērtējums, darbu mapes, situācijas analīze.

NOSLĒGUMA JEB SUMMATĪVĀ VĒRTĒŠANA

Noslēguma vērtēšanā summē visus iegūtos uzvedības normu apguves un korekcijas rezultātus, veic izaugsmes dinamikas izpēti. Iegūtos rezultātus var apkopot tabulās (skatīt 4.4. pielikumu). **Ieteicamie metodiskie paņēmieni:** novērošana, pārrunas, vecāku un aizbildņu anketēšana, izglītojamo pašvērtējums, darbu mapes. Var veikt arī izglītojamo anketēšanu – nelielas, vienkāršas, viegli saprotamas anketas. Ja izglītojamais pats nav spējīgs aizpildīt (neprot rakstīt vai tikai daļēji raksta), tad pedagogs uzdod jautājumus un atbildes ieraksta anketās.

IETEICAMIE METODISKIE PAŅĒMIENI

Pedagoģiskā novērošana – izglītojamie tiek novēroti gan mācību stundu laikā, gan starpbrīžos, gan dažādos klases un izglītības iestādes pasākumos. Pedagogiem ir iespēja novērot izglītojamās dabīgos apstākļos, kad viņi darbojas nepiespiesti. Pašiem izglītojamajiem nav jāzina, ka viņi tiek novēroti. Novērojot izglītojamās dažādās situācijās, pedagogi noskaidro, kāpēc ir radusies nevēlamā uzvedība – izglītojamais cenšas panākt uzmanību, atriebties, izrāda savu bezpalīdzību u. c. Par nevēlamas uzvedības iemeslu var būt arī izglītojamā veselības stāvoklis, nogurums, noskaņojums, nelabvēlīgas attiecības ģimenē. Novērošana sniedz informāciju arī par to, kas izraisa citas uzvedības problēmas – kāpēc izglītojamais nedraudzējas ar citiem klasesbiedriem, tiek apvainots, fiziski aizskarts.

Pašvērtējums – daudziem sākumskolas vecumposma izglītojamiem ar GAT ir zems pašvērtējums, viņi ļoti pārdzīvo visas neveiksmes. Citiem izglītojamiem, otrādi, ir pārāk augsts pašvērtējums. Izglītojamiem ar GAT ir jāiemācās adekvāti novērtēt sava uzvedību, tās pozitīvās un negatīvās sekas.

Anketēšana – gan vecāku, gan pašu izglītojamo anketēšanas rezultātā pedagogi iegūst nepieciešamo informāciju, lai varētu izvērtēt izglītojamo uzvedību mājās, salīdzināt to ar uzvedību izglītības iestādē un noteikt turpmākos uzdevumus uzvedības normu apguvei un korekcijai. Veicot izglītojamo anketēšanu, ir labāk, ja sākumskolas vecumposma izglītojamo anketas pedagogi aizpilda paši – ieraksta izglītojamo atbildes, jo daļa izglītojamo šajā vecumā nepietiekami ir apguvuši lasīšanas un rakstīšanas prasmes, ir izglītojamie, kuri vēl neprot rakstīt un lasīt. Jautājumiem jābūt īsiem, vienkāršiem, izglītojamiem labi saprotamiem.

Darbu mapes – izglītojamo dažādu anketu, zīmējumu, vingrinājumu, darba lapu, pašvērtējumu apkopošana darbu mapēs dod iespēju pedagogiem uzglabāt informāciju vienkopus un redzēt izglītojamo uzvedības normu apguves izaugsmi dinamikā.

Uzvedības normu apguves un korekcijas procesā sākumskolā, tāpat kā pirmsskolas izglītības iestādē, izglītojamiem ar GAT var izmantot dažādas metodes: stāstījums, skaidrojums, individuālas pārrunas, demonstrējums, lomu spēles, rotaļa, lasīšana.

METODES UN DARBA FORMAS UZVEDĪBAS NORMU APGUEVI UN KOREKCIJAI

Rotaļas un lomu spēles – sākumskolas vecumposma izglītojamiem tās ir svarīgākās metodes dažādu prasmju apguvē. Rotaļas un lomu spēles dod iespēju izglītojamajiem darboties kopā, apgūt prasmes strādāt komandā, ievērot konkrētus noteikumus. Tas pieradina pie disciplīnas, māca ievērot noteiktas uzvedības normas sabiedrībā.

Pārrunas – izglītojamie iesaistās pārrunās, izsaka savas domas, attieksmi pret noteiktajām uzvedības normām sabiedrībā, mācās izvērtēt savu uzvedību.

Tekstu lasīšana un analīze – tiek analizēts izlasītais teksts, pārrunātas dažādas dzīves situācijas, kuras ir aprakstītas tekstā.

Situāciju analīze – izglītojamie kopā ar pedagogiem pārrunā diskusijas veidā vai izspēlē lomu spēles veidā dažādas reālas dzīves situācijas saistībā ar uzvedības problēmām.

Pasākumi – uzvedības korekcijā liela loma ir izglītojamo iesaistīšanai dažādos klases un izglītības iestādes pasākumos – viņi kļūst disciplinētāki, apgūst uzvedības normas dažādās dzīves situācijās. Izglītojamie mācās uzņemties atbildību par savu rīcību konkrētā situācijā.

Pozitīvs pastiprinājums – izglītojamais nedrīkst sodīt par sliktu uzvedību, tas nemotivē to mainīt, bet bieži vien izraisa pretēju efektu – viņi vēl vairāk kļūst agresīvi, naidīgi noskaņoti. Pedagogiem sākumā ir jāizceļ izglītojamo pozitīvās īpašības, jāuzslavē, tikai pēc tam jāpārrunā trūkumi. Izglītojamajiem, kuriem ir zems pašvērtējums, palīdzēs pedagoga **pamudinājums, iedrošinājums, pozitīvs vērtējums**. Tā būs kā motivācija noticēt saviem spēkiem turpināt iesākto. Taču nevajag aizmirst, ka biežas uzslavas var kļūt par iemeslu tam, ka izglītojamais centīsies tikai uzslavu dēļ. Tiem izglītojamajiem, kuriem ir augsts pašvērtējums, palīdzēs dažādu situāciju analīze, izspēle, lai viņi reāli redzētu un iemācītos izprast savas spējas konkrētā situācijā.

Jau pirmajā klasē izglītojamie ir jāiepazīstina ar klases noteikumiem, izglītības iestādes iekšējās kārtības noteikumiem, viņu tiesībām un pienākumiem. Visiem izglītojamajiem ir jāizvirza vienotas prasības, jāiemāca veikt noteiktus pienākumus klasē. Tas veicina tādu izglītojamo uzvedības normu apguvi kā **disciplīna, atbildība, kārtība**. Pedagogiem ir jāseko visu noteikumu ievērošanai, jāveic regulāra un sistemātiska izglītojamo kontrole.

Sākumskolas vecumposmā izglītojamie ar GAT jau daļēji ir iemācījušies atpazīt savas emocijas. Pedagogiem ir jāiemāca izglītojamie pārvaldīt šīs emocijas, izprast to cēloni, kā arī to, kā šīs emocijas ietekmē viņu uzvedību, citu klasesbiedru un pieaugušo attieksmi pret viņiem.

Pašiem pedagogiem ir jāklūst par **pozitīvu paraugu** izglītojamajiem. Viņiem ar pozitīvu attieksmi pret citiem cilvēkiem, savu uzvedību jāparāda, kā ir jāievēro uzvedības normas sabiedrībā.

Noteikti ir jābūt sadarbībai ar vecākiem un aizbildņiem, sevišķi, ja izglītojamajam ir konstatētas uzvedības problēmas. Ja vecāki nevēlas vai atsakās sadarboties, tad darbā vēlams iesaistīt sociālo, bāriņtiesu, tiesībsargājošo dienestu darbiniekus, lai noskaidrotu situāciju ģimenē. Nepieciešamības gadījumā sociālajiem dienestiem ir jārisina problēmas ģimenes iekšienē.

SITUĀCIJAS APRAKSTS UN ANALĪZE SOCIĀLO UZVEDĪBAS IZVĒRTĒŠANAI UN UZLABOŠANAI SĀKUMSKOLĀ

Izglītojamais – zēns, 9 gadi.

Diagnoze – garīgās attīstības traucējumi F – 70.

Īss izglītojamā raksturojums **sākumā** – izglītojamā darbības mācību procesā bieži nav secīgas, izlaiž būtisko, neparedz rezultātu. Viņam ir vajadzīgs ilgs laiks, lai iekļautos stundas darbā. Pastāvīgi nepieciešama pieaugušo palīdzība. Zemas kon-

centrēšanās spējas, ātri apnīk pildīt uzdevumus. Vāji attīstītas salīdzināšanas un analīzes prasmes. Zēnam ir grūtības noteikt priekšmetu, parādību, īpašību līdzību un atšķirību. Attīstīta mehāniskā atmiņa. Vārdu krājums nav pietiekams viņa vecumam. Stundās bieži traucē citiem klasesbiedriem un skolotājam. Kad apnīk strādāt un sēdēt solā, sāk staigāt pa klasi. Uz skolotāja aizrādījumiem var reaģēt agresīvi – lietot necenzētus vārdus, vērstus pret skolotāju, citiem klasesbiedriem. Zēns fiziski normāli attīstīts, veikls, kustīgs. Ir tieksme pēc uzslavām un sasniegumiem. Patīk rotaļāties, organizēt rotaļas, piedalīties pasākumos. Cenšas klasē būt līderis, taču tas neizdodas. Tā kā vēlas, lai citi klasesbiedri viņam pakļautos, tad bieži konfliktē ar viņiem, kļūst agresīvs, var pielietot fizisku spēku. Ir nosliece melot. Izglītojamais nāk no sociāli nelabvēlīgas daudz bērnu ģimenes.

METODISKIE PAŅĒMIENI IZGLĪTOJAMĀ SOCIĀLO PRASMJU IZVĒRTĒŠANAI

Novērošana – izglītojamais tika novērots dažādos dienas momentos – stundās, starpbrīžos, mācību ekskursiju laikā, pasākumos. Klases audzinātāja novēroja, ka izglītojamais starpbrīžos labprāt komunicējas un rotaļājas ar citiem izglītojamiem, taču, ja kaut kas notiek ne pēc viņa prāta, tad kļūst agresīvs, pielieto fizisku spēku, lieto necenzētus vārdus. Tas pats notika arī stundās. Pedagoģe noskaidroja izglītojamā mājas apstākļus, sazinoties ar bāriņtiesu. Izrādījās, ka uzvedības problēmas ir saistītas ar izglītojamā mājas apstākļiem. Māte viena audzina 5 nepilngadīgus bērnus. Par viņu audzināšanu rūpējas minimāli – vairāk interesē personīgās dzīves nokārtošana. Tā kā zēnam ir GAT, tad pret viņu mājās agresīvi izturas citi ģimenes locekļi – izsmej viņu, apsūkā, fiziski iespaido.

Pārrunas – pedagoģe veica individuālas pārrunas ar izglītojamo. Viņa centās noskaidrot, kāpēc zēns pielieto fizisku spēku pret citiem klasesbiedriem. Izglītojamais savu nevēlamo uzvedību pamatoja ar to, ka viņam gribas būt klasē stiprākajam, labākajam, lai neviens par viņu nesmietos.

Izvirzītais mērķis – šajā gadījumā ir redzams, ka zēna uzvedību izglītības iestādē ietekmē ģimenes locekļu negatīvā attieksme pret viņu mājās, tāpēc skolā viņam pašam gribas pakļaut citus. Pedagoģe izvirzīja mērķi – uzlabot izglītojamā attiecības ar klasesbiedriem, novērst agresijas izpausmes, vērstas pret citiem.

IZMANTOTĀS METODES

Lai izpildītu noteikto mērķi, pedagoģe izvēlējās dažādas metodes.

Rotaļa – tā kā zēnam patīk būt līderim, tad, organizējot rotaļas, pedagoģe lūdza viņa palīdzību – uzaicināt visus izglītojamos uz rotaļu, palīdzēt sakārtot rotaļai nepieciešamos palīgrīkus (bumba, krēsli u. c.), sākt rotaļu. Pedagoģe visu laiku kontrolēja situāciju, lai nerastos konflikts, lai zēns, ja kaut kas neizdodas, nesāk agresīvi uzvesties.

Pārrunas – pedagoģe veica individuālas pārrunas ar izglītojamo. Piemēram, ja zēns atkal traucēja stundā, viņa pēc stundas pārrunāja izglītojamā uzvedību – *malacis, tu šodien labi strādāji, taču man nepatika tava uzvedība stundā*. Līdz ar to pedagoģe sākumā uzsvēra zēna sasniegumus stundā, padarīto, tikai pēc tam sāka runāt par viņa nelabvēlīgo uzvedību. Zēnam tika noorganizētas pārrunas ar izglītības iestādes psiholoģi. Arī pati skolotāja konsultējās ar izglītības iestādes psiholoģi un lūdza

palīdzību, kādas metodes izmantot šī zēna uzvedības pārkāpumu novēršanai un uzlabošanai.

Situācijas analīze – pedagoģe skolēniem klasē piedāvāja veikt kāda notikuma analīzi, lai skolēni iejustos lomā un mācītos novērtēt citu cilvēku uzvedību un rīcību noteiktā situācijā, izteiktu savas domas, pastāstītu, kā viņi rīkotos konkrētajā gadījumā. Pedagoģe, sekoja līdzi tam, lai nerastos konfliktsituācijas un strīdi pārrunu laikā.

Dalība pasākumos – tā kā zēnam patīk būt uzmanības centrā, tad pedagoģe iesaistīja dažādos izglītības iestādes pasākumos kopā ar citiem izglītojamiem. Zēns labprāt dziedāja, spēlēja teātri, deklamēja.

Izmantotie motivācijas veidi – zēnam patīk, ja pozitīvi novērtē viņa darbu, tāpēc pedagoģe izmantoja tādus motivācijas veidus kā uzslavas, iedrošinājums, pamudinājums, pozitīvs vērtējums. Taču tos var izmantot tikai tad, kad izglītojamais ir saņiedzis kādus pozitīvus rezultātus. Ja lieto nepārtraukti, tad tāds motivācijas veids nedarbojas. Uzslava ir jānopelna.

Sasniegtais rezultāts – izglītojamais, piedaloties dažādās rotaļās, pasākumos, izspēlējot dažādas situācijas, mācījās sadarboties un ievērot noteiktās uzvedības normas klasē, izglītības iestādē. Dalība pasākumos zēnu disciplinēja, veicināja atbildības sajūtas attīstību ne tikai par savu uzvedību, bet arī par citu klasesbiedru uzvedību pasākuma laikā. Zēns sāka saprast, ka agresīva uzvedība tikai izsauc negatīvu reakciju citos – neviens negrib draudzēties, sarunāties, rotaļāties. Māte diemžēl atteicās sadarboties ar izglītības iestādes pedagogiem. Ar viņu strādā sociālie dienesti. Konflikti vēl notiek starp zēnu un citiem izglītojamiem, taču tie ir mazinājušies, jo zēns cenšas ievērot uzvedības noteikumus. Līdz ar to tika sasniegts izvirzītais mērķis – uzlabotas izglītojamā attiecības ar klasesbiedriem, daļēji novērstas agresijas izpausmes, vērstas pret citiem.

REKOMENDĀCIJAS PEDAGOGIEM UZVEDĪBAS NORMU APGUVĒ UN IZVĒRTĒŠANĀ IZGLĪTOJAMIEM AR GAT SĀKUMSKOLAS VECUMPOSMĀ

- *Sistemātiski veiciet izglītojamo uzvedības novērošanu, izvērtēšanu un analīzi, lai nodrošinātu sekmīgu uzvedības normu apguvi un korekciju!*
- *Seko jiet katrām izglītojamā uzvedības izmaiņām!*
- *Noskaidrojiet uzvedības problēmu iemeslus (veselības stāvoklis, problēmas ģimenē, nogurums u. c.)! Tikai uzzinot patiesos nevēlamās uzvedības iemeslus, izvēlieties nepieciešamās metodes uzvedības normu apguvei un korekcijai!*
- *Dažādojiet metodes un darba formas izglītojamo uzvedības normu apguvē un korekcijā!*
- *Sadarbojieties ar vecākiem, izglītības iestādes atbalsta komandu, ja nepieciešams, sociālajiem dienestiem! Konsultējieties ar viņiem!*
- *Nesodiet izglītojamos par sliktu uzvedību! Izrunājiet ar izglītojamiem nevēlamās uzvedības iemeslus! Veiciet individuālas pārrunas ar katru izglītojamo un izskaidrojiet viņa uzvedības sekas!*
- *Iemāciet izglītojamos ievērot izglītības iestādes iekšējās kārtības noteikumus! Sekojiet tam, lai izglītojamie ievēro noteiktās prasības klasē un stundās!*

- *Izskaidrojiet izglītojamiem viņu tiesības un pienākumus!*
- *Māciet izglītojamos atpazīt dažādas emocijas un kontrolēt tās!*
- *Neignorējiet izglītojamā dusmas un agresiju, bet pievērsiet tām uzmanību! Runājiet ar izglītojamo, lai noskaidrotu situāciju!*
- *Ar savu pozitīvu piemēru parādiet izglītojamiem, kā jāievēro uzvedības normas sabiedrībā!*
- *Atrodiet laiku individuālām pārrunām ar izglītojamiem!*

4.3. UZVEDĪBAS IZVĒRTĒŠANA PAMATSKOLAS VECUMPOSMA IZGLĪTOJAMIEM AR GARĪGĀS ATTĪSTĪBAS TRAUCĒJUMIEM

Atnākot uz pamatskolu, izglītojamie ar GAT jau ir apguvuši noteiktas uzvedības normas sākumskolā, taču var rasties dažādas uzvedības problēmas saistībā ar vidi, kurā viņi dzīvo un pusaudžu vecumu. Izglītojamie šajā vecumposmā bieži vien nonāk konfliktā ar sevi, vienaudžiem, pieaugušajiem, daļa no viņiem kļūst agresīvi, nesavaldīgi, viegli aizvainojami, trūkst līdzjūtības, žēlastības pret citiem. Daļa izglītojamo, otrādi, noslēdzas sevī, kļūst bailīgi, viegli pakļaujas citu ietekmei.

Šajā vecumposmā izglītojamiem ar GAT svarīgs citu vienaudžu vai vecāko skolas biedru viedoklis, kā rezultātā daļa izglītojamo, gribēdami izcelties citu vidū, sāk zagt, klaiņot, neapmeklēt izglītības iestādi, lietot alkoholu, narkotikas. Viņi kļūst viegli ietekmējami. Tas viss negatīvi ietekmē personības veidošanos. Izglītojamo uzvedība bieži vien nonāk pretrunā ar sabiedrībā pieņemtajām normām. Pedagogiem rodas konfliktsituācijas ar izglītojamiem, tāpēc ir jāmeklē veidi un metodes, lai pamatskolas izglītojamo uzvedības normu apguves un korekcijas darbs dodu pozitīvu dinamiku. Sākumā ir jānoskaidro cēlonis, ar ko ir saistīti uzvedības traucējumi – veselības stāvoklis, sociālās vides, ģimenes, vienaudžu ietekme, vecumposma īpatnības u. c. Tikai tad ir jāuzsāk uzvedības korekcijas darbs.

Izglītojamie ar GAT noteikti ir jāiepazīstina ar viņu tiesībām, pienākumiem, atbildību, kas palīdzēs veidot uzvedības prasmes, sekmēs viņu disciplīnu. Uzvedības normu apguves un korekcijas darbā jāiesaista vecāki un aizbildņi, visi izglītības iestādes pedagogi, psihologs, sociālais pedagogs, medicīniskie darbinieki, dažreiz arī likumsargājošo iestāžu darbinieki, lai kopīgi risinātu uzvedības problēmas konkrētā situācijā.

Pusaudžu vecumposmā izglītojamiem ar GAT ir jāapgūst noteiktas uzvedības normas. Viņiem ir jāiemācās

- ievērot izglītības iestādes iekšējās kārtības noteikumus, sabiedrībā pieņemtās uzvedības normas;
- apzināties savas tiesības, pienākumus;
- izprast un kontrolēt savas emocijas;
- veidot pozitīvas un draudzīgas attiecības ar vienaudžiem un pieaugušajiem;
- izvērtēt savu uzvedību;
- apzināties nevēlamas uzvedības sekas.

Izglītojamo uzvedības izvērtēšanu ieteicams veikt vismaz trīs reizes mācību gada laikā. Tā ir ievadvērtēšana jeb diagnosticējošā vērtēšana, kārtējā vērtēšana un noslēguma jeb summatīvā vērtēšana.

IEVADVĒRTĒŠANA JEB DIAGNOSTICĒJOŠĀ VĒRTĒŠANA

Ievadvērtēšana jeb diagnosticējošā vērtēšana notiek mācību gada sākumā. Tās mērķis ir iegūt pedagogiem informāciju par to, kāda ir izglītojamo uzvedība, vai ir uzvedības problēmas. Līdz ar

to pedagogi izvērtē izglītojamo uzvedību, neatbilstošas uzvedības cēloņus un izstrādā plānu katra izglītojamā uzvedības korekcijai. **leteicamie metodiskie paņēmieni:** pedagoģiskā novērošana (katru izglītojamo novēro individuāli, dažādās situācijās – mācību stundās, nodarbībās, pasākumos u. c.), pārrunas, izglītojamo un viņu vecāku un aizbildņu anketēšana, lai pedagogi varētu izvērtēt izglītojamā uzvedības normu apguvi mājās.

KĀRTĒJĀ VĒRTĒŠANA

Kārtējā vērtēšana notiek mācību gada vidū. Tās mērķis ir iegūt informāciju par to, vai izvēlētās metodes izglītojamo uzvedības prasmju apguvei un korekcijai ir palīdzējušas gūt pozitīvu rezultātu. Tiek vērtēta katra izglītojamā uzvedība, noteikti turpmākie uzdevumi. Ja nav uzlabojumu, pedagogiem ir jānoskaidro iemesls – sociālās vides ietekme, veselības problēmas, nepietiekams pedagogu darbs, motivācijas trūkums u. c. Jāsadarbojas ar izglītības iestādes atbalsta komandu (psihologs, sociālais pedagogs, medicīnas darbinieks u. c.), ja nepieciešams – ar sociālajiem dienestiem. Labi, ja notiek sadarbība ar izglītojamā vecākiem un aizbildņiem. **leteicamie metodiskie paņēmieni:** novērošana, pārrunas, situācijas analīze, izglītojamo un viņu vecāku un aizbildņu anketēšana (skatīt 4.2. pielikumu), izglītojamo pašvērtējums, darbu mapes.

NOBEIGUMA VĒRTĒŠANA JEB SUMMATĪVĀ VĒRTĒŠANA

Nobeiguma jeb summatīvā vērtēšana notiek mācību gada beigās. Pedagogi iegūst trīs rezultātus, summē tos, izvērtē un izanalizē. Līdz ar to kļūst redzama katra izglītojamā izaugsmes dinamika uzvedības normu apguvē un korekcijā. Pedagogi var izvērtēt, kā izpildīti viņu izvirzītie uzdevumi, kā darbojas izvēlētās metodes un darba formas uzvedības problēmu risināšanai un normu apguvei. **leteicamie metodiskie paņēmieni:** novērošana, pārrunas, situācijas analīze, izglītojamo un viņu vecāku un aizbildņu anketēšana, izglītojamo pašvērtējums, darbu mapes.

METODISKIE PAŅĒMIENI UZVEDĪBAS NORMU APGUVEI UN KOREKCIJAI

Pedagoģiskās novērošanas rezultātā tiek noskaidrots, kādas uzvedības prasmes apguvuši izglītojamie, kā dažādās situācijās izpaužas viņu uzvedības problēmas, nevēlama uzvedība, kā tas ietekmē viņu fizisko un emocionālo attīstību. Izglītojamies var novērot gan savās, gan citu pedagogu nodarbībās un stundās, dažādos pasākumos.

Pārrunu un **anketēšanas** rezultātā pedagogi iegūst informāciju par izglītojamo zināšanām dažādos jautājumos saistībā ar uzvedību. Tiek iegūtas ziņas par to, no kādas sociālās vides izglītojamie nāk, kā tas ir ietekmējis viņu uzvedības normu apguvi, kādas ir viņu attiecības ar vienaudžiem, pieaugušajiem, ģimenes locekļiem. Vecāku un aizbildņu anketēšanas rezultātā pedagogi uzzina, kā izglītojamo vecāki izprot, kas ir uzvedība, uzvedības problēmas. Tiek iegūta informācija par izglītojamo uzvedības normu apguvi mājās, ģimenē, uzvedības problēmām, kā tās tiek risinātas. Pedagogu uzdotajiem jautājumiem jābūt precīziem, vienkāršiem, labi saprotamiem gan izglītojamiem, gan viņu vecākiem.

Situācijas analīzes metode – pedagogs izstāsta un apraksta izglītojamiem kādu konkrētu dzīves situāciju saistībā ar uzvedību. Izglītojamiem tiek dota iespēja novērtēt aprakstītā cilvēka uzvedību un rīcību noteiktā situācijā, izteikt savas domas, pastāstīt, kā viņi rīkotos konkrētajā gadījumā. Tas dod iespēju pedagogam noskaidrot izglītojamo attieksmi un domas par dažādiem uzvedības jautājumiem. Situācijas analīzi var īstenot ar diskusiju, lomu spēlēm, videofilmu. Pedagogam ir jākļūst par vadītāju un konsultantu.

Pašvērtējums – izglītojamie paši izvērtē savu uzvedību. Viņi mācās adekvāti izvērtēt sevi un uzņemties atbildību par savu rīcību.

Darbu mapes – pedagogi, apkopojot izglītojamo darbus mapēs (zīmējumi, anketas, testi, domraksti, darba lapas, pašvērtējums u. c.), uzglabā vienkopus informāciju un redz izglītojamo uzvedības normu apguves izaugsmi dinamikā.

METODES UN DARBA FORMAS UZVEDĪBAS NORMU APGUVĒI UN KOREKCIJAI

Stāstījums, skaidrojums – pedagoga stāstījums par kādu konkrētu situāciju, situācijas skaidrojums.

Lomu spēles – tās tiek virzītas uz apkārtējās pasaules izzināšanu, noteiktu darbību apgūšanu un radošu darbību. Tiek izspēlēta kāda konkrēta situācija no dzīves, saistībā ar uzvedību. Izglītojamie mācās iejusties situācijā, apzināties izspēlētajā situācijas pozitīvās un negatīvās puses, analizē, izsaka savu viedokli.

Individuālas pārrunas – pārrunu laikā atklājas izglītojamo iekšējās problēmas, uzskati, emocijas. Pārrunu laikā ir jāapspriež tie jautājumi, kuri interesē izglītojamos.

Konsultācijas – pedagogi uzklausa izglītojamos, radušās problēmas, palīdz tās atrisināt, dod padomu.

Demonstrējums – izglītojamiem piedāvā video filmu, kur tiek izspēlēta kāda konkrēta situācija, saistībā ar nevēlamu vai vēlamu uzvedību. Izglītojamie izvērtē redzēto, izsaka savas domas, izrunā, kā viņi rīkotos dotajā situācijā.

Pedagoga personīgais piemērs – pedagogi ar savu uzvedību demonstrē izglītojamiem, kā pareizi jāuzvedas, kā tas palīdz iekļauties sabiedrībā, komunicēties un veidot pozitīvas attiecības ar citiem cilvēkiem.

Pozitīvs pastiprinājums – uzslavas, sasniegumu pozitīva novērtēšana, iedrošinājums, pamudinājums.

Pasākumi – piedalīšanās izglītības iestādes un ārpus izglītības iestādes pasākumos arī māca izglītojamos ievērot noteikumus, pielāgoties noteiktai situācijai, disciplinē.

Uzvedības līgums – starp pedagogu un izglītojamo var noslēgt uzvedības līgumu uz kādu nelielu, konkrētu laiku par noteiktu uzvedības normu apgūšanu un ievērošanu. Līgumā ir jānorāda, ko grib sagaidīt no pedagoga un ko no izglītojamā. Uzvedības uzlabojumiem jābūt nelieliem, lai izglītojamais tos varētu sasniegt. Katrs līgums tiek slēgts individuāli, tikai ar vienu izglītojamo.

Lai izglītojamo uzvedības normu apguves un korekcijas izvērtēšana būtu labi pārskatāma, var izmantot uzvedības izvērtēšanas tabulas pēc izstrādātiem kritērijiem (skatīt 4.5. pielikumu). Uzvedības normu apguves un korekcijas dinamiku uzskatāmībai var izmantot grafiskus attēlus (skatīt 3.10. pielikumu), tāpat kā sociālo prasmju apgūvē. Tā rezultātā vienkopus tiek apkopota informācija par katra izglītojamā ar GAT uzvedības normu apguves un korekcijas rezultātiem.

SITUĀCIJAS APRAKSTS UN ANALĪZE UZVEDĪBAS IZVĒRTĒŠANAI UN UZLABOŠANAI PAMATSKOLAS IZGLĪTĪBAS IESTĀDĒ

Izglītojamais – pusaudzis, mācās 9. klasē.

Diagnoze – garīgās attīstības traucējumi, F 70, mēles kustību traucējumi, dizartrijs (fonētiski runas traucējumi, kas radušies runas kustību analizatora centrālās daļas organiska bojājuma rezultātā un izpaužas kā skaņu veidošanas, balss un runas tempa traucējumi).

Īss izglītojamā raksturojums – izglītojamais mācās 9. klasē. Uzmanība ir nenoturīga, atmiņa pazemināta, iegaumē lēni, mehāniski, ātri aizmirst. Pusaudzim ir vāji attīstītas analīzes, salīdzināšanas un vispārināšanas spējas. Valoda neskaidra, fo-

nemātiskā dzirde neattīstīta. Vārdu krājums nepietiekams. Lasa lēni. Izlasīto saprot, taču pastāstīt nespēj. Emocionāli viegli uzbudināms, satraucams. Izteikta agresivitāte. Kolektīvā nav autoritātes. Pašapkalpošanās iemaņas apguvis, taču praktiski ne vienmēr tās pielieto. Bieži kavē stundu sākumus vai vispār neapmeklē tās. Stundās bieži vien traucē citiem izglītojamiem un pedagogam. Var lietot arī necenzētus vārdus, ja ir ļoti aizkaitināts. Nāk no sociāli nelabvēlīgas vides – vecāki lieto alkoholu, bezdarbnieki.

METODISKIE PAŅĒMIENI IZGLĪTOJAMĀ UZVEDĪBAS IZVĒRTĒŠANAI

Novērošana – izglītojamais tika novērots mācību stundu laikā, starpbrīžos, dažādos izglītības iestādes pasākumos. Pedagogi novēroja, ka izglītojamais bieži vien ir agresīvs, nedisciplinēts, neievēro iekšējās kārtības noteikumus. Sadarbojoties ar sociālajiem dienestiem, pedagogi noskaidroja izglītojamā mājas apstākļus. No tā varēja secināt, ka viņa uzvedību lielā mērā ir ietekmējusi sociāli nelabvēlīgā vide, kurā zēns dzīvo.

Pārrunas – pedagogi pārrunāja ar izglītojamo (individuāli, bez citu klasesbiedru klātbūtnes) dažādas situācijas, kad viņa uzvedība bija neatbilstoša noteiktajiem iekšējās kārtības noteikumiem. Izglītojamais to pamatoja dažādi – slikts garastāvoklis, kaitina kāds noteikts skolotājs vai skolas biedrs, nepatīk, nav interesants stundā apgūstamais materiāls. Dažreiz viņš vispār nevarēja izskaidrot neadekvātas uzvedības iemeslu. Savu uzvedību izglītojamais neuzskatīja par nepieņemamu.

Izvirzītais mērķis – uzlabot izglītojamā uzvedību stundās, izmantojot uzvedības līgumu dabaszinības stundās.

IZMANTOTĀS METODES

Pārrunas – izglītojamais un pedagogs pārrunāja izglītojamā uzvedību dabaszinību stundās, kā arī pedagogs centās noskaidrot, kāpēc zēns kavē stundas. Pārrunu rezultātā noskaidrojās, ka izglītojamais nevar īsti pateikt, kāpēc kavē dabaszinību stundas. Uzvedību klasē izskaidroja ar to, ka citi klasesbiedri viņam traucē koncentrēties, uzdodot jautājumus pedagoģei, runājot. Līdz ar to viņš kļūstot dusmīgs un agresīvs. Pedagoģe piedāvāja zēnam izstrādāt uzvedības līgumu, kas sākumā pusaudzī izsauca neizpratni.

Skaidrojums – pedagogs pusaudzim izskaidroja, kas ir uzvedības līgums, kā tas tiks sastādīts, kāpēc tiks sastādīts.

Uzvedības līgums – starp pedagogu un izglītojamo tika noslēgts uzvedības līgums (skatīt 4.6. pielikumu) uz neilgu, konkrētu laiku (2 nedēļām) par noteiktu uzvedības normu ievērošanu dabaszinību stundās. Lai gan pusaudzis neuzskatīja, ka viņa uzvedība ir nepieņemama, tomēr piekrita sastādīt līgumu, jo viņu tas ieinteresēja. Līgumā tika norādītas gan pedagoga, gan izglītojamā apņemšanās. Līgumu sastādīja izglītojamais un pedagogs kopā, abi parakstīja.

Izmantotie motivācijas veidi – uzslava, iedrošinājums, pamudinājums, pozitīvs vērtējums. Izmantotie motivācijas veidi arī palīdzēja uzlabot izglītojamā uzvedību dabaszinību stundās, jo viņam patīk, ja paslavē, pozitīvi novērtē izdarīto.

Sasniegtais rezultāts – izglītojamajam bija interesanti noslēgt līgumu ar skolotāju. Viņš centās ievērot līguma noteikumus. Stundu sākumi netika vairāk kavēti, taču

vēl bija dažas nesaskaņas ar klasesbiedriem stundās, lai gan pusaudzis centās uzvesties pieklājīgi, atbilstoši uzvedības noteikumiem stundā. Zēns centās arī izpildīt visus pedagoģes norādījumus un uzdevumus dabaszinību stundās. Līdz ar to tika sasniegts izvirzītais mērķis – uzlabota izglītojamā uzvedība stundās. Uzvedības līgumu nevar izmantot visu laiku, jo tad metode kļūs neefektīva. Šajā gadījumā ir nepieciešama arī sadarbība ar izglītības iestādes psihologu, citiem pedagogiem, sociālajiem dienestiem, lai uzlabotu zēna uzvedību, jo ir redzama nelabvēlīgā tās sociālās vides ietekme, kurā izglītojamais dzīvo ārpus izglītības iestādes.

REKOMENDĀCIJAS PEDAGOGIEM UZVEDĪBAS NORMU APGUVĒ UN IZVĒRTĒŠANĀ IZGLĪTOJAMIEM AR GAT PAMATSKOLAS VECUMPOSMĀ

- *Laicīgi uzsāciet izglītojamo uzvedības problēmu izvērtēšanu un risināšanu!*
- *Iesaistiet uzvedības problēmu risināšanā, izvērtēšanā un korekcijā izglītojamo vecākus un aizbildņus, citus pedagogus, izglītības iestādes atbalsta komandu, sociālos dienestus!*
- *Piedāvāriet izglītojamiem tādas uzvedības normu apguves un problēmu risināšanas metodes un darba formas, kas atbilst viņu interesēm, spējām, veselības stāvoklim!*
- *Iepazīstiniet izglītojamos ar viņu tiesībām, pienākumiem, atbildību! Sekojiet tam, lai viņi ievērotu izglītības iestādes iekšējās kārtības noteikumus!*
- *Izmantojiet izglītojamā dusmas un agresiju, lai saskatītu, kādas problēmas aiz tām slēpjas!*
- *Sniedziet izglītojamiem psiholoģisku atbalstu, uzklausiet viņus, esiet uzmanīgi pret viņu vajadzībām!*
- *Kļūstiet par pozitīvas, neagresīvas, adekvātas uzvedības paraugu izglītojamiem!*
- *Māciet izglītojamos izprast sevi, savas emocijas!*
- *Nodibiniet emocionālu kontaktu ar katru izglītojamo!*
- *Atrodiet laiku individuālām pārrunām ar izglītojamo par viņam aktuālām tēmām!*

4.4. UZVEDĪBAS IZVĒRTĒŠANA PROFESIONĀLĀS IZGLĪTĪBAS VECUMPOSMĀ IZGLĪTOJAMIEM AR GARĪGĀS ATTĪSTĪBAS TRAUCĒJUMIEM

Izglītojamiem ar GAT, mācoties profesionālās izglītības klasēs, turpinās personības veidošanās – viņi apgūst izvēlēto profesiju, sabiedrībā noteiktās sociālās un uzvedības normas, sasniedz zināmus panākumus, atbilstoši savam veselības stāvoklim, interesēm, individuālajām īpatnībām un spējām, tāpēc ir svarīgi attīstīt izglītojamos pareizu vērtību izpratni, jo tas palīdzēs iekļauties sabiedrībā un kolektīvā, uzsākot patstāvīgu dzīvi.

Izglītojamie, atnākot mācīties uz profesionālās izglītības klasi, jau ir apguvuši noteiktas uzvedības normas. Daļa no viņiem apzinās savus trūkumus, cenšas tos labot, prot pārvaldīt savas emocijas, ievēro sabiedrībā noteiktās uzvedības normas, ir pozitīvi motivēti apgūt profesiju. Ar tādiem izglītojamiem parasti nerodas nekādas uzvedības problēmas. Taču ir daļa izglītojamo, kuriem ir nozīmīgas uzvedības problēmas. Tās ir konfliktsituācijas ne tikai ar klasesbiedriem un pedagogiem, bet arī ar tiesībsargājošajām iestādēm – viņi kļūst, lieto narkotikas, alkoholu, zog, fiziski iespaido citus vien-

audžus un vājākos u. c. Iemesli tam var būt dažādi – veselības problēmas, sociālās vides ietekme, kurā izglītojamie dzīvo vai arī abi faktori kopā.

Tā kā izglītojamiem ar GAT ir pastiprinātas seksuālās vajadzības, tad viņi agri, jau pusaudžu vecumposmā, uzsāk dzimumdzīvi, nav izvēlīgi partneros – ir tikai svarīgi apmierināt savas seksuālās tieksmes. Tāpēc jauniešiem var kļūt par prostitūtām, agri dzemdēt bērnus, bet jaunieši var būt agresīvi, izvarot. Lai tā nenotiktu, pedagogiem, sociālajiem darbiniekiem, psihologiem kopā ar tiesībsargājošo iestāžu un medicīnas darbiniekiem, ir jāveic milzīgs darbs, lai izglītojamus motivētu apgūt un ievērot sabiedrībā pieņemtās uzvedības normas. Liela nozīme šajā gadījumā ir tai videi un atmosfērai, kuru piedāvā pedagogi un izglītības iestādes atbalsta komanda. Pedagogiem jābūt pozitīvi noskaņotiem, saprotošiem, pacietīgiem, strādājot ar šiem izglītojamiem.

Mācoties profesionālās izglītības klasēs, jauniešiem ir jāapgūst visas svarīgākās uzvedības normas, kuras būs viņiem nepieciešamas turpmākajā dzīvē. Viņiem jāprot

- veidot pozitīvas attiecības ar vienaudžiem un pieaugušajiem;
- pozitīvi ietekmēt citus vienaudžus;
- iesaistīties sabiedriskajā dzīvē;
- izvērtēt savu uzvedību;
- izprast un izskaidrot savas emocijas, kontrolēt tās;
- respektēt citu emocijas;
- aizstāvēt sevi;
- izprast deviantas uzvedības sekas;
- veidot pozitīvas attiecības ar pretējo dzimumu.

Profesionālās izglītības klasēs izglītojamo uzvedību var vērtēt tāpat kā citos izglītības posmos – trīs reizes mācību gada laikā.

IEVADVĒRTĒŠANA JEB DIAGNOSTICĒJOŠĀ VĒRTĒŠANA

Ievadvērtēšanas jeb diagnosticējošās vērtēšanas rezultātā pedagogi noskaidro, kādas uzvedības normas izglītojamie ir apguvuši, kādas uzvedības problēmas pastāv u. c. jautājumus. Ievadvērtēšanā iegūtie rezultāti dod iespēju pedagogiem izvirzīt mērķi un uzdevumus uzvedības korekcijai. Vēlams sadarboties ar izglītības iestādes atbalsta komandu – psihologu, medicīnas darbiniekiem, nepieciešamības gadījumā arī sociālajiem dienestiem, vecākiem, lai veicinātu izglītojamo uzvedības izmaiņas. **Ieteicamie metodiskie paņēmieni:** novērošana (notiek mācību stundu laikā, starpbrīžos, pasākumos u. c.), pārrunas, situāciju analīze, izglītojamo anketēšana (piedāvā īsus, viegli saprotamus jautājumus par konkrēto tēmu), izglītojamo pašvērtējums, testi.

KĀRTĒJĀ VĒRTĒŠANA

Kārtējās vērtēšanas rezultātā pedagogi iegūst informāciju par to, kā izvirzītais mērķis, uzdevumi, izvēlētais metodes un darba formas darbojas izglītojamo uzvedības normu apgūvē un korekcijā. Ja nav uzlabojumu, noskaidro cēloņus – izglītojamā veselības stāvoklis, motivācijas trūkums, nepareizu metožu izvēle, nepietiekama sadarbība starp atbalsta komandas dalībniekiem u. c. **Ieteicamie metodiskie paņēmieni:** novērošana, pārrunas, situāciju analīze, izglītojamo anketēšana, izglītojamo pašvērtējums, testi, darbu mapes.

NOSLĒGUMA JEB SUMMATĪVĀ VĒRTĒŠANA

Noslēguma jeb summatīvās vērtēšanas rezultātā pedagogi summē iegūtos rezultātus, veic to analīzi. **Ieteicamie metodiskie paņēmieni:** novērošana, pārrunas, situāciju analīze, izglītojamo anketēšana, darbu mapes, izglītojamo pašvērtējums, testi. Iegūtos rezultātus var apkopot uzvedības

izvērtēšanas tabulās (skatīt 4.6. pielikumu) pēc izstrādātiem vērtēšanas kritērijiem. Uzskatāmībai uzvedības apguves izaugsmes dinamiku var attēlot grafiski, līdzīgi kā sociālo prasmju apgūvē (skatīt 3.10. pielikumu).

METODES UN DARBA FORMAS UZVEDĪBAS NORMU APGŪVEI UN KOREKCIJAI

Individuālās pārrunas – pārrunu rezultātā pedagogi uzzina, kāpēc ir radušās dotās problēmas, ko izglītojamie ir darījuši, lai tādu uzvedības problēmu nebūtu, kas viņus ir atbalstījis, vai viņi vispār ir guvuši atbalstu u. c.

Situācijas analīze – pedagogs kopā ar izglītojamiem izrunā un izanalizē kādu konkrētu gadījumu saistībā ar uzvedību. Situācijas analīzi var piedāvāt izglītojamiem diskusijas vai lomu spēles veidā, kas ir centrēta uz izglītojamo pašpieredzi un pašpiedalīšanos.

Skaidrojums, stāstījums – pedagogiem jāprot izskaidrot izglītojamiem, kāpēc sabiedrībā pastāv uzvedības noteikumi, ko tas dos izglītojamiem, ja viņi ievēros dotos noteikumus.

Diskusija – izglītojamie apspriež dažādas uzvedības situācijas, mācās izteikt savas domas, neapvainojot citus, kā arī mēģina atrast kopēju viedokli dotajā situācijā.

Pedagoga paraugs – pedagogiem ikdienā izglītojamiem jādemonstrē savas pozitīvās uzvedības modelis. Ja pedagogi to dara tikai vārdos, bet ikdienā viņu uzvedība atšķiras no teiktā un mācītā, tad izglītojamie neveidosies pozitīva motivācija pieņemt pedagoga piedāvātos uzvedības noteikumus.

Uzvedības līgums – noslēdz starp pedagogu un izglītojamo uzvedības līgumu uz neilgu, konkrētu laiku (2 nedēļām) par noteiktu uzvedības normu ievērošanu.

Pasākumi – profesionālās izglītības klašu izglītojamo ar GAT iesaistīšana dažādos izglītības iestādes un ārpus izglītības iestādes pasākumos attīsta atbildību, disciplinētību, sadarbības prasmes. Tas rada piederības sajūtu savai klasei, izglītības iestādei.

Pozitīvas motivācijas veidošana – uzslavas, atzinība, pozitīvs vērtējums, pamudinājums.

Ir jāatceras, ka izglītojamie ar GAT ir ļoti jūtīgi, viegli aizkaitināmi, tāpēc pedagogiem jāizturas pret izglītojamiem ar sapratni, iekļautību, noteikti jāuzklausā jebkurā gadījumā, pat tad, ja izglītojamais ir radījis konfliktsituāciju vai izmantojis fizisku spēku. Ir jāuzklausā viņa viedoklis, nedrīkst pazemot, nosodīt, aizskart cieņu un godu.

REKOMENDĀCIJAS PEDAGOGIEM UZVEDĪBAS NORMU APGŪVĒ UN IZVĒRTĒŠANĀ IZGLĪTOJAMIEM AR GAT PROFESIONĀLAJĀ IZGLĪTĪBĀ

- *Veiciet sistemātiku un regulāru izglītojamo uzvedības novērošanu, izvērtēšanu un korekciju!*
- *Iepazīstiniet izglītojamos ar viņu pienākumiem, tiesībām un sabiedrībā pieņemtajām uzvedības normām!*
- *Attīstiet izglītojamos pareizu izpratni par garīgajām vērtībām, jo tas palīdzēs iekļauties sabiedrībā un kolektīvā, uzsākot patstāvīgu dzīvi!*
- *Runājiet ar izglītojamiem par dažādiem jautājumiem, kuri viņus interesē (dzimumattiecības, draudzība, konfliktsituācijas, alkohols, narkotikas u. c.)! Izskaidrojiet un palīdziet izprast, kā jāuzvedas konkrētā situācijā!*
- *Organizējiet dažādas tikšanās ar medicīnas, tiesībsargājošo iestāžu, sociālajiem darbiniekiem, psihologu!*
- *Atrodiet laiku individuālām pārrunām ar katru izglītojamo par viņam aktuālām tēmām!*

- *Panāciet emocionālu kontaktu ar katru izglītojamo!*
- *Neignorējiet izglītojamo vajadzības! Mēģiniet izprast, ko viņi jūt, vēlas un domā!*
- *Esiet pozitīvi noskaņoti, saprotoši, pacietīgi! Kļūstiet par pozitīvas uzvedības paraugu izglītojamiem!*

IZMANTOTO AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS

1. *Birziņa R. Interaktīvās mācību metodes. (2012) Pieejama adrese: www.skola.daba.lv*
2. *Nīmante D. Klasvadība. Rokasgrāmata skolotājiem. Rīga: Zvaigzne ABC.*
3. *Freimanis I. (2007) Ieskats speciālās skolas darbā. Rīga: RaKa.*
4. *Hahele R. (2006) Pašnovērtējums mācību procesā. Rīga: RaKa.*
5. *Geidžs N. L., Berliners D. C. (2001) Pedagoģiskā psiholoģija. Rīga: Zvaigzne ABC.*
6. *Liepiņa S. (2008) Speciālā psiholoģija. Rīga: RaKa.*
7. *Metodiskie ieteikumi darbā ar skolēniem, kuriem ir agresīva uzvedība. (2012) Pieejama adrese: www.izm.izm.gov.lv*
8. *Orska R., Olutnika A. (2005) Bērns ar attīstības traucējumiem vispārējās izglītības iestādē. Rēzekne.*
9. *Rozenfelde M. (2008) Bērns ar attīstības problēmām vispārējās izglītības iestādē. Rēzekne.*

5. nodaļa

MĀCĪBU SASNIEGUMU IZVĒRTĒŠANA IZGLĪTOJAMIEM AR GARĪGĀS ATTĪSTĪBAS TRAUCĒJUMIEM

ŠAJĀ NODAĻĀ

- Izglītojamo ar GAT mācību sasniegumu vērtēšanas principi
- Speciālie paņēmieni izglītojamo pašvērtējuma paaugstināšanai
- Ieteicamie metodiskie paņēmieni izglītojamo ar GAT mācību sasniegumu izvērtēšanai
- Ieteicamās mācību sasniegumu izvērtēšanas pārbaudes formas izglītojamiem ar GAT dažādos vecumposmos

Vērtēšana – pedagoga un citu speciālistu, kas iesaistīti izglītojamā izglītošanā, informācijas sistemātiska vākšana par izglītojamā mācību sasniegumu līmeni vai attīstību dažādās izglītības procesa jomās.

Pašvērtējums – savu spēju, īpašību vērtējums attiecībā pret kādu atskaites punktu.

Motivācija – iekšējās intereses, dziņas, vēlmes, nostājas, kas izraisa aktivitāti un virza izglītojamā rīcību.

Atzīme – ballēs fiksēts vērtēšanas rezultāts.

Kontrole – mehānisms, kas konstatē un izvērtē veiktās darbības rezultātus. Tās pamatuzdevums – atgriezeniskās informācijas nodrošināšana par faktisko rezultātu atbilstību izvirzītajam galamērķim.

Kritērijs – noteicošs, būtisks rādītājs, pēc kura vērtē, definē, klasificē.

Zināšanas – sistematizēts kopums, ko cilvēks ieguvis mācoties, spējas atsaukt atmiņā vai pazīt faktus, definīcijas, jēdzienus, principus u. c.

Pedagoģiskais process – pašattīstoša un pašregulējoša visu tā subjektu mijiedarbība, kas virzīta un katra mijiedarbības subjekta individualitātes pašattīstības un socializācijas iespēju un apstākļu radīšanu saskaņā ar humānajiem ideāliem un mācīšanās uzdevumiem.

IZGLĪTOJAMO AR GAT MĀCĪBU SASNIEGUMU VĒRTĒŠANAS PRINCIPI

Izglītojamo zināšanu pārbaude bez to vērtēšanas ir maz efektīva, jo katrs izglītojamais vēlas zināt sava darba rezultātu, gūt gandarījumu par izpildīto darbu. Vērtējuma nosacītais atspoguļojums ir atzīme. Vērtējums ir jāizskaidro. Ja tas nav izdarīts pietiekami vai nepārliciecināši, izglītojamajam var rasties negatīva reakcija.

Izglītojamo ar GAT mācību sasniegumu vērtēšanā par galveno normatīvo dokumentu ir atzīti 2006. gada 20. jūnija MK noteikumi Nr. 492 "Mācību sasniegumu vērtēšanas kārtība speciālās izglītības programmās." Izglītojamo ar GAT mācību sasniegumus vērtē daudzpusīgi un objektīvi, lai īstenotu šādus principus:

- **prasību atklātības un skaidrības princips** – prasības tiek formulētas atklāti, skaidri un saprotami atbilstoši izglītojamā attīstības līmenim;
- **pozitīvo sasniegumu summēšanas princips** – izglītojamā mācību sasniegumi tiek vērtēti, summējot pozitīvos sasniegumus iegaumēšanas un izpratnes, zināšanu praktiskās pielietojšanas un radošās darbības līmenī;
- **vērtējuma atbilstības princips** – izglītojamā zināšanu, prasmju un iemaņu vērtēšana notiek atbilstoši izglītojamā attīstības līmenim. Vērtējot tiek ņemts vērā pedagoģiski medicīniskās komisijas noteiktais izglītojamā attīstības traucējumu veids, viņa spējas, veselības stāvoklis, attieksme pret mācību darbu;
- **vērtējuma noteikšanai izmantoto pārbaudes veidu dažādības princips** – mācību sasniegumu vērtēšanā izmanto rakstiskas, mutiskas un kombinētas pārbaudes, dažādus pārbaudes darbus;
- **vērtēšanas regularitātes princips** – mācību sasniegumi tiek vērtēti regulāri, lai pārliecinātos par izglītojamā iegūtajām zināšanām, prasmēm, iemaņām un mācību sasniegumu attīstības dinamiku (MK noteikumi Nr. 492, 2006).

Izglītojamo ar GAT mācību sasniegumu vērtēšanas metodiskos paņēmienus un kritērijus nosaka pedagogi, ievērojot katra izglītojamā individuālās spējas, izaugsmes iespējas, veselības stāvokli.

Pedagogi izvērtē katra izglītojamā mācību darba rezultātus, veic to analīzi. Mācību sasniegumu rezultāti tiek apkopoti izglītojamo izpētes materiālos, izaugsmes un dinamikas lapās. Analīzes rezultātus izmanto turpmāko mācību darba mērķu un uzdevumu noteikšanai katram izglītojamajam.

Vērtēšanai jābūt regulārai un sistemātiskai, lai pārliecinātos, vai izvirzītie mērķi un uzdevumi palīdzējuši izglītojamiem apgūt nepieciešamās zināšanas un prasmes, vai notiek mācību sasniegumu attīstības dinamika. Vērtēšanas rezultātus nevar izmantot izglītojamo ar GAT mācību sasniegumu salīdzināšanai, bet katrs izglītojamais ir jāizvērtē individuāli. Līdz ar to pedagogi iegūst nepieciešamo informāciju izglītojamā individuālās programmas sastādīšanai. Mācību sasniegumu vērtēšanā tiek iekļautas ne tikai izglītojamo iegūtās zināšanas mācību procesā, bet vispārējās prasmes un iemaņas, kas sekmē mācību vielas apguvi, piemēram, saskarsmes prasmes, uzvedība, pašvērtējums u. c. (skatīt 5.7. pielikumu).

Mācību sasniegumu vērtēšanā var iesaistīties pedagogi, paši izglītojamie, viņu vecāki, izglītības iestādes administrācija un atbalsta komanda – psihologs, logopēds, sociālais pedagogs u. c. Vērtēšanas daudzumu katrā mācību priekšmetā nosaka izglītības iestādē izstrādātajā mācību sasniegumu vērtēšanas nolikumā, kuru izstrādā pedagogi kopā ar izglītības iestādes administrāciju.

Sagatavojot izglītojamās vērtēšanai 10 ballu skalā, svarīgi ir veidot viņiem izpratni par to, ka atzīme ir atkarīga arī no uzdevuma grūtības pakāpes, kuru viņi spēj atrisināt. Pirms pārbaudes darba izglītojamiem jāpaskaidro, kas jāprot, lai saņemtu 4 vai 6, 8, 10 balles. Līdzīgi šādus kritērijus izvirza aprakstošam vērtējumam. Līdz šim vienoti konkrēti kritēriji katrā mācību priekšmetā nav izstrādāti. Katrs pedagogs šos kritērijus izvirza pats.

Liela nozīme ir izglītojamo **pašvērtējumam**. Pedagogiem ir jāpalīdz izglītojamiem ar GAT kļūt par prasmīgiem pašvērtējuma veicējiem attiecībā uz pašu mācīšanos. Tā kā izglītojamiem ar GAT bieži vien ir zems pašvērtējums, viņi nav pārliecināti par savām spējām, var izmantot dažus speciālus paņēmienus viņu pārliecinātības paaugstināšanai.

Speciālie paņēmieni izglītojamo pašvērtējuma paaugstināšanai

Kontroles iespēju paaugstināšana

Kad kontrole par dažiem mācību momentiem pāriet izglītojamo rokās, viņi kļūst vairāk pārliecināti par savām spējām. Izglītojamie, kas uzskata, ka visi panākumi un neveiksmes ir atkarīgas no viņiem pašiem, aktīvāk iesaistās mācību procesā (N. G. Molodcova, 2007). Arī izglītojamiem ar GAT viņu iespēju robežās ir jādod iespēja iesaistīties mācību procesā.

REKOMENDĀCIJAS PEDAGOGIEM IZGLĪTOJAMO KONTROLES IESPĒJU PAAUGSTINĀŠANAI

- *Piedāvājiet dažus uzdevumus pēc izglītojamā izvēles!*
- *Laiku pa laikam dodiet iespēju izglītojamiem pašiem ielikt atzīmi par pārbaudes darbu vai mājas darbu!*

IZGLĪTOJAMO SALĪDZINĀŠANAS IZSKAUŠANA

Salīdzināšana – izglītojamo aranžēšana, sekmju reitingu paziņošana, mācību rezultātu publiska paušana. Salīdzināšana klasē ļoti ietekmē to, kā izglītojamie vērtē sevi, citus, uzdevumus. Redzot, ka salīdzinājums nav tiem par labu, neriskē ķerties pie grūtākiem uzdevumiem, izmanto mazāk efektīvas metodes (N. G. Molodcova, 2007). Tāpēc izglītojamo ar GAT iegūtos rezultātus nedrīkst salīdzināt. Tos izvērtē individuāli katram izglītojamajam, ievērojot viņa veselības stāvokli, spējas, īpatnības.

REKOMENDĀCIJAS PEDAGOGIEM IZGLĪTOJAMO SALĪDZINĀŠANAS IZSKAUŠANAI

- *Koncentrējieties uz katra izglītojamā ar GAT personīgo pilnveidošanos, apbalvojot viņu centienus un veidojot skatījumu uz kļūdīšanos kā uz neatņemamu mācīšanās daļu!*
- *Atbalstiet personīgos rekordus, piedāvājiet daudzveidīgus ar mācībām saistītus darbības veidus!*

SAPROTAMU MĒRĶU IZVIRZĪŠANA

Pārliecība par sevi paaugstinās, kad izglītojamie ar GAT saprot, ko no viņiem prasa un kas ir sagaidāms mācību vielas apguves beigās. Pedagogam jāformulē uzdevumi, norādot ne tikai mērķi, bet arī starpsi, kas nepieciešami tā sasniegšanai. Uzdevuma sadalīšana daļās arī atvieglo veiksmīgu rīcību un sekmē izglītojamo pašpārliecinātību tieši sākumstadijā (N. G. Molodcova, 2007).

REKOMENDĀCIJAS PEDAGOGIEM IZGLĪTOJAMIEM SAPROTAMU MĒRĶU IZVIRZĪŠANAI

- *Uzdevumus formulējiet konkrētu to izpildes darbību veidā!*
- *Pirms uzdodiet sarežģītāku uzdevumu, pārliecinieties, ka izglītojamie ar GAT ir apguvuši nepieciešamās iemaņas tā veikšanai!*

Izglītojamo ar GAT mācību procesā pedagogiem ir jāizmanto tādas metodes un darba formas, kas sekmē izglītojamo kognitīvo un sociālo attīstību, atbalsta ikviena izglītojamā motivāciju gūt sekmes mācību procesā un sasniegt mērķus. Pedagogiem ir jāprot integrēt mācību procesā apgūtās zināšanas tā, lai izglītojamie spētu saskatīt saikni starp jēdzienu apgūšanu un ikdienas pieredzi un var pielietot jaunās zināšanas reālās ikdienas situācijās. Pedagogiem ir jāpiedāvā metodes, kas

- atbilstoši veseluma pieejai iesaista visas izglītojamo attīstības jomas;
- veicina izzināšanu, radošumu, individualitāti;
- sekmē domāšanas prasmes un problēmu risināšanu;
- iedrošina mācību procesā izmantot atbilstošas tehnoloģijas;
- veicina izglītojamo patstāvību, iniciatīvu;
- palīdz veidot pozitīvas attiecības ar citiem vienaudžiem;
- mudina izglītojamos pārdomāt sava darba rezultātus un adekvāti novērtēt tos (pašvērtējums);
- palīdz izprast izglītojamiem robežas, noteikumus, ierobežojumus;
- piedāvā iespēju izglītojamiem veikt izvēli attiecībā uz mācību procesu, citām situācijām un palīdz veidot izpratni par veiktās izvēles sekām (A. Tūna, 2013).

Izglītojamo ar GAT mācību sasniegumu vērtēšanai ieteicams izmantot tādas vērtēšanas metodes kā **ievadvērtēšana** jeb **diagnosticējošā** vērtēšana, **formatīvā** jeb **kārtējā** vērtēšana, **summatīvā** jeb **apkopojošā** vērtēšana.

5.1. MĀCĪBU SASNIEGUMU IZVĒRTĒŠANA PIRMSSKOLAS VECUMPOSMA IZGLĪTOJAMIEM AR GARĪGĀS ATTĪSTĪBAS TRAUCĒJUMIEM

Pirmsskolas izglītības iestādes apmeklēšana izglītojamiem ar GAT veicina viņu psihisko procesu, sociālo prasmju un fizisko attīstību, kā arī dod iespēju pedagogiem ātrāk sākt korekcijas darbu ar šiem izglītojamiem.

Izglītojamie, kas ir apmeklējuši pirmsskolas izglītības iestādi, apgūst dažādas prasmes un iemaņas, kas sagatavo viņus sākumskolai. Tā ir izpratne par lasīšanu, rakstīšanu, skaitīšanu. Tiek attīstīta izglītojamo uzmanība, atmiņa, uztvere, valoda, sociālās un fiziskās prasmes, personiskās īpašības. Izglītojamie mācās dzīvot jaunā sociālā vidē, kas ir atšķirīga no ikdienā ierastās, komunicējas ar vienaudžiem, pieaugušajiem. Līdz ar to pirmsskolas izglītības iestādes apmeklēšana dod iespēju izglītojamiem ar GAT apgūt jaunu pieredzi un sagatavoties skolai.

Izglītojamo ar GAT vērtēšana pirmsskolā ir sarežģīts process, jo pedagogiem ir jāapzinās katra izglītojamā spējas, veselības stāvoklis, individuālās īpatnības. Balstoties uz to, tiek izvirzīts mērķis un uzdevumi turpmāko izglītojamo prasmju attīstīšanai un zināšanu apguvei. Pirmsskolā izglītojamo ar GAT vērtēšanu var veikt sociālās, fiziskās un psihiskās attīstības jomās. Vērtēšanu būtu nepieciešams veikt visa mācību gada laikā.

IEVADVĒRTĒŠANA JEB DIAGNOSTICĒJOŠĀ VĒRTĒŠANA

Ievadvērtēšanas jeb diagnosticējošās vērtēšanas laikā, novērojot izglītojamos, pedagogi veic katra izglītojamā spēju, attīstības līmeņa, zināšanu analīzi. Tiek izvirzīti nepieciešamie uzdevumi un sastādīts darbības plāns izglītojamo turpmākai psihiskai, fiziskai un sociālai attīstībai, korekcijai un zināšanu apguvei.

KĀRTĒJĀ VĒRTĒŠANA

Kārtējā vērtēšana dod iespēju noskaidrot, vai izglītojamais sasniegjis noteiktos rezultātus, balstoties uz pedagogu izvirzītajiem uzdevumiem. Ja tas nav noticis, tad pedagogiem ir jāizvērtē cēloņi, kāpēc nav sasniegti noteiktie rezultāti – uzdevumi ir par grūtu konkrētajam izglītojamajam vai konkrētie uzdevumi ir jāveic ar citu paņēmienu izmantošanu, pasliktinājies veselības stāvoklis, nav motivācijas apgūt kaut ko jaunu u. c. problēmas. Tikai izzinot patieso cēloni, pedagogi var turpināt darbu ar izglītojamo, izvirzot konkrētus uzdevumus.

NOBEIGUMA JEB SUMMATĪVĀ VĒRTĒŠANA

Nobeiguma vērtēšana ir visu rezultātu summēšana un apkopojums. To pirmsskolā var veikt mācību gada noslēgumā. Tad ir redzami visi izglītojamā sasniegumi un neveiksmes.

Vērtēšanu pirmsskolā veic aprakstošā veidā, katram individuāli, nesalīdzinot izglītojamo spējas un zināšanu līmeni.

IETEICAMIE VĒRTĒŠANAS METODISKIE PAŅĒMIENI

Rotaļa – rotaļa pirmsskolā ir aplūkojama gan kā bērna patstāvīga darbība, gan kā pieaugušo organizēta darbība. Galvenais šajā darbā ir saglabāt atziņu, ka rotaļa ir saglabājama kā pirmsskolas vecuma bērna dzīves neatņemama sastāvdaļa, kas ir pamats bērna mācīšanās, audzināšanās un attīstības nodrošināšanā. Rotaļa rada bērnam emocionālu komfortu, līdzsvaru, apmierinājumu, prieku, brīvības un drošuma sajūtu (R. Kaņepēja, D. Lieģeniece, E. Černova, 2003). Vērtēšana pirmsskolas izglītības iestādēs notiek galvenokārt rotaļu laikā, līdz ar to rotaļnodarbības ir galvenais vērtēšanas metodiskais paņēmiens pirmsskolā izglītojamiem ar GAT. Ar rotaļas palīdzību izglītojamie apgūst

sabiedrībā pieņemtās uzvedības un sociālās normas, komunikēšanās iemaņas, noteiktas zināšanas un prasmes, attīsta savu valodu, domāšanu, iztēli, radošumu u. c.

Novērošana – jebkurā rotaļnodarbību, pastaigas, atpūtas, ēdienreīžu laikā, lai varētu izvērtēt izglītojamo prasmes, spējas, zināšanas. Novērojumus ir ieteicams pierakstīt vai fiksēt speciāli izstrādātās tabulās. Tiek novērots būtiskākais katra izglītojamā darbībās, veikta to analīze.

Saruna, pārrunas – ar sarunu, dažādu jautājumu palīdzību pedagogi uzzina, kādas ir izglītojamo intereses, zināšanas, prasmes konkrētās jomās.

Darbu mapes – izglītojamo zīmējumi, darba lapas ar vingrinājumiem, aplikācijas u. c. veida darbi dod iespēju pedagogiem noteikt izglītojamo attīstības līmeni, intereses, prasmes un zināšanas.

Vecāku anketēšana – vecāki sniedz nepieciešamo informāciju par izglītojamā prasmēm, zināšanām un iemaņām, viņa attieksmi pret izglītības iestādi, kas palīdz pedagogiem noteikt un plānot turpmākos mācību darba uzdevumus (skatīt 5.1. pielikumu).

Izglītojamo ar GAT vērtēšanā pirmsskolā var iesaistīties ne tikai pedagogi, bet arī vecāki, izglītības iestādes atbalsta komanda, paši izglītojamie. Pedagogiem ir nepieciešams jau pirmsskolā sākt mācīt izglītojamiem pašiem novērtēt savu darbu, jo pirmsskolas vecumposma izglītojamie bieži vien nespēj sevi novērtēt. Daudziem ir zems pašvērtējums, viņi ļoti pārdzīvo visas neveiksmes. Ja pedagogs ignorēs neveiksmes vai negatīvi novērtēs izglītojamā paveikto, tad tāds izglītojamais vairāk neko necentīsies darīt, tāpēc ir svarīgi iedrošināt, pamudināt. Te palīdzēs pozitīvs padarītā darba novērtējums, uzslava.

Vērtēšanas procesā iegūtos rezultātus pedagogi var apkopot izglītojamo sasniegumu izvērtēšanas tabulās ar izstrādātiem vērtēšanas kritērijiem. Tiek izvērtētas prasmes, kuras izglītojamiem ar GAT ieteicams apgūt konkrētā vecumposmā (skatīt 5.5. pielikumu).

REKOMENDĀCIJAS PEDAGOGIEM MĀCĪBU SASNIEGUMU

IZVĒRTĒŠANAI PIRMSSKOLAS VECUMPOSMA IZGLĪTOJAMIEM AR GAT

- *Regulāri un sistemātiski veiciet izglītojamo prasmju un iemaņu apguves izvērtēšanu un analīzi!*
- *Atcerieties, ka izglītojamie ar GAT attīstās tikai darbībā, tāpēc vairāk piedāvāji praktiska rakstura uzdevumus un vingrinājumus!*
- *Izmantojiet tās metodes un darba formas, kas sekmē visu izglītojamā jomu attīstību – fizisko, emocionālo, sociālo.*
- *Iespēju robežās izmantojiet tehnoloģijas (interaktīvā tāfele, dators, TV u. c.) izglītojamo prasmju apguvē!*
- *Esiet atsaucīgi, atvērti izglītojamiem! Atcerieties, ka, lai izglītojamie jums uzticētos, sniežiet viņiem savu uzmanību, rūpes, sapratni, pozitīvu attieksmi!*
- *Māciet izglītojamiem jau pirmsskolas vecumposmā adekvāti novērtēt savu darbu (pašvērtējums)!*

5.2. MĀCĪBU SASNIEGUMU IZVĒRTĒŠANA SĀKUMSKOLAS VECUMPOSMA IZGLĪTOJAMIEM AR GARĪGĀS ATTĪSTĪBAS TRAUCĒJUMIEM

Kad izglītojamie ar GAT nonāk sākumskolā, viņi nokļūst jaunā, neierastā vidē, tāpēc pedagogiem ir svarīgi radīt tādus apstākļus izglītības iestādē, kur izglītojamie justos labi, droši, aizsargāti. Izglītojamie ar GAT uz pirmo klasi atnāk ar dažādiem zināšanu līmeņiem. Tas atkarīgs ne tikai no viņu veselības stāvokļa un individuālajām īpatnībām, bet arī no tā, vai izglītojamais ir apmeklējis pirmsskolas

izglītības iestādi un ir apguvis noteiktas iemaņas un prasmes. Daži izglītojamie jau zina daļu burtu, ciparu, roka ir sagatavota rakstībai, citi, turpretī, neprot pat noturēt pildspalvu.

Izglītojamo ar GAT mācību sasniegumus sākumskolā vērtē, balstoties uz 2006. gada 20. jūnijā noteiktajiem MK noteikumiem Nr. 492 "Mācību sasniegumu vērtēšanas kārtība speciālās izglītības programmās" un katrā izglītības iestādē izstrādāto mācību sasniegumu vērtēšanas nolikumu, kuru izstrādā pedagogi kopā ar izglītības iestādes administrāciju. Mācību sasniegumus izglītojamiem ar GAT sākumskolas 1.–3. klasē vērtē aprakstoši katrā mācību priekšmetā. 4. klasē dzimtajā valodā, matemātikā, valsts valodā vērtē 10 ballu sistēmā, bet pārējos mācību priekšmetos aprakstoši. Aprakstošā veidā pedagogi sniedz vērtējumu par izglītojamo iegūtajām zināšanām mācību priekšmetos, mācību sasniegumiem, to attīstības dinamiku. Pedagogiem ir ieteicams izvērtēt arī izglītojamo ar GAT sadarbības, saskarsmes prasmes, kognitīvo attīstību (domāšana, uztveršana, atmiņa u. c.) mācību procesā (skatīt 5.8. pielikumu).

Izglītojamo ar GAT zināšanas un prasmes šajā vecumposmā ir svarīgi novērtēt pozitīvi, lai viņos veidotos motivācija mācīties, attīstītos spējas darboties, tāpēc pedagogiem ir jāatrod labākā pieeja izglītojamo sasniegumu izvērtēšanai. Noteikti jāveic katra izglītojamā attīstības un sasniegumu dinamikas izpēte, lai iegūtu informāciju par izglītojamo spējām, zināšanu līmeni, noteiktu turpmākos uzdevumus mācīšanas un mācīšanās procesam.

IEVADVĒRTĒŠANA JEB DIAGNOSTICĒJOŠĀ VĒRTĒŠANA

Ievadvērtēšanas jeb diagnosticējošās vērtēšanas laikā pedagogi konstatē izglītojamo zināšanas pirms mācību procesa. Iegūtā informācija dod iespēju pedagogiem noteikt mācību mērķus un uzdevumus, atbilstoši katram izglītojamajam mācību programmas apgūvē. Labi, ja pedagogiem ir iespēja sadarboties ar izglītojamo vecākiem, kas arī var palīdzēt iegūt pedagogiem informāciju par izglītojamiem, viņu emocionālo sfēru, psiholoģiskajām īpatnībām, kas ir svarīga informācija mācību mērķu un uzdevumu noteikšanai izglītojamajiem. Ievadvērtēšanu ieteicams veikt katra mācību gada sākumā, lai noskaidrotu, vai izglītojamo iegūtās zināšanas ir palikušas iepriekšējā līmenī. Ievadvērtēšanā iegūtos rezultātus var apkopot aprakstošā veidā vai veikt vērtēšanu līmeņos (nepietiekams, pietiekams, optimāls, augsts). Rezultātus pedagogi var izmantot individuālo programmu sastādīšanā izglītojamiem ar GAT. **Ieteicamās** vērtēšanas pārbaudes formas un **metodiskie paņēmieni**: novērošana, pārrunas, jautājumi un atbildes, praktiskais darbs, vecāku un aizbildņu anketēšana (skatīt 5.2. pielikumu).

FORMATĪVĀ JEB KĀRTĒJĀ VĒRTĒŠANA

Formatīvās jeb kārtējās vērtēšanas mērķis sākumskolā ir noskaidrot, vai izglītojamie apgūst mācību vielu atbilstoši mācību gada sākumā izvirzītajiem mērķiem un uzdevumiem. Vērtēti tiek darbi par noteiktas mācību tēmas daļas apguvi. Pedagogi konstatē izglītojamo sasniegumus, nosaka turpmākos mērķus un uzdevumus. **Ieteicamās** vērtēšanas pārbaudes formas un **metodiskie paņēmieni**: novērošana, pārrunas, jautājumi – atbildes, praktiskais darbs, darbu mapes, pašvērtējums, mutiski un rakstiski vingrinājumi. Kārtējā vērtēšanā iegūtos rezultātus var apkopot aprakstošā veidā vai vērtēt līmeņos. Formatīvā vērtēšana tiek veikta visa mācību gada garumā.

NOBEIGUMA JEB SUMMATĪVĀ VĒRTĒŠANA

Nobeiguma vērtēšanas rezultātā pedagogi iegūst informāciju par izglītojamo zināšanu un prasmi līmeni par noteiktu tēmu vai apgūto mācību programmas noteiktu daļu kādā mācību priekšmetā. Pamatojoties uz iegūtajiem rezultātiem, pedagogi veic analīzi par izglītojamo iegūto zināšanu līmeni mācību gada beigās. **Ieteicamās** vērtēšanas pārbaudes formas un **metodiskie paņēmieni**: praktiskais

darbs, pārbaudes darbi, darbu mapes, mutiski un rakstiski vingrinājumi, pašvērtējums. 4. klasē var būt kombinēts pārbaudes darbs mācību gada noslēgumā.

Ieteicamās vērtēšanas pārbaudes formas un metodiskie paņēmieni sākumskolā

Novērošana – to pedagogi veic jebkuru nodarbību, mācību stundu, mācību ekskursiju, pasākumu laikā, lai varētu izvērtēt izglītojamo prasmes, spējas, zināšanas, individuālās īpatnības. Novērojumu laikā iegūtā informācija palīdz pedagogiem turpmāk izvēlēties nepieciešamās metodes, kas sekmē katra izglītojamā zināšanu apguvi mācību procesā, motivē apgūt šīs zināšanas, attīsta prasmes un pieredzi, paplašina turpmāko izglītojamā attīstību. Pedagogi, regulāri veicot izglītojamo novērošanu, iegūto informāciju var izmantot individuālo plānu sastādīšanai.

Saruna, pārrunas – ar sarunu un pārrunu palīdzību pedagogi uzzina, kādas ir izglītojamo zināšanas, prasmes, intereses.

Darbu mapes – izglītojamo zīmējumi, darba lapas ar vingrinājumiem, anketas, pārbaudes darbi, aplikācijas u. c. veida darbi atspoguļo izglītojamo sasniegumus, zināšanas, attīstību mācību procesā.

Vecāku anketēšana – vecāki sniedz nepieciešamo informāciju par izglītojamā prasmēm, zināšanām un iemaņām, viņa attieksmi pret izglītības iestādi, kas palīdz pedagogiem noteikt un plānot turpmākos mācību darba uzdevumus (skatīt 5.1. pielikumu).

Pašvērtējums – izglītojamie izvērtē savu darbu. Pedagogiem ir jāpalīdz apgūt pašvērtējuma prasmes izglītojamiem, lai viņi adekvāti varētu izvērtēt savu paveikto darbu.

Pārbaudes darbus izglītojamiem ar GAT var piedāvāt no 2. klases 2. semestra, kad viņi jau ir apguvuši pietiekamas prasmes un iemaņas lielāka apjoma darbu veikšanai un spēj strādāt arī patstāvīgi (lielākā daļa izglītojamo). Pārbaudes darbos var piedāvāt dažādus uzdevumus – rakstiskus un mutiskus vingrinājumus, izglītojamā stāstījumu par noteiktu tēmu, testus u. c. Pedagogs izstrādā katram pārbaudes darbam atbilstošus vērtēšanas kritērijus. Pārbaudes darbu daudzumam katrā klasē dažādos mācību priekšmetos jābūt noteiktam izglītības iestādes mācību sasniegumu vērtēšanas nolikumā. Pārbaudes darbu vērtēšanai 2. un 3. klasē var izmantot vērtēšanas līmeņus:

- augsts līmenis – izcili, teicami (izglītojamais apguvis 90% – 100% no mācību vielas apjoma);
- optimāls līmenis – ļoti labi, labi, gandrīz labi (izglītojamais apguvis 90% – 50% no mācību vielas apjoma);
- pietiekams līmenis – viduvēji, gandrīz viduvēji (izglītojamais apguvis 50% – 30% no mācību vielas apjoma);
- nepietiekams līmenis – vāji, ļoti vāji (izglītojamais ir apguvis 30% un mazāk no mācību vielas apjoma).

Pārbaudes darbu vērtēšanu var veikt arī aprakstoši. Pedagogs aprakstošā veidā sniedz informāciju par izglītojamo apgūtajām zināšanām, norādot stiprās puses, nepieciešamos uzlabojumus.

4. klasē dzimtajā valodā, matemātikā un valsts valodā pārbaudes darbus var vērtēt 10 ballu sistēmā, nosakot izglītojamo zināšanu līmeni:

- augsts līmenis – 10, 9 balles;
- optimāls līmenis – 8, 7, 6 balles;
- pietiekams līmenis – 5, 4 balles;
- nepietiekams līmenis – 3, 2, 1 balles.

Pārējos mācību priekšmetos pārbaudes darbus 4. klasē vērtē tāpat kā 2. un 3. klasē. Iegūtos vērtējumus pedagogs var apkopot pārbaudes darbu vērtēšanas tabulās, lai uzskatāmi būtu redzami izglītojamā mācību darba rezultāti (skatīt 5.5. un 5.6. pielikumu). Tas pedagogiem palīdzēs veikt mācību sasniegumu pamatprasmju izvērtēšanu un analīzi.

Mācību sasniegumu izvērtēšanā pedagogi pēc vajadzības iesaista izglītojamo vecākus un aizbildņus, izglītības iestādes speciālistus. Tā tiek iegūta papildus informācija par izglītojamiem un kopīgi izstrādāti individuālie plāni.

REKOMENDĀCIJAS PEDAGOGIEM MĀCĪBU SASNIEGUMU IZVĒRTĒŠANAI SĀKUMSKOLAS VECUMPOSMA IZGLĪTOJAMIEM AR GAT

- *Regulāri izvērtējiet katra izglītojamā mācību procesā sasniegtos rezultātus!*
- *Iesaistiet mācību sasniegumu izvērtēšanā un individuālo programmu izstrādē izglītojamo vecākus, citus izglītības iestādes speciālistus!*
- *Novērtējiet pozitīvi izglītojamo mācību sasniegumus, lai viņos veidotos motivācija mācīties!*
- *Atcerieties, ka izglītojamo sekmes būs atkarīgas ne tikai no viņu spējām, bet arī no pozitīva kontakta ar pedagogu! Veidojiet emocionālu saikni ar izglītojamiem!*
- *Esiet atsaucīgi pret izglītojamo vēlmēm un interesēm!*
- *Izmantojiet dažādas pārbaudes formas un metodiskos paņēmienus izglītojamo zināšanu un prasmju pārbaudei! Pielāgojiet tos katram izglītojamajam individuāli!*
- *Nesalīdziniet izglītojamo ar GAT iegūtos sasniegumu rezultātus ar citu izglītojamo sekmēm un panākumiem!*

5.3. MĀCĪBU SASNIEGUMU IZVĒRTĒŠANA PAMATSKOLAS UN PROFESIONĀLĀS IZGLĪTĪBAS VECUMPOSMA IZGLĪTOJAMIEM AR GARĪGĀS ATTĪSTĪBAS TRAUCĒJUMIEM

Izglītojamo ar GAT mācību sasniegumus pamatzglītībā un profesionālajā izglītībā, saskaņā ar MK noteikumiem Nr. 492 "Mācību sasniegumu vērtēšanas kārtība speciālās izglītības programmās," visos mācību priekšmetos vērtē 10 ballu sistēmā. Mācību vielas apguve un sasniegumu vērtēšana notiek, balstoties uz mācību programmu katrā priekšmetā noteiktā klasē, izstrādāto individuālo mācību plānu, ievērojot katra izglītojamā īpatnības, veselības stāvokli, prasmes un iemaņas. Viena vecuma izglītojamiem ar GAT var būt dažāds zināšanu un attīstības līmenis, tāpēc pedagogiem ir svarīgi izvērtēt katra izglītojamā spējas. Pedagogiem regulāri jāizvērtē un jāanalizē katra izglītojamo sasniegumi. Iegūtos rezultātus ir jāizmanto mācību procesa uzlabošanai.

Izglītojamo ar GAT mācību sasniegumu vērtēšanai pamatzglītībā un profesionālajā izglītībā izmanto tādas vērtēšanas veidus kā ievadvērtēšana jeb diagnosticējošā vērtēšana, formatīvā jeb kārtējā vērtēšana un summatīvā jeb apkopojošā vērtēšana.

IEVADVĒRTĒŠANA JEB DIAGNOSTICĒJOŠĀ VĒRTĒŠANA

Ievadvērtēšanas jeb diagnosticējošajās vērtēšanas rezultātā pedagogi iegūst informāciju par izglītojamo zināšanu līmeni, spējām un prasmēm, izpratni par tēmām noteiktā mācību priekšmetā. Diagnosticējošās vērtēšanas rezultātus parasti nenovērtē ballēs, bet aprakstoši vai vērtēšanas līmeņos (nepietiekams, pietiekams, optimāls, augsts). Iegūtie rezultāti dod iespēju pedagogiem noteikt turpmākos izglītojamo mācību programmas apguves mērķus katrā mācību priekšmetā, ievērojot viņu veselības stāvokli, spējas, individuālās īpatnības. Ievadvērtēšana jeb diagnosticējošā vērtēšana notiek mācību gada sākumā.

Profesionālās izglītības klasēs mācību gada sākumā, kad izglītojamie atnāk mācīties pirmajā kursā, ir ļoti svarīgi noteikt viņu zināšanas un prasmes, kas nepieciešamas, lai apgūtu noteiktas profesio-

nālās iemaņas. Pamatojoties uz ievadvērtēšanā iegūtajiem rezultātiem, pedagogi plāno turpmāko mācību darbu. **Ieteicamās** vērtēšanas pārbaudes formas un **metodiskie paņēmieni**: pārbaudes darbi, testi, aptaujas, pārrunas, jautājumi – atbildes, praktiskais darbs. Var piedāvāt arī anketas vecākiem un aizbildņiem (skatīt 5.3. pielikumu), lai uzzinātu, vai izglītojamais mājās lasa, pilda mājas darbus, kādas ir viņa intereses u. c.

KĀRTĒJĀ JEB FORMATĪVĀ VĒRTĒŠANA

Formatīvās jeb kārtējās vērtēšanas mērķis ir mācīšanās sekmēšana. Vērtēšana notiek nepārtraukti mācību procesa laikā, lai pedagogi iegūtu informāciju par izglītojamo zināšanu apguvi, pilnveidotu viņu zināšanas un prasmes. Vērtēti tiek darbi par noteiktas mācību tēmas daļas apguvi. Pirms šo darbu veikšanas izglītojamie parasti netiek brīdināti. Iegūto informāciju par darbu rezultātiem izmanto mācību uzlabošanai, ja nepieciešams, tiek veikti grozījumi plānotajos mērķos un uzdevumos. Formatīvā vērtēšana dod iespēju novērtēt izglītojamās dinamiskā. Vērtētāji ir ne tikai pedagogi, bet arī paši izglītojamie. **Ieteicamās** vērtēšanas pārbaudes formas un **metodiskie paņēmieni**: mutiski un rakstiski vingrinājumi, pārrunas, jautājumi – atbildes, praktiski uzdevumi, testi, darba mapes, pašvērtējums, pārbaudes darbi, mutvārdu uzstāšanās par noteiktu tēmu. Piedāvātie kārtējā vērtēšanā pārbaudes darbi nav lieli – to izpildes laiks ir 15–20 minūtes.

SUMMATĪVĀ VĒRTĒŠANA

Summatīvā jeb apkopjošā vērtēšana tiek veikta, lai novērtētu kopējās zināšanas un sasniegumus par noteiktu tēmu vai mācību priekšmeta programmas daļu. Summatīvās vērtēšanas rezultāti dod iespēju pedagogiem noskaidrot, vai ir sasniegti izvirzītie mācību mērķi un uzdevumi. Pedagogu mērķis nav uzzināt, ko izglītojamie nezina, bet gan viņu zināšanas. Summatīvās vērtēšanas rezultātā, tāpat kā frontālās, izglītojamie tiek novērtēti dinamiskā. **Ieteicamās vērtēšanas pārbaudes formas un metodiskie paņēmieni**: pārbaudes darbi, praktiskie darbi, mutiski vai rakstiski vingrinājumi, kombinēti vingrinājumi, testi, pašvērtējums, jautājumi – atbildes, stāstījums par noteiktu tēmu.

Profesionālās izglītības klasēs izglītojamo ar GAT summatīvā vērtēšana iekļauj sevī ne tikai pārbaudes darbus, bet arī profesionālās kvalifikācijas eksāmenu – izglītojamo sagatavotību teorijā un praksē. To vērtē kvalifikācijas eksāmena komisija. Profesionālā izglītībā izglītojamiem ar GAT vērtē arī mācību sasniegumus, iegūtos kvalifikācijas prakses laikā. Tas ir praktiskais darbs, atbilstoši apgūstamajai profesijai. Visi iegūtie rezultāti tiek summēti, analizēti un apkopoti.

IETEICAMĀS VĒRTĒŠANAS PĀRBAUDES FORMAS UN METODISKIE PAŅĒMIENI

Pārbaudes darbs – pamatskolā un profesionālajā izglītībā tā ir viena no svarīgākajām vērtēšanas formām par noteiktu tēmu vai tēmas daļu. Tie var būt kārtējie un noslēguma pārbaudes darbi. Kārtējo pārbaudes darbu mērķis ir veidot un attīstīt vispārējās un mācību priekšmeta specifiskās prasmes, kā arī nostiprināt izglītojamo iegūtās zināšanas, sagatavot viņus noteiktas tēmas un gada noslēguma pārbaudes darbam. Noslēguma pārbaudes darbu mērķis ir izglītojamo mācību sasniegumu novērtēšana noteiktas mācību tēmas, semestra vai gada noslēgumā. Tiek pārbaudītas izglītojamo zināšanas, praktiskās prasmes.

Pārbaudes darbu saturs var būt dažāds. Ar to palīdzību pedagogs redz, kā izglītojamie izprot likumus, terminus, atceras apgūto mācību vielu un informāciju, prot to pielietot konkrētā situācijā. Pārbaudes darbos var iekļaut dažādus uzdevumus – rakstiskus un mutiskus vingrinājumus, testus, diktātus, praktisko darbu u. c. Veidojot pārbaudes darbus, uzmanība ir jāpievērš to saturam – jāpiedāvā tikai tādi uzdevumi, kas atbilst izglītojamo vecumposma īpatnībām un veselības stāvoklim, apgūtajai

mācību vielai, t. i. nesatur materiālu, kas netika mācīts. Katram pārbaudes darbam tiek izstrādāti vērtēšanas kritēriji, punktu sistēma. Darbus var novērtēt 10 ballu sistēmā vai vērtēšanas līmeņos:

- augsts līmenis – 10, 9 balles (izglītojamais apguvis 90% – 100% no mācību vielas apjoma);
- optimāls līmenis – 8, 7 balles (izglītojamais apguvis 50% – 90% no mācību vielas apjoma);
- viduvējs līmenis – 6, 5, 4 balles (izglītojamais apguvis 30% – 50% no mācību vielas apjoma);
- nepietiekams līmenis – 3, 2, 1 balle (izglītojamais apguvis mazāk par 30% no mācību vielas apjoma).

Izglītojamie ir jāiepazīstina ar katra pārbaudes darba vērtēšanas kritērijiem, tiem jābūt skaidriem katram izglītojamajam. Izglītības iestādē ir jābūt izstrādātam pārbaudes darbu grafikam. Jāseko, lai dienā nebūtu vairāk par vienu pārbaudes darbu klasē. Arī katrā mācību priekšmetā ir jābūt noteiktam pārbaudes darbu skaitam semestrī. To skaits tiek noteikts izglītības iestādē izstrādāto mācību sasniegumu vērtēšanas nolikumā, kuru izstrādā pedagogi kopā ar izglītības iestādes administrāciju.

Pārbaudes darbu sasniegumu analīzi ieteicams atspoguļot pārbaudes darbu vērtēšanas tabulās (skatīt 5.6. pielikumu). Pedagogi kopā ar izglītojamiem var veikt pārbaudes darbu analīzi, tā pamatojot viņiem darba vērtējumu, izanalizējot pieļautās kļūdas.

Pašvērtējums – tam ir liela nozīme mācību sasniegumu vērtēšanā. Veicot pašvērtējumu, tiek nodrošināta atgriezeniskā saite – *pedagogs – izglītojamais – pedagogs*, kas ļauj koriģēt mācību procesu. (R. Hahele, 2006). Pedagogi izglītojamiem var piedāvāt pašu izstrādātu pašvērtējumu (skatīt 5.4. pielikumu) katrs savā mācību priekšmetā. Pašvērtējumam ir jābūt izstrādātam vienkāršā, saprotamā valodā. Līdz ar to arī pats izglītojamais tiek iesaistīts vērtēšanas procesā.

Jautājumi – atbildes – pedagogs, uzdodot jautājumus, noskaidro, kā izglītojamie ir apguvuši mācību vielu, izpratuši tēmu.

Vingrinājumi – metodiskais paņēmieni izvērtēšanā, kad pedagogs piedāvā izglītojamiem mutiskus un rakstiskus vingrinājumus par apgūto tēmu. Tiem jābūt dažādiem, ar pakāpeniski pieaugošu grūtības pakāpi.

Praktiski uzdevumi – metodi izmanto mācību priekšmetos iegūto zināšanu praktiskai pārbaudei. Piemēram, mājturībā izglītojamais darina kādu izstrādājumu praktiski.

Testi – tie tiek izstrādāti, lai novērtētu izglītojamo zināšanas par noteiktu tēmu, tās daļu.

Mācību sasniegumu vērtēšanā netiek vērtētas tikai izglītojamo iegūtās zināšanas, bet arī vispārējās prasmes un iemaņas, izziņas procesu darbība, kas sekmē mācību vielas apguvi: informācijas apguve, domāšana, mutvārdu saziņa, motivācija, uzmanība, disciplīna, darbs komandā, problēmsituāciju risināšana, praktiskais darbs, pašvērtējums. Izglītojamo vispārējās prasmes un iemaņas, izziņas procesu darbību, kas sekmē mācību vielas apguvi var atspoguļot tabulā (skatīt 5.8. pielikumu), tā redzot izglītojamā izaugsmes dinamiku mācību procesā. To vērtēšana notiek, izmantojot vērtēšanas līmeņus – augsts, optimāls, viduvējs, nepietiekams.

REKOMENDĀCIJAS PEDAGOGIEM MĀCĪBU SASNIEGUMU IZVĒRTĒŠANAI PAMATIZGLĪTĪBAS UN PROFESIONĀLĀS IZGLĪTĪBAS VECUMPOSMA IZGLĪTOJAMIEM AR GAT

- *Veiciet regulāru un sistemātisku izglītojamo izvērtēšanu mācību procesā visa mācību gada laikā, izvēloties piemērotāko vērtēšanas mērķi, metodiskos paņēmienus!*
- *Izmantojiet dažādus pārbaudes darbu veidus (rakstiskas, mutiskas, kombinētas pārbaudes), atbilstoši katra izglītojamā individuālajām spējām, veselības stāvoklim!*

- *Ir svarīgi, lai pats izglītojamais piedalītos vērtēšanā, tāpēc palīdziet izprast, analizēt un labot izglītojamiem viņu kļūdas!*
- *Atcerieties, ka izglītojamo sekmes būs atkarīgas ne tikai no viņa spējām, bet arī pozitīva kontakta ar pedagogu!*
- *Atrodiet laiku individuālam darbam ar katru izglītojamo!*
- *Iesaistiet izglītojamo sasniegumu izvērtēšanā viņu vecākus, citus pedagogus un izglītības iestādes speciālistus (psihologs, logopēds u. c.)!*

IZMANTOTO AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS

1. Birziņa R. *Interaktīvās mācību metodes*. (2012) Pieejama adrese: www.skola.daba.lv
2. Hahele R. (2006) *Pašnovērtējums mācību procesā*. Rīga: RaKa.
3. Liepiņa S. (2008) *Speciālā psiholoģija*. Rīga: RaKa.
4. *Mācību sasniegumu vērtēšana iekļaujošā vidē*. (2012) Pieejama adrese: www.european-agency.org
5. *Mācību sasniegumu vērtēšanas kārtība speciālās izglītības programmās*. MK noteikumi nr. 492. (2012) Pieejama adrese: www.likumi.lv
6. Kaņepēja R., Lieģeniece D., Černova E. u. c. (2003) *Es gribu iet skolā. Rokasgrāmata skolotājiem*. Rīga.
7. Tūna A. (2013) *Kompetents pedagogs 21. gadsimtā (kvalitatīvas pedagoģijas principi. Tulkojums latviešu valodā. Izglītības iniciatīvu centrs. International Step by Step Association (2011)*
8. *Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca*. (2000) Rīga: Zvaigzne ABC.
9. Молодцова Н. Г. (2007) *Практикум по педагогической психологии*. СПб: Пунер

6. nodaļa

PRASĪBAS PEDAGOGA PERSONĪBAI DROŠAS VIDES VEIDOŠANĀ UN NODROŠINĀŠANĀ IZGLĪTĪBAS IESTĀDĒ, REALIZĒJOT IZGLĪTOJAMO AR GARĪGĀS ATTĪSTĪBAS TRAUCĒJUMIEM IEKĻAUJOŠO IZGLĪTĪBU

ŠAJĀ NODAĻĀ

- Pedagoģa loma iekļaujošā izglītībā
- Speciālās mācīšanas spējas
- Speciālās audzināšanas spējas
- Profesionālās pedagoģiskās saskarsmes prasmes
- Drošas vides veidošana un nodrošināšana izglītības iestādē
izglītojamiem ar garīgās attīstības traucējumiem

Pedagogs – persona, kura uzdevums ir mācīt, audzināt, novērtēt, konsultēt un ieviest jauninājumus.

Pedagoģiskais process – ietver sevī apmācīšanu un audzināšanu. Tās ir dažādas, tomēr sava starpā saistītas vienotas pedagoģiskās darbības puses, kas praktiski īstenojas vienlaikus, tomēr tās atšķiras gan pēc mērķiem un satura, gan pēc iedarbības veida un metodēm, gan pēc vadošās aktivitātes.

Fasilitators – cilvēks, kurš ar savu klātbūtni iedrošina otru un atvieglo viņa darbošanos.

PEDAGOGA LOMA IEKĻAUJOŠĀ IZGLĪTĪBĀ

Pedagoga profesija ir īpaša. Tikai šīs profesijas pārstāvji lielāko sava laika daļu velta izglītojamo mācīšanai un audzināšanai. Visi citi (arī vecāki) ir aizņemti ar savu profesionālo darbību un mājas rūpēm, tāpēc nevar tik daudz laika veltīt saviem bērniem. Ja pedagogi nenodarbotos ar bērnu audzināšanu un mācīšanu, tad pēc dažām paaudzēm beigtos sabiedrības attīstība, jo jaunā paaudze vienkārši nebūtu pietiekami sagatavota tam, lai uzturētu sociālo, ekonomisko un kultūras progresu (I. A. Zimņaja, 1997). Pedagoga profesija ietilpst profesiju grupā "cilvēks – cilvēks," kam atbilst personības īpašības:

- stabili laba pašsajūta, strādājot ar cilvēkiem;
- nepieciešamība pēc saskarsmes;
- spēja domās sevi iztēloties cita vietā;
- spēja ātri izprast citu cilvēku nodomus, noskaņojumu;
- spēja ātri izprast cilvēku attiecības;
- spēja labi atcerēties, paturēt prātā zināšanas par dažādu cilvēku personības īpašībām.

Pēc amerikāņu pētnieka D. Hamačeka domām, efektīvs pedagogs ir humāns vārda vistiešākajā nozīmē, tam piemīt humora izjūta, tas ir taisnīgs, godīgs, vairāk demokrātisks nekā autoritārs, viegli veido kontaktu gan ar visu klasi, gan atsevišķiem audzēkņiem, elastīgs – apliecina gan stingrību, gan maigumu – atkarībā no konkrētās situācijas, prot uzdot jautājumus, parādīt kompetenci, rūpīgi pārbauda izglītojamo zināšanas, turklāt apliecina vēlēšanos viņiem palīdzēt mācībās, grib un prot eksperimentēt, meklē arvien ko jaunu, galvenokārt tiecas citus (izglītojamus, kolēģus) uztvert pozitīvi, izturas pret izglītojamiem kā pret indivīdiem, kuri pelna ticību sev, cieņu un augstu novērtējumu.

Pats svarīgākais pedagoga darba veikšanā – lai no viņa darba nav jācieš bērniem. Pēc V. Jakunina domām, galvenās prasības, bez kurām nav iespējams kļūt par augsti kvalificētu pedagogu, ir mīlestība pret bērniem, pedagoģisko darbību; speciālas zināšanas tajā jomā, kurā māca bērnus; plaša erudīcija; pedagoģiskā intuīcija; augsti attīstīts intelekts; augsts kultūras un tikumības līmenis; dažādu audzināšanas un mācīšanas metožu profesionāla pārzināšana. Vairums šo īpašību nav iedzimtas, tās tiek iegūtas sistemātiskā, neatlaidīgā darbā ar sevi.

Mūsdienu apstākļos pedagoga profesionālajai darbībai klāt nāk prasības, kas saistās ar patstāvību lēmumu pieņemšanā un kā lietišķās, tā personīgās saskarsmes intensificēšanā: spēja atzīt, izprast, pieņemt kā pašsaprotamu dažādu viedokļu pastāvēšanu; spēja atteikties no diktāta un jebkuriem citiem spiediena veidiem uz personību; prasme cienīt jebkuru personību, atzīt tās nozīmību; spēja organizēt, vadīt, pieņemt lēmumus, prasme izklāstīt savas domas, pārliecināt, pierādīt, runāt un uzmanīgi klausīties.

Realizējot iekļaujošo izglītību, pedagogs veicina daudzveidīgu vajadzību atzišanu, efektīvu sadarbību un cieņu pret katru izglītojamo ar īpašām vajadzībām un interesēm. Katrs izglītojamais jāuztver kā aktīvs mācību procesa dalībnieks, kā indivīds un līdztiesīgs vietējās kopienas un plašākas

sabiedrības dalībnieks. Pedagoģs nodrošina vienādas iespējas mācīties un piedalīties ikvienam izglītojamam un ģimenei neatkarīgi no dzimuma, rases, etniskās izcelsmes, kultūras, dzimtās valodas, reliģiskās piederības, ģimenes sastāva, sociālā statusa, vecuma, īpašām vajadzībām (A. Tūna, 2013).

Pedagoģs iekļaujošajā izglītībā var balstīties uz psihoanalītisko, biheivioristisko un humānistisko pieeju.

Psihoanalītiskā pieeja. Atbilstoši psihoanalītiskajai pieejai pedagoga un izglītojamo mijiedarbība pedagoģiskajā procesā paredz sevis un citu pieņemšanu, savas darbības un izglītojamo uzvedības izprašanu. Te svarīgas ir jūtas. Galvenā atbildība par mācību emocionālo pavadījumu ir pedagogam. Par efektīvu tiek uzskatīts pedagogs, kurš tiecas uz psiholoģisko briedumu, kura galvenais kritērijs ir tieksme strādāt, radīt ko vērtīgu un derīgu, spēja mīlēt citus viņu pašu dēļ, nevis par to, ka apkārtējie atbilst zemapziņā esošām ievirzēm (kas izveidojušās bērnībā fiksācijas rezultātā). No pedagoga gaida, ka tas spēs attieksmē pret izglītojamiem ieturēt psihoterapeitisku pozīciju. Tas nozīmē, ka ir nepieļaujami operēt ar tādiem jēdzieniem kā vispārinātas normas (vecums, dzimums). Visa informācija par izglītojamo attīstības likumsakarībām jāreducē uz priekšstatu par kopīgo likumsakarību individuālu izpausmi reālā uzvedībā. Pedagogam ir jāprot radīt apstākļi, kas attīstītu izglītojamo psihiskos jaunveidojumus. Individuālās pieejas atzīšanai jābūt cieši saistītai ar priekšstatu par izglītojamo "personīgajiem sasniegumiem". Pedagoga psiholoģiskais uzdevums – radīt apstākļus izglītojamo pilnīgākai personiskajai izaugsmei, taču nevirzīt uz iepriekš izvirzītu uzdevumu sasniegšanu. Ir jāorientējas uz dabiskiem psihiskās attīstības virzītājspēkiem – veiksmē darbībā un pozitīvu attiecību sistēma. Pedagogs tiecas izveidot ar izglītojamiem emocionāli iekrāsotas attiecības, kas ir personīgi svarīgas viņam pašam un izglītojamajiem. Jābūt īpašai saskarsmes valodai ar izglītojamiem – nevis emocionāla runa, bet gan pilnīgāka neverbālās komunikācijas izmantošana. Pedagogam jāizmanto tādas īpašības kā intuitivitāte, iekšējā atbrīvotība, augsta spēja un nepieciešamība pēc refleksijas, emocionāla stabilitāte. Tas ir sasniedzams, atbrīvojoties no "superatbildības" radīta distresa, sevis nepieņemšanas, neprasmes paust negatīvas emocijas (N. Molodcova, 2007).

Biheiviorisma pieeja. Darbs ar izglītojamiem, kuriem ir GAT, daudzās situācijās var balstīties uz biheiviorisma pieeju. Šīs pieejas ietvaros, kuras mērķis ir iemācīt izglītojamiem patstāvību domāšanā un problēmu risināšanā, pedagoga darba efektivitāte tiek vērtēta pēc šādiem parametriem:

- adekvāts priekšstats par savām profesionālajām iespējām;
- prasme stundās radīt problēmsituācijas un apmācīt to risināšanas paņēmienus;
- refleksijas spēja, risinot problēmas;
- "afektīvas" mācīšanas iemaņas – sirsnība, empātija, cieņa, komunikācijas konkrētība, efektīvas klausīšanās prasmes.

Humānistiskā pieeja. Šajā gadījumā uz pedagoģisko procesu raugās kā uz brīvas, patstāvīgas mācīšanās procesu, kas virzīts uz jēgas kā personīgās pieredzes elementu apgūšanu. Pedagogs tiek uztverts kā profesionālās darbības subjekts, kam ir saistība ar kvalitatīvām izmaiņām gan pašā pedagoga, gan viņa izglītojamo personībā. Galvenais akcents tiek likts uz izglītojamā pozitīvas *es-koncepcijas* veidošanu, kas ir personības izaugsmes pamatā. Personības izaugsme saistās ar sekojošiem priekšstatiem:

- cilvēki ir brīvi darbojošies subjekti, kas paši spēj noteikt savu personības veidošanos un attīstību;
- cilvēki ir domājošas būtnes un aktīvi plāno savu attīstību;
- neeksistē nekāds "vidējais" cilvēka tips, katra personība ir unikāla;
- personībā jāattīstās tādām pozitīvām īpašībām kā labestība un pilnveidošanās;
- cilvēkiem ir savi motīvi, attīstības stimuli, kas virza viņu neatkārtojamās iekšējās pasaules pilnīgu realizāciju.

Sākotnēji šķiet, ka šī pieeja ne sevišķi der darbā ar izglītojamiem, kuriem ir GAT, jo par kādu patstāvību mācībās te varētu būt runa. Tomēr, ja ņemam vērā to, ka personības izaugsmes psiholoģiskā būtība – sevis un sava dzīves ceļa iegūšana, pašaktualizācija un savu personības atribūtu attīstīšana, tad pedagogs var sekmēt izglītojamo personības izaugsmi, nostiprinot viņos ticību sev, veidojot spēju uzņemties atbildību un balstīties uz sevi, ka arī apzināt izglītojamo potenciālu. Šī virziena pamatlicējs K. Rodžers raudzījās uz pedagogu kā uz fasilitatoru, kura galvenā funkcija – attīstīt tādas personīgās attiecības ar saviem izglītojamiem un veidot tādu klimatu klasē, lai izglītojamo dabiskās pašaktualizācijas tendences dotu rezultātus. K. Rodžers uzskatīja, ka sekmīgai pedagoga – fasilitatora lomas realizēšanai nepieciešama pedagoga kongruence, pieņemšana un izpratne, mācīšanās personīgā nozīmība.

Pedagoga kongruence. Pedagogam jābūt tādām, kāds viņš ir, jāapzinās sava attieksme pret citiem un jāpieņem savas reālās jūtas. Viņš ir dzīvs cilvēks ar saviem pārdzīvojumiem, kurš atbalsta cita vēlmi kļūt labākam, nevis bezpersonisks instruments zināšanu nodošanai un modelis atdarināšanai.

Pieņemšana un izpratne. Mācības var būt sekmīgas tikai tad, ja pedagogs pieņem izglītojamos tādus, kādi viņi ir – ar to pozitīvajām un negatīvajām izpausmēm. Tāda attieksme bāzējas uz uzticēšanos cilvēka dabai.

Mācīšanās personīgā nozīmība. Sekmīgām mācībām pedagogam ikviena situācija jāuztver kā personīgi nozīmīga (K. Rodžers, 2002).

Psiholoģijas doktore Skaidrīte Liepiņa uzsver, ka speciālajam pedagogam, kurš strādā ar izglītojamiem ar GAT, jāvadās no humānās izglītības filozofijas, kas balstīta uz izglītojamo ar GAT vajadzību sapratni, kā arī tiem principiem, kas jāievēro šo vajadzību apmierināšanai. Viņam jābūt spējīgam novērtēt dažādas metodes un izvēlēties tās, kas visticamāk dos vēlamus rezultātus. Pedagogam ir jāzina, kāpēc un ko viņš māca (S. Liepiņa, 2008). Tas nozīmē, ka iekļaujošās izglītības pedagogiem, kuri strādā ar izglītojamiem ar GAT, pirmkārt, ir nepieciešamas labas un kvalitatīvas profesionālās zināšanas un prasmes un, otrkārt, jābūt tādām pozitīvām, cilvēciskām īpašībām, kas nepieciešamas ikdienas darbā ar šiem izglītojamiem.

Iekļaujošās izglītības pedagogam ir jāapzinās, kādas ir viņa stiprās un vājās puses, lai varētu veikt pašvērtējumu un novērst nepilnības profesionālajā darbībā un attīstīt nepieciešamās personības rakstura īpašības, kas nepieciešamas darbā ar izglītojamiem ar GAT. Pedagogam ir jābūt augstai pašapziņai, savādāk viņš nespēs apzināties savas spējas.

Iekļaujošās izglītības pedagogam noteikti ir jābūt speciālajai izglītībai (speciālās izglītības skolotājs). Nepārtraukti ir jāpilnveido zināšanas savā profesionālajā darbībā atbilstoši mūsdienu izglītības prasībām. Speciālās izglītības skolotājs darbā ar izglītojamiem ar GAT veic savus profesionālos pienākumus, balstoties uz Izglītības likumu, Vispārējās izglītības likumu, izglītības iestādes normatīviem dokumentiem, īstenojot speciālās pamatizglītības programmu. Iekļaujošās izglītības pedagogu, kuri strādā ar GAT, **profesionālās prasmes:**

- jāprot atpazīt izglītojamo attīstības traucējumi;
- jāveic katra izglītojamā individuāla izpēte (sociālās prasmes, uzvedība, veselības stāvoklis, kognitīvā attīstība u. c.). Balstoties uz katra izglītojamā izpētes rezultātiem, veselības stāvokli, individuālajām īpatnībām un spējām, jāīsteno speciālās pamatizglītības programma, izstrādājot individuālās mācību programmas, veicot mācību un audzināšanas darba izaugsmes dinamikas izpēti katram izglītojamajam;
- jāsadarbojas ar izglītības iestādes atbalsta komandas dalībniekiem – psihologu, logopēdu, sociālo pedagogu, medicīnas darbiniekiem, izglītojamā vecākiem un aizbildņiem, ja nepieciešams, ar bāriņtiesām, sociālajiem dienestiem, lai nodrošinātu izglītojamiem ar GAT korekcijas un rehabilitācijas iespējas;

- jānodrošina izglītojamo kvalitatīvs mācību un audzināšanas darba process, izmantojot mūsdienīgus mācību un metodiskos līdzekļus, uzskati, pielietojot dažādas mācību metodes un darba formas, jaunākās tehnoloģijas, atbilstoši katra izglītojamā vajadzībām, spējām, veselības stāvoklim;
- jāveic sistemātiska un regulāra katra izglītojamā zināšanu, sasniegumu un prasmju analīze un izvērtēšana;
- jānodrošina izglītojamajiem ar GAT droša un atbilstoša vide izglītības iestādē – jāpalīdz adaptēties jaunajā sociālajā vidē, orientēties izglītības iestādē;
- jārada pozitīva atmosfēra, lai izglītojamie būtu motivēti apmeklēt izglītības iestādi;
- jāiepazīstina izglītojamie ar izglītības iestādes iekšējās kārtības noteikumiem, viņu tiesībām un pienākumiem. Arī pašiem pedagogiem tie noteikti ir jāievēro;
- jāiesaista izglītojamie ārpusstundu nodarbībās – fakultatīvos, pulciņos, izglītības iestādes pasākumos, kas nodrošina izglītojamo vispārējo attīstību, radošumu, sadarbības prasmes.

Iekļaujošās izglītības speciālā pedagoga, kurš strādā ar izglītojamajiem ar GAT, darbs ir grūts, rezultāti tiek sasniegti ne uzreiz, bet ilgstošā laika periodā. Tas prasa no pedagoga lielu atbildību, izturību, spēju strādāt ar katru izglītojamo individuāli, ievērojot katra izglītojamā veselības stāvokli, individuālās īpatnības, prasmes un iemaņas. Lai izglītojamie ar GAT apgūtu zināšanas, mācību stundās strādātu ar interesi, būtu motivēti apmeklēt izglītības iestādi, nejustos atšķirīgi no pārējiem klasesbiedriem, pedagogam savā darbā ir jāievēro sekojošie **principi**:

- mācību metodes materiāla apguvei jāizvēlas vadoties no stundas mērķa un iegūstamā rezultāta;
- apgūstot mācību materiālu, izglītojamajiem ar GAT ir jāsniedz tādas zināšanas, kas palīdz viņiem integrēties sociālajā vidē, noder turpmākajai dzīvei, iepazīstina ar apkārtējo pasauli, palīdz apgūt tikumiskās vērtības, sniedz priekšstatu par ētiskajām normām, attīsta izglītojamā iztēli, radošumu, fantāziju un emocijas;
- mācību materiāls ir jāizvēlas atbilstoši katra izglītojamā spējām, veselības stāvoklim un individuālajām īpatnībām;
- klasē ir jāveido labvēlīga un draudzīga atmosfēra, kas sekmētu veiksmīgu stundas norisi;
- lai izglītojamajiem ar GAT mācību process būtu interesants un sniegtu nepieciešamās zināšanas, jāizmanto dažādas mācību metodes un darba formas – gan tradicionālās, gan interaktīvās, kā arī jaunākās tehnoloģijas;
- lai nodrošinātu labāku informācijas apguvi, pedagogam noteikti ir jāizmanto dažādi uzskates līdzekļi;
- pedagogam ir jāuzklausā katrs izglītojamais, jādod iespēja izteikties, jāatbild uz katru uzdoto jautājumu, jāuzslavē par paveikto dabu;
- pedagogam ir regulāri jāizvērtē izglītojamo paveiktais darbs, lai viņi redzētu, ka viņu darbs mācību stundās tiek ievērots un vajadzīgs.

REKOMENDĀCIJAS PEDAGOGIEM IEKĻAUJOŠAS IZGLĪTĪBAS REALIZĒŠANĀ

- *Izturieties pret katru izglītojamo ar cieņu un nodrošiniet visiem izglītojamiem ar GAT vienlīdzīgas iespējas iesaistīties izglītības iestādes dzīvē!*
- *Nodrošiniet visiem izglītojamiem vienādas iespējas mācīties, neatkarīgi no viņu veselības stāvokļa, speciālām vajadzībām, etniskās izcelsmes, dzimtās valodas, sociālā stāvokļa!*
- *Iesaistiet ģimenes locekļus viņu bērnu izglītības procesā!*
- *Māciet izglītojamos izturēties vienam pret otru ar cieņu, taisnīgi, godīgi! Veidojiet labvēlīgu atmosfēru klasē tā, lai katrs izglītojamais jūtas piederīgs!*
- *Nepārtraukti pilnveidojiet savas profesionālās zināšanas darbam ar izglītojamiem ar speciālām vajadzībām atbilstoši mūsdienu izglītības prasībām!*

Drošas vides veidošana un nodrošināšana izglītības iestādē izglītojamiem ar garīgās attīstības traucējumiem iekļaujošā izglītībā

Vide, kurā izglītojamie ar GAT uzturas, ietekmē viņu personības attīstību un izaugsmi. Izglītības iestāde ir tā vieta, kur izglītojamie pavada dienas lielāko daļu. Līdz ar to videi izglītības iestādē ir jābūt atvērtai katram izglītojamajam, arī ar speciālām vajadzībām. Tai ir jāveicina katra personības attīstību, veidojot pozitīvas attiecības starp pedagogiem un izglītojamiem, pedagogiem un vecākiem, starp pašiem izglītojamiem. Tas nozīmē, ka iekļaujošās izglītības mērķis ir izglītojamiem ar GAT dod vienādas iespējas ar pārējiem izglītojamiem maksimāli attīstīt fiziskās, emocionālās, sociālās un kognitīvās spējas, apgūt mācību programmu atbilstoši savām spējām, veselības stāvoklim un individuālajām īpatnībām. Tas ir realizējams, veidojot izglītojamiem fiziski un psiholoģiski drošu vidi.

Izglītojamo ar GAT mācību un audzināšanas videi izglītības iestādē ir jābūt pedagoģiski pamatotai, jāatbilst psihologu un citu speciālistu ieteikumiem. Lai izveidotu vidi, atbilstošu iekļaujošas izglītības realizēšanai, ir nepieciešamas labas profesionālās zināšanas, prasme radīt **attīstošu vidi**, kurā izglītojamiem ar GAT būtu iespēja darboties kopā ar citiem izglītojamiem. No vides lielā mērā atkarīga arī pedagoģiskā procesa veiksmīga norise, tāpēc ir svarīgi, cik šī vide būs radoša un rosinoša izglītojamos darboties un apgūt zināšanas un prasmes. Tas dod iespēju katram izglītojamam ar GAT pilnvērtīgi attīstīties, justies brīvi, nepiespiesti izglītības iestādē, iegūt nepieciešamo izglītību, saņemt medicīniskos pakalpojumus, korekcijas palīdzību, apgūt mācību vielu, pedagogiem izmantojot atbilstošas mācību metodes un darba formas, sagatavojot izglītojamos patstāvīgai dzīvei sabiedrībā.

Nodrošinot un piedāvājot katram izglītojamajam drošu vidi un iestrādājot tajā speciālām vajadzībām nepieciešamos papildinājumus, pedagogs iedrošina izglītojamos ar GAT sadarboties, iesaistīties daudzveidīgās aktivitātēs un uzņemties ar mācīšanos saistītos riskus. Arī izglītības iestādē esošie resursi uzskatāmi par vērtīgu komponentu bagātīgas mācīšanās vides nodrošināšanai (A. Tūna, 2013).

Izglītības iestādes vadītājam un pedagogiem ir jāievēro MK noteikumi Nr. 1338 par drošas vides plānošanu, veidošanu un organizēšanu – “Kārtība, kādā nodrošināma izglītojamo drošība izglītības iestādēs un to organizētajos pasākumos.” Katrā izglītības iestādē ir jābūt noteiktiem un apstiprinātiem iekšējās kārtības noteikumiem, kas nosaka izglītības iestādes vadītāja un pedagoga rīcību, ja tiek konstatēti pārkāpumi attiecībā pret izglītojamiem.

Emocionālā vide. Svarīgi izglītojamiem ar GAT nodrošināt un attīstīt pozitīvu emocionālo vidi. Labvēlīga, no stresa brīva gaisotne klasē, pozitīva izglītojamā un pedagoga, izglītojamā un klasesbiedru sadarbība un saskarsme nodrošina socializācijas procesa attīstību izglītojamiem ar GAT. Pedagogs

- rada vidi, kas nodrošina katra izglītojamā piederības sajūtu un labsajūtu;
- izrāda cieņu pret izglītojamiem, interesējas par viņu izjūtām;
- rada atmosfēru, kas sekmē izglītojamo pašizpaušmi;
- sekmē pieķeršanās un individuālu attiecību veidošanos ar katru izglītojamo (A. Tūna, 2013).

Mācību un audzināšanas darba vide. Iekļaujošās izglītības pedagogiem, kuri strādā ar izglītojamiem ar GAT, svarīgi nodrošināt mācību un audzināšanas darba vidi izglītojamiem, atbilstoši katra veselības stāvoklim, individuālajām īpatnībām un spējām. Pedagogiem ir jāveic katra izglītojamā individuāla izpēte (sociālās prasmes, uzvedība, veselības stāvoklis, kognitīvā attīstība u. c. prasmes un spējas). Balstoties uz izglītības iestādes pedagogu izpētes rezultātiem, kā arī pedagoģiski – medicīniskās komisijas ieteikumiem, izglītojamo un viņu vecāku anketēšanas un pārrunu rezultātiem, pedagogi izstrādā individuālās mācību programmas, veic mācību un audzināšanas darba izaugsmes dinamikas izpēti katram izglītojamam ar GAT. Svarīgi iekļaujošās izglītības iestādē ir izglītojamiem ar GAT piedāvāt atbalsta personāla palīdzību. Logopēds, psihologs, sociālais un medicīnas darbinieks u. c. speciālisti nodrošina speciālās korekcijas un rehabilitācijas nodarbības, ārstniecisko vingrošanu, ritmiku, psiholoģisko palīdzību u. c. Katram izglītojamajam ar GAT ir jābūt pieejamai interešu izglītībai – fakultatīvu un pulciņu nodarbībām. Viņiem jādod iespēja piedalīties izglītības iestādes pasākumos.

Pedagogiem, strādājot ar izglītojamiem ar GAT, jābūt atbilstoši izglītībai, lai viņi prasmīgi un daudzveidīgi spētu pielietot nepieciešamās mācību metodes darbam ar šiem izglītojamiem, kā arī jābūt ļoti labām sava priekšmeta zināšanām, radošumam, lai spētu attīstīt un pilnveidot izglītojamo ar GAT kognitīvās spējas – atmiņu, domāšanu, uzmanību, koncentrēšanās spējas u. c. Svarīgi izkopt izglītojamo motivāciju, lai viņi izprastu un apzinātos, kāpēc ir nepieciešams veikt noteiktus uzdevumus, apgūt prasmes un zināšanas.

Lai izglītojamie ar GAT iegūtu kvalitatīvu un mūsdienu prasībām atbilstošu izglītību, izglītības iestāde ir jānodrošina ar tādu materiāli tehnisko bāzi, kas dot iespēju sasniegt mācību mērķus, veido izglītojamās motivāciju mācīties un apgūt nepieciešamās zināšanas un iemaņas. Mācību grāmatu, metodisko līdzekļu, mācību kabinetu ar nepieciešamo uzskati, datoru, video un audio iekārtu, interaktīvās tāfeles izmantošana nodrošina izglītojamo ar GAT modernu mācību procesu. Izglītojamiem ar GAT ir jādod iespēja apmeklēt arī izglītības iestādes bibliotēku, sporta zāli, datoru kabinetu.

Fiziskā vide. Droša fiziskā vide sekmē izglītojamo ar GAT darbību, mācīšanos, patstāvību. Izglītojamie ar GAT ir jāiepazīstina ar izglītības iestādes telpām, lai viņi prastu orientēties tajās. Svarīgi izglītojamās iepazīstināt arī ar izglītības iestādes evakuācijas plānu. Tas radīs viņos drošības sajūtu. Tā kā izglītojamiem ar GAT var būt arī kustību traucējumi, daži pārvietojas ratiņkrēslā, tad izglītības iestādē jābūt pacelājiem, nobrauktuvēm, liftiem, kas dos iespēju tādiem izglītojamiem brīvi pārvietoties pa izglītības iestādes telpām. Klasēs jābūt atbilstošām mēbelēm katram izglītojamajam, lai viņš varētu ērti sēdēt, darboties. Mācību materiālam jābūt aizsniedzamam. Sanitārajās telpās jābūt pieejamām izlietnēm, tualetei, lai izglītojamie ar GAT paši, bez citu palīdzības, spētu sevi apkopt.

Estētiskā vide. Izglītības iestādes estētiskā vide ir viens no sekmīga darba ar izglītojamiem ar GAT priekšnoteikumiem. Tā kā daudzi no viņiem aug sociāli nelabvēlīgos apstākļos, tad izglītības iestāde bieži vien kļūst par vienīgo vietu, kur šie izglītojamie gūst estētisku baudījumu un izpratni par skaisto. Klašu un izglītības iestāžu telpām ir jābūt gaumīgi, atbilstoši izglītojamo vajadzībām noformētām, lai izglītojamiem rastos vēlēšanās tajās uzturēties un mācīties. Telpu dizains un interjers ietekmē un sekmē izglītojamo pedagoģiskā procesa norisi, kā rezultātā notiek personības veidošanās un attīstība.

Ir svarīgi, lai pedagogi iesaista arī izglītojamās vides iekārtošanā un noformēšanā, ikdienas darbos, dažādās izglītības iestādes sakopšanas talkās. Tas sekmē izglītojamo piederības un kopības sajūtas veidošanos un attīstību, līdzdalību izglītības iestādes dzīvē, kā arī attīsta atbildības sajūtu un māca dzīvot sakārtotā un estētiskā vidē.

REKOMENDĀCIJAS PEDAGOGIEM DROŠAS VIDES VEIDOŠANĀ UN NODROŠINĀŠANĀ IZGLĪTĪBAS IESTĀDĒ IZGLĪTOJAMIEM AR GAT

- *Atcerieties, ka vide ietekmē izglītojamo fizisko, psihisko un sociālo attīstību! Tāpēc veidojiet tādu vidi, kas ir atbilstoša izglītojamo ar GAT veselības stāvoklim un individuālajām īpatnībām, ir droša un labvēlīga!*
- *Nodrošiniet izglītojamās ar GAT ar tādu mācību un materiāli tehnisko bāzi, kas sekmētu kvalitatīvas un mūsdienu prasībām atbilstošas izglītības ieguvu!*
- *Pilnveidojiet savas profesionālās zināšanas izglītojamo ar GAT attīstošās vides veidošanā!*
- *Iesaistiet izglītojamās vides iekārtošanā un noformēšanā!*

IZMANTOTO AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS

1. Apeirons (2006) *Drošas un atbalstošas darba vides izveide cilvēkiem ar invaliditāti. Rokasgrāmata. Rīga: Apeirons, 108 lpp.*
2. Baka A., Grunevalds K. (1998) *Grāmata par aprūpi. Preses nams.*
3. Danielsa E.R., Steforda K. (1999). *Iekļaujošās klases radīšana. Rīga: Sorosa fonds – Latvija.*
4. Freimanis I. (2007) *Ieskats speciālās skolas darbā. Rīga: RaKa.*
5. Gurdjons H. (1998) *Pedagoģijas pamatatziņas. Rīga: Zvaigzne ABC.*
6. Geidžs N. L., Berliners D. C. (1999) *Pedagoģiskā psiholoģija. Rīga: Zvaigzne ABC*
7. Johanson Ture (2007) *Iekļaujošā izglītība. Rīga: Invalīdu un viņu draugu apvienība "Apeirons"*
8. Liepiņa S. (2008) *Speciālā psiholoģija. Rīga.: RaKa*
9. Nīmante D. *Klasvadība. Rokasgrāmata skolotājiem. Rīga: Zvaigzne ABC*
10. Rouzs M. (2006). *Skola visiem: kāpēc un kā? Iekļaujošā skola iekļaujošā sabiedrībā. Red. A.Tūna. Rīga: IAC*
11. Tūna A. (2013) *Kompetents pedagogs 21. gadsimtā (kvalitatīvas pedagoģijas principi. Tulkojums latviešu valodā. Izglītības iniciatīvu centrs. International Step by Step Association (2011)*
12. Ainscow M.(1999). *Understanding the development of Inclusive schools. London: Palmer Press.*
13. EADSNE (2003) *Inclusive education and effective classroom. Practices. Summary report. Brussels*
14. EU Agency for Development in Special needs education (2005). *Special needs education thematic key words. Glossary of Terms.*
15. UNESCO (2005). *Guidelines for Inclusion: Ensuring Access to Education for All. Paris: UNESCO.*
16. Reid G. (2006). *Learning styles and inclusion. P.Chapman Publishing*

17. Thomas, Loxley. (2001). *Deconstructing special education an constructing inclusion*. Buckingham, Philadelphia: Open university Press.
18. Айсмонт А. С. (2002) Педагогическая психология. Схемы и тексты.
19. Зимняя И. А. (1997) Педагогическая психология.
20. Молодцова Н. (2007) Практикум по педагогической психологии.
21. Роджерс К., Фрейбергс Дж. (2002) Свобода учиться. Москва: Смысл.
22. Скороходова Н. (2002) Психология ведения урока.
23. Якунин В. (1998) Педагогическая психология. СПб.
24. *Kārtība, kādā nodrošināta izglītojamo drošība izglītības iestādēs un to organizētajos pasākumos.* (2012) Pieejams adresē: www.likumi.lv
25. Оценка уровня умственного развития ребёнка. (2013) Pieejams adresē: www.adalin.mospsy.ru
26. <http://cilvektiesibas.org.lv/lv/publications/zinojums-cilveku-ar-intelektualas-attistibas-trauc/>
27. <http://www.unesco.org/new/en/education/themes/strengthening-education-systems/inclusive-education/children-with-disabilities/>

